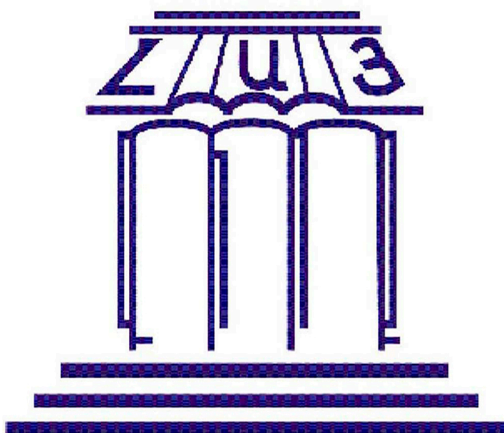

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Арт.

ицкий

НЕДЕЛЯ

18 1882

ЛГ 396

891.71

L-50

V $\frac{396}{401}$

491 396
401

891.71
L-50

ՅՈՒՐԻՅ ԼԻԲԵՐԻՆՍԿԻՅ

ՄԻ ՇԱԲԱԹ

ՊԱՏՄՎԱԾՔ

ԹԱՐԳՄ. Ա. Տ.-Մ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ 1928

25 SEP 2008
25 NOV 2010

301113 ԼԻԲԵՐԻՆՍԿԻՅ

Մ Ի Շ Ա Բ Ա Թ

ՊԱՏՄՎԱԾ Ք

ԹԱՐԳՄ. Ա. Տ.-Մ.

02.05.2013

NOV 932 25
NOV 28

11549

Հր. № 892 Դրանկայար 1482 (բ) Տիրած 2000
Պետրոսի առաջին տպարան Վաղարշապատում.
Պատվեր № 282

1961-2005

«Ի՞նչ խոսքերով պատմեմ յես մեր մասին
Մեր կյանքի և մեր պայքարի մասին»:

Գ Լ Ո Ւ Խ I

Սաղաֆե բացվածքներից, ամպերի խոնավ անշարժ կույտերի արանքից կապտին և տալիս ուրախ չերկինքը: Յերեք որ գարունն արեկոտ եր, առունները պոկում ելին սառույցները և տանում քաղաքից դուրս, դեպի գետը, փողոցները դարձել ելին աղմկալից և ցեխոտ: Իսկ չորրորդ որը գարունը նիրհեց, գլուխը դրեց ծնկների վրա և նստած քնեց մի տեղ, անտառի հեռավոր բացատում, և մի անգամ միայն կեսօրին մոտ արեւ ժպտաց չերկրին և նորից մտավ անշարժ ամպերի չեռեր: Սակայն գարնանային ուրախությունը մնաց, միայն թե նա կանգնած եր ամեն բանից չեռ, ինչպես արեւը մոխրագույն, կապույտ և բացմանուշակագույն ամպերի չեռերին, վորոնք ժամերով կախված են լինում չերկրի վրա, ինչպես գորշ, թաց քարեր:

Յեթե քաղաքի ծալրամասի ցանկապատերի և տների մոտով, կպչուն ցեխի մեջ սալթաքելով, բարձրանաս արևից ձյունազուրկ բլրակի վրա, վորտեղ ընկած և մենավոր հողմահար քարը, և ապա չես նայես, կտեսնես. ներքե, բլրակի տակ, լայնատարած մինչև գետը, փայտաշեն գորշ տներով թաղերի բաժանված՝ պտուկած և փոքրիկ քաղաքը: Մարդ քիչ և չերևում. կարծես՝ բոլորը քնած են, շներն են հանում, աքաղաղներն են գարնան զիլ կանչը կանչում: Լալն փողոցներում, աչքի գարնոց նրբանցքներում փայլում են վերջին ձյան մնացորդները: Մեծ չերկհարկանի տներ քիչ են, իսկ չեկեղիցիներ շատ: Գործարանի միակ ծխնկուղիքը դեպի չերկինք և հանում սև ծխի անծալր ժապավիհներ, և հեռու, քաղաքից դուրս, մոխիրը թափվում և ձյունակույտերի վրա:

Հրդեհաշիջ խմբի ցածրիկ, գորշ-փոշեգույն աշտարակն ուղարկում և դեպի մոռյլ լուսնունք մեկը մյուսի չեռից իր ջարդված, համաչափ հարվածները, և չերկու հանդարտ բոպիլից հետո իրրե պատասխան զանգակառնից թռչում են քաղցրաձայն հնչուններ, վորոնք չերկար պտտվում են ողի մեջ և ընկնում են քաղաքից դուրս գլուղների խոնավ մառախուղի մեջ:

Այս անսկատելի հասարակ ժամին, չերբ անսխալ-սպիտակ բժի նման արեւը կեսորից բավական հեռացել էր, լալն հրապարակի վրա, դեպի կրկեսի շենքը հավաքվում են մարդիկ,—գալիս են ցածրիկ ցանկապատերի տակով, փութը ձյունով ծածկված արահետներով, ամալի տեղերով, վորտեղ ձյան կույտի տակից լիւսում է կոծոծի անցյալ տարվա չորացած թուփը, անցնում են գարնան ցեխով լցված փողոցների մի կողմից մյուս կողմը, գնում են հողի մեջ մտած մալթերով։ Շտապում են, հանդիպում են իրար, չերբեմն ժպտալով մեկը մյուսին բարեւում է, տղամարդիկ և կանայք, ավելի չերիտասարդներ, քան ծերեր, մոխրագույն շինիկներով, մաշված սև ու կապույտ վերարկուներով։ Տարբեր են ժպիտները, աչքերը, շարժումները, քալվածքը—այնուամենայնիվ ամենքի մեջ կա մի նմանություն, կարծես բոլորին ել լուսավորում է միևնույն հեռու առավոտյան արեւը։

Կրկեսում ամբողջ ուր լուսնուն է տիրում, և մեծ գորշ մկներն անձայն սահում են մութը, դեղին մրցարանի վրայով։ Բայց ահա ամբողջ լայնությունը բացվում են լալն դռները, վորոնց վրայից հին աֆիշներ և ազդերի ցնցոտիները դես ու դեն ընկած բառերով և զգզված դարձվածքներով խոսում են ինչ-վոր անցած գնացածի մասին։ Կրկեսը լուսավորվեց, և մարդիկ, հոսելով կրկեսի տեղերի միջով, վորոնք մրցարանից սկսած բլրաձև հետզհետե բարձրանում են, լցնում են ահագին շենքը քալիկի գսպված աղմուկով և ձայներով։

Մրցարանի մեջտեղում գրված կլոր սեղանի մոտ լեկան չերկու հոգի։ Կրկեսի բոլոր կողմերից դատ-զատ ձայներ դեպի նրանց են քցում ազգանուններ, և ահա հարյուրավոր բարձրացրած ձեռների կամքով ընկ։ Կլիմինը, գինվորական շինելով մի մարդ, կրկեսի կիսախավարի մեջ աչքի ընկնող դիմագծերով, բայց գեղեցիկ, հանդարտ, ուշադիր աչքերով, մրցարանի կենտրոնից աղ-գարարում է։

— Ընկերներ, Ռ. Կ. Կ. քաղաքի շրջանային ժողովը հաշտարարում եմ բացված, որակարգի հարցն է ժողտնտխորհի նախագահի ղեկավարումը շրջանի տնտեսական դրություն մասին։ Առարկություն չկա։ Խոսքն ընկ։ Զիմանինն է։

Կրկեսում տիրում է ավելի ևս խոր լուսնուն, և մարդկանց բազմությունը փոխվում է ահագին գորշ փաղաքուշ գազանի նման նախագահի վտանների շուրջը և իր բազմաչա հայացքը հառում է են մյուսի վրա, վոր նուշնպես կանգնած է մրցարանի մեջտեղում և ջղալին ձեռքով ձմտում է թղթի թերթերը։

Զիմանը, անլսելի և խուլ կերպով բարձրացնելով ձայնը թղթերի, ցորենի փթերի և վառելափայտի սաժենների, շոգեկառքերի թղթերի և խոշոր դրամական գումարների, որերի և շաքարթների քանակի վրա, անում էր իր ղեկավարումը։ Բայց ամենքն ել լսում էին ազահաբար և ամենքն ել հասկանում էին—խոսքը տնտեսություն, պարենի, վառելանյութի, սնունդի մասին է, և հարցեր է վոր սպիտակ թերթիկների չերամներով թափվում են նախագահության սեղանի վրա։

Զիմանը պատմում էր այն մասին, թե քաղաքը հեռու չե չերկաթուղու գլխավոր գծերից, և կապված է միացած Ռուսաստանի հետ չերկաթուղու 500 վերստանոց մի ձյունով։ Շրջանը գրեթե դուրկ է անտառներից, սեփական քարածուխ քիչ է ստացվում, և շուտով ճանապարհը կղաղարի գործելուց։ Իսկ տարին անբերրի չե, պարենի բաշխումը դուրս է կորզել վերջին միացուղը, և չեթե ցանքի համար սերմ չհասցնվի, ապա սովի կմատնվի և՛ քաղաքը, և՛ շրջանը։

Յուրաքանչյուր վոր հասկանում էր, թե ինչ էին նշանակում այդ խոսքերը. սովը կմղի գյուղացիներին դեպի անմիտ, վալրագ ապստամբություն, գործադանը կղաղարի բանելուց և բանվորները կփախչեն, իսկ բանդիտների խմբակները, վոր թափառում են հեռու անապատներում, կլրբանան, կսկսեն մոտենալ չերկաթգծին և փչացնել ճանապարհները։ Սերմացու բերելու համար հարկավոր է վառելանյութ, վոր պատրաստված է Նիժնի-Յելանսկի գավառում, սարերում, հատկից չերկաթուղու ճանապարհով 200 վերստ հեռու, բայց մի շարթում հնարավոր չե տեղ հասցնել։ Սերմանման պալքարի անհաջողությունը գրեթե անխուսափելի չե։ Յեվ ղեկավարողը հրավիրում էր տոկունություն, բայց նրա խոսքերը չոր էին, չեին լուծվում ժողովի մեջ, այլ անապատառ ու աննպատակ պտտվում էին ինչպես քամու տակ ընկած թղթի կտորներ։

Զիմանը վերջացրեց, և ղեկավարման մասին խոսք ուղեց հոսքերից դուրկ, կարմիր լալն չերեսով մի կարմիր դինվոր. նա ասաց, վոր չերկու տարի Ֆրոնտում կուլել և խորհրդային իշխանություն համար, բայց գյուղերում բանն ավելի ու ավելի վատանում է։ Պարենբաշխումով նեղացնում են գյուղերին, բոլոր եղ կոմունտեսություններում, պարկոմներում և ժողտնտխորհներում շատ խարբրություն կա։ Աղքատ մարդու համար ապրելը շատ է դժվարացել։ Ժողովրդից հացն իսպառ խլել ենք, իսկ հիմա լաց ենք լինում։ Ե՛հ,—ձեռքով արեց նա և չետ դարձավ իր տեղը։

առաջ ընկնենք, հարկադրենք դատարկապորտներ, ինչ ու բուրժուազիային, մեջ քաշենք Կարմիր բանակը, և բոլոր աշխատավորներին: Միայն թե չդանդաղենք. չեթե չերկու շաբթից հետո սերմացուն աչտոեղ լինի, ապա մի ամսից հետո արտերը ցանված կլինեն:

Բայց խոսքը կտրվում եր չոր, ընդհատվող հազով: Մի չերկու վարկյան Ռոբեշկոն հազում եր, իսկ ամբողջ լարված սպասում եր, շատ, շատ կարեկից սիրալիր դեմքեր չերևում էին նրա աչքին, իսկ նա հազում եր, գալարվում եր հազից և բոլորը տեսնում էին այդ, լուռ էին և միայն հառաչում էին մերթ մեկը, մերթ մյուսը:

Իսկ փոքրիկ քաղաքը ամպամած չերկնքի տակ կարծես քնել եր ճաշվա ծանր քնով: Յուրաքանչյուր տան լուսամուտում ծաղկում է խորդենին (գերանիում) և նրա խղճուկ-սեթևեթ տերևների վրա պառկած են ծաղիկները կապույտ ու վարդագույն ճանճերի նման:

Ախ, վորքան շատ են այդ մոխրագույն փայտյա արկղները, փողոցե փողոց ձգվում են նրանք, ինչ հեղձուցիչ և նեղվածք է նրանց ներսը: Առաջին անկյունում բազմաթիվ ահեղ իկոնաներ (սրբի պատկերներ) են կախված, իսկ փոքրիկ սեղանների վրա, վորոնք ծածկված են թելերով գործված սփռոցներով, դրված են մախմուրե ալբոմներ: Խոհանոցները կեղտոտ են, պատերի վրայով վազվզում են տարականները, և ճանճերը հուսահատ վզողում են լուսամուտի ապակու վրա:

Իսկ այս նեղ տներում ապրող մարդկանց կյանքը նման է սեպտեմբերի մռայլ օրին, չերբ մանր անձրևը միալար ծեծում է լուսամուտի ապակին, իսկ կաթիլներով ծածկված ապակու միջով չերևում է գորշ ցանկապատը և ցեխի մեջ թափառող կարմիր հորթը: Այսպես տասնյակ տարիներով ընթանում է այս կյանքը: Ամեն օր հասակավոր կիներ առավոտը վաղ կթում են կովը և գամբյուղը ձեռքին գնում և շուկա, իսկ հետո խոհանոցում, ճաշից հետո, լուրդոտ ամաններն է լվանում: Իսկ ճաղատ տղամարդիկ աղոտ աչքերով, հին կարկատած շալվարներով և կոշիկներով, գնում են ծառայություն, առուտուր են անում, ամեն մեկն առանձին մութ վանդակներում արհեստ է բանեցնում: Կիրակի օրերը կանաչք ամուր հարդարում են մազները, հագնում են մանուշակագույն, դեղին, կապույտ շորեր, չերեխաներին չեկեղեցի չեն տանում, իսկ չերեկոյան հավաքվում են միասին թեյ խմելու,

տղամարդիկ էլ հարբում են ողիով կամ բրագայով և գլուխները խփում սեղանին:

Նրանք բոլորն այդ ժամերին, չերբ շաբաթ չերեկոյան ժամերգությանը կանչող զանգակների զոզանջը վհատ կախ քցած թևերով թռչում է քաղաքի վրայով, նրանք բոլորը թագգրել են իրենց թշնամությունը դեպի կրկեսում հավաքվողները և այդ վհահերոտ թշնամությունը, մարդկանց համար անտեսանելի, ամբողջ քաղաքը միացրել եր ինչպես մի սև կծիկ...

Այդ ժամերին զրոսնելու չե գնում Ռաֆայել Անտոնովիչ Սենատորը, վոր ապրում է չերկհարկանի քարաշեն տան մեջ: Այնտեղ ներքին հարկում դեղատուներն եր:

Դեղատուներ ռեկվիզիցիա էին արել... Հանել էին վոսկեգույն տառերով սև ցուցանակը սիրալիր կանչող, «Քրիստոսի ծննդյան փող. դեղատուն» — Ռ. Ա. Սենատոր: Իսկ այժմ նրա տեղ կարմիր տախտակի վրայից լիտի կերպով սև տառերը գոռում են «Առաժի՛ն, Կոմունալ Դեղատուն № 1»:

Կանգնած է Ռաֆայել Անտոնովիչն ալագոտ բլրակի վրա, հավաքում է չուր մեջ ամբողջ ծածկված խուլ թշնամությունը, վոր հոսում է փոքրիկ տներից, լուծում է նրա մեջ իր դառն առեղծվածները և լուռ ուղարկում է այդ բոլորը դեպի կրկեսի կողմը, ուր ընթանում է անհասկանալի թշնամական կյանքը: Փոքրիկ, հաստիկ, մոխրագույն վերարկուով և մաշված գլխարկով (եղ գլխարկներին ասում են «բարե-ցտեսություն»), նա չերկար կանգնած է բլրակի վրա: Գլխարկի առջևի դիմապանակի տակից փայլում են չար շագանակագույն աչքերը, իսկ չերբ նա շուռ է դալիս և ծանրաքաջ հեռանում է դեպի բակը, չերևում է ճարպոտ կարմիր վզի մի կտորը և նրա վրա շատ սև ու սպիտակած կարճ մագիլ:

Յեվ ոգնում է կնոջը տնտեսության մեջ, շնչարգելությամբ ցախ է ջարդում, կովի համար լափ է տանում, իսկ չերբ կինը կթում է կովը, նա լուռ դիտում է, թե ինչպես է սպիտակ շիթը հոսում մատների տակից դեպի կաթնագույն թուխ փրփուրը... Յեվ կթի ձախը, միջնորմի հետևից չեկող խոզերի խաղաղ խանչոցը, գրավիչ կիսամութ գոմի անուշաբույր հոտը, այս բոլորը հանգստացնում է նրան, և նա հայտնում է կնոջը. —

— Յես Խանժինների մոտ էլի, նրանց չեղբայրը Տուլայից է չեկել: Ասում է, շուտով կվերջանա, ժողովուրդը բալլեիկների դեմ ապստամբում է, լեհերը նորից ուզում են պատերազմել և նույն իսկ բանվորները Մոսկվայում...

— Վողորմած աստվածը տա,— շնչում ե կինը, և Ռաֆայել Անտոնովիչը ձեռքերը մեջքին դրած՝ բակում լետ ու առաջ և գնում, և ըստ սովորության հաշվում և տան կառուցումից մնացած գերանները, վախենում ե, վոր գողանան:

Բայց չերը գորշ, ամպամած որը, վոր աչնպես խորն եր թազցրել գարնան ուրախությունը, վոր կարծես աչն ամենևին գոյություն չունի, վերջանում ե ալ-կարմիր վերջալուսով, և արևը, հալցնելով ամպերը, նվիրում ե չերկրին չերեկոյան թեք ճառագայթների վերջին վոսկին, և մտնում ե տների, անտառների գաշտերի, դեղին ավազոտ բլրակների լետե, և չերը վերջալուսի վրա կախված ամպերն անհանգիստ-քնքշությամբ ուրախանում են կարծես մի բոպեական, թռչող բանի վրա և ուղեկցում են արևին նուրբ, կենդանի չերանգների թրթռոցով, այդ ժամանակ մութ սանդղդքներով կեղտոտ արտաքնոցի և աղբի տաշտակի մոտով, շտապ վազում ե իր սենյակը Ռաֆայել Անտոնովիչը և շնչարգելությունից հեռում ե:

Չե՞ վոր վերջալուսի աչս ալ-կարմիր ժամին կրկեսից հպարտ դուրս ե թռչում Խնտերնացիոնալը և հարչուրավոր ձայների հզորությամբ սլանում ե քաղաքի վրա, դեպի չերեկոյան արևը, ինչպես կարմիր պատուհասող հրեշտակ և չե՞ վոր աչս բոպելիս կվերադառնա Ռոբեկոն, վոր բնակարան եր բռնել Ռաֆայել Անտոնովիչի տանը և վորին հանդիպել չի սիրում Ռաֆայել Անտոնովիչը:

Իսկ Ռոբեկոն, ակա՛նջ գնելով Խնտերնացիոնալին, չերեմն նուչնպես փորձում եր չերգել, բայց հազը խանդարում եր, և նա լուռ նաչում եր ընկերների չերգելուն: Յերկու վառ շաղանակագուլն—կարմիր բծեր վառվում ելին նրա աչտերի վրա և նրա նիհար չերեսը, փոքրիկ մոխրագուլն աչքերով, նուլն գուլնի մազերով և բերնի մոտ գտնվող առնական ինքնավստահության ծալքով, վորպիսին հատուկ ե բոլոր գործարանալին բանվորներին, այդ չերեսն իր ամբողջությամբ չերգում եր, Ռոբեկոն վոտքով զարկում եր չերգին համաչափ, և ընկերական սիրո քնքուշ խոսքերը լողում ելին նրա ուղեղում:

Իսկ ժողովից հետո, գրեթե վերջինը դուրս գալով կրկեսից բաց ող, նա տեսավ չերկինքը և արևմուտքում լուռ ու տխուր հանգչող ամպերը, սպարդ վորոշվող կտուրները և ծխնելուղները և ծառերի մեծ կույտը և հրճվանքով ցանկացավ խորը շնչել, վորովհետև գարնանալին գաշտերից փչում եր ուժեղ, հանդարտ քամին և բերում եր իր հետ կիսահալ ձյան և հալվող խոտի ու թրի-

քի և ինչ վոր մի ալ բանի հոտը, վորն ամեն մարդ ուզում ե կլանել իր թոքերի ամբողջ լայնությամբ: Բայց նրա հազը նորից բռնեց և կոշտ ճանկերով սկսեց տանջել նրա կոկորդը: Նրա աչքերը մթնեցին, չքացավ վաղ գարնան հրճվանքը, և նա զգում եր միաչն, թե ինչպես քամին քնքուշ ծաղրանքով համբուրում եր նրա քրթնաթոր չերեսը:

Իսկ հետո հազն անցավ, և, վզկապը փաթաթելով, նա ուղևորվեց դեպի կուսկոմի ժողովը և տեսավ, թե ինչպես մեռած արևմուտքի վրա հաղթական կերպով վառվեց վեներան, մոտալուռ մահվան խաղաղ միտքն անձաչն քալերով անցավ նրա մտքով: Շատ եր ցանկանում ապրել աշխատելու համար և չերեմն աշխատանքի ընդմիջումներին հրճվելու արևի ու կլանքի վրա: Բայց դրա համար անհրաժեշտ եր կես տարով թողնել աշխատանքը և որական մի պտուկ տաք կաթ խմել: Իսկ գլխավորը— ժողովներին չխոսել: Աչսպես են ասում բժիշկները:

«Վերջ տալ ժողովների ժամանակ խոսելուն»... և նա ժպտաց— «հիմար բան ե», և մահվան, բնության, գարնան վերաբերյալ գեղեցիկ մտքերի տեղը հանգիստ բռնեց վառելափայտի մթերելու ծրագրի իրագործման լենթադրությունների արագ հոսանքը: «Հիմա կոմկուսի ժողովն ե, կառաջարկեմ աչս ծրագիրը և վաղը կսկսենք իրագործել»: Նա քալում եր՝ ջարդելով լճակների վրալի բլուրեղյա սառույցները:

ԳԼՈՒԽ II

Երեքտրական լամպի խաղաղ լույսի տակ, կաղնի կահույքով կահավորված առանձնասենյակում սկսվեց կոմկուսի նիստը։ Ռոբեկոն մի կարճ ղեկուցում արեց։ Պատմեց ընկերներին վառելափաշտի մթերման ծրագիրը։ Սակայն նրանք լավ չեղին լսում, ղեկուցման ժամանակ իրար հետ խոսում ելին բարձր շշուկով և սիրալիր ժպտում ելին մեկը մյուսին։ Ամբողջ որվա հոգնեցուցիչ, ջղալին աշխատանքից հետո հաճելի չեր տեսնել ընկերների ծանոթ դեմքերը։ Յեվ գրանից եր, վոր Ռոբեկոնի բոցավառ կոչերը հանգչում ելին, վորպես ջրի մեջ ընկած կաթնի։ Վոչ վոր չեր պաշտպանում նրա առաջարկները, իսկ ղեկուցումից հետո Զիմանը չերկար ապացուցանում եր, վոր ամբողջ նախագիծը իրականանալ չի կարող, վոր գարնան հալոցքը, ճանապարհները խափանելով, արգելք կլինի վառելափաշտը չերկաթողու գծին հասցնելուն, վոր սղոց, կացին ու սալ հերիք չի անի։

Հաշվապահական գրքի պարզ տաղտուկ թվանշանի նման փոքրիկ Զիմանը բռնում եր Ռոբեկոնի թուղթիկ մտքերի թևերից։

Այնուհետև առարկեց բրիգադի ղեկում կարաուլովը, ոսոր միրուքով շրջապատված մուգ-դեղնագույն չերեսով մի ծեր կաղակ։ Ծխի քուլաներ եր դուրս թողնում նա չիրուխից և փնթփնթում եր խուլ ձայնով. «Հիմա քաղաքի շուրջը շատ բանդիտներ են թափառում... Իսկ դուք եստեղ ուզում եք կարմիր զինվորներին 12 վերստ քաղաքից դուրս տանել։ Առանց նրանց վանքի անտառները չեք կարող կոտորել։ Մորելիզացիա արած բուրժուականություն ու խորհրդային ծառայողներով ել հեռու չեք գնա»։

Յեվ Ռոբեկոն, հաղից խեղդվելով և թուքն ու կանաչ խուլիլը թոցնելով թանգազին կարմիր-նաշխավոր գորգի վրա, հուշատետրից քաղած թվերով պատասխանում եր Զիմանին, իսկ կարաուլովին՝ խռպոտ ձայնով ասում եր, թե ուրիշ չեք չկա, թե հեղափոխությունը պահանջում ե... Ուրեմն և պետք ե ոխակ անել։

— Ռիսկ կանես,— քաղաքը կվերցնեն կոմունիստներին կկոտորեն, շրջանը միքանի ամսով կկտրեն կենտրոնից,— հատհատ, կծու ծաղրանքով, վոչ բարձր, բայց ամենքին լսելի խոսում եր կարաուլովը, իսկ հետո հանկարծ ձայնը բարձրացրեց և բար-

կացած գոռաց.— Դե ի՞նչ ես դուրս տալիս, Ռոբեկոն, ապստամբություն առաջ բերելը—հանաք բան չի։ Հարցրու Կլիմինից, նա, վորպես չեկալի նախագահ, քեզ կասի, թե հիմա գլուղերումն ինչ խլրտում կա։

Իսկ Կլիմինն առանց մտածելու լուռ եր, չերագում եր ինչ վոր ուրախաթիթ բանի մասին, նրա աչքերն ուրախ և քնքուշ ելին։ Լսելով իր ազգանունը, ցնցվեց, թողեց չերագները և անգիտակից չարակամությամբ հետևելով Ռոբեկոնի խոսքերին, միանգամայն համաձայնվեց Զիմանի հանգիստ առարկություններին, կարաուլովի գալրացած ճշոցին,— և ամեն բան, ինչի մասին վոր Ռոբեկոն խոսում եր, թվում եր նրա հիվանդ վոգեկորության արդյունք։

— Պետք ե լարենք մեր կամքը փակուղուց դուրս գալու համար, ալ կերպ... դաշտերը չենք ցանի։

Յեվ հազարով, Ռոբեկոն ձեռքով ցույց տվեց լուսամուտի խավարը։ Նրան հետևեց Կլիմինն իր հայացքով—նայեց գիշերվա աչքերին—պարզ և խիստ նայում եր գիշերը դեպի սենյակը, և Կլիմինը պատկերացրեց գիշերվա հանգարտ վարագույնով ծածկված ընդարձակ չերկրի անսահման լայնությունը։ Գորշացած ձյան տակ արթնացող դաշտեր, դաշտեր, վոր սպասում են ցանքին, գլուղացիներին, վորոնք պալժառ որերին հավաքվում են սև խմբերով պատերի տակ և դատում են չեղանակի մասին, բերքի մասին, և ապա հիշում, վոր ամբարները դատարկ են, վոր սերմացու չկա, ցրվում են լուռ ու վախով, փրկություն են սպասում քաղաքից, և սպասելու ամեն մի որվա հետ նրանց հոգումն աճում ե ատելությունը դեպի կոմունիստները, դեպի պարենկոմները, դեպի խորհուրդները...

Յեվ հանկարծ հասկացավ Կլիմինը, թե ինչու Ռոբեկոն ալդպես բորբոքվում և դողում ե, հասկացավ, վոր «չեք չկա», և միանգամից արթնացավ նրա գործնական ու պարզ խելքը, սրատեսությամբ ըմբռնեց ամբողջ ծրագիրը, մտքումը Կլիմինը պատկերացրեց ալդ ծրագրի իրագործման ամբողջ ճանապարհը, և հնչուն, ուժեղ ձայնով պաշտպանեց Ռոբեկոնին։

Ռոբեկոն բուրբուլին չեր կարողանում խոսել, փափուկ գահավորակին թիկնած հանգստանում եր, և ժպտալով շարժում եր գլուխը, լսելով Կլիմինի ձայնը, վոր միանգամից թափեց Զիմանի վրա իր գործնական առաջարկները, և չերը քվեարկում ելին, միայն կարաուլովը մենակ «դեմ» բա ընթացրեց ցրտահալությու-

նից անշահալիված ծուռ մատներով մեծ, ուժեղ ձեռքը: Իսկ կուսկոմի մնացած անդամները բոցավառվեցին այն հանդիստ, խաղաղ կրակով, վոր վառվում էր Կլիմինի խոսքերի մեջ:

Կուսկոմի նիստից անմիջապես հետո հավաքվեց վառելափայտի մթերման ծրագիրը կյանքում անցկացնող հանձնաժողովը: Նրա մեջ ելին Կլիմինը, Ռոբեկոն, Կարաուլովը և Զիմանը:

Վաղը կուսակցության կամքով, հանձնաժողովի ղեկավարությամբ կսկսվի աշխատանքը:

Վաղը լրագրում առաջնորդող հոդվածն ամենքին կաղաղակի սովի վտանգի և գործելու անհրաժեշտություն մասին:

Վաղը միտինգներում և ժողովներում զինկոմները և ագիտատորները կբացատրեն ուշադիր կարմիր զինվորներին, վոր չիթե նրանք ցանկանում են արտերը ցանված տեսնել, ապա անհրաժեշտ և փայտ կտրելու գնալ:

Վաղը Զիմանը բոլոր պահեստներից կհավաքի սղոցներն ու կացինները, իսկ կոմունալ տնտեսությունը մորիլիզացիայի կենթարկի սալերը:

Վաղը Ռոբեկոն, ի մեծ վիշտ քաղաքի, պրոֆխորհրդի մեջ անց կկացնի միության անդամներին մորիլիզացիա անելու առաջարկը, և ձեռնարկություններում բանվորների ընդհանուր ժողովները կհանեն անձուռնի ռեզոլյուցիաներ... Վաղը:

Այսօր, այս մեծ առանձնասենյակում, վորտեղ և ջահերը, և նկարները, և բազմաթիվները, և սեղանի վրայի թանաքի սարքը—ամեն բան շնչում է անցյալի մասին, բանկի դիրեկտորի առանձնասենյակի անմատչելի, չերկյուղած լուծության մասին, են գիրեկտորի, վորն առաջ ապրում էր ես տանը...

Այսօր, այս սենյակում, վորտեղ ամբողջ գիշերն էլեքտրական պայծառ լույսի տակ նստած են չորս հոգի, և վորտեղ պատից կախված կարմիր կտորի վրա սև ու վոսկեգույն տառերով ասված է. «Պրոլետարներ բոլոր չերկրների, միացե՛ք»...

Ռոբեկոն անկյունում, փոքրիկ սեղանի առաջ, լրագրի վաղվա համարի համար առաջնորդող է գրում և խանգարում են նրան մերթ Զիմանի զահլա տանող փսփոսը, մերթ Կարաուլովի խուլ բառերը, մերթ Կլիմինի զիլ ձայնը, և ջնջելով անհարմար բառը, նա ուրիշն է վորսում և, բռնելով, շտապ շարում է տառը տառի չետեից, իսկ հետագայում վորպես խավարի մեջ տեսնում է միքանի բառերի—արտահայտությունների անկարգությունը, վորոնց խսկույն և չիթ պետք է հավաքել, մեկը մյուսին համաձայ-

նեցնել, վորպեսզի միտքը նրանց վրայով ընթանա, ինչպես ապակյա աստիճանների վրայով, ավելի բարձր ու բարձր...

*
*
*

Քաղաքի վրայով, անսահման սպիտակ ձյան կույտերի վրայով, լեռների վրայով լուռ սահում է կապուտաչյա լուսնիկա գիշերը: Յերեկոն անհանգիստ—քամոտ էր, ամպերն արագ անցնում էին աստղերի և չերկրի մեջտեղով, պայծառ կարմրին էր տալիս մի շերտ արևմուտքում: Քամին որորում էր ցուցանակը, վորը չերգում էր մի ճոճառն չերգ, և վորի սև ստվերն ընկնում էր մայթի վրա: Ապա քամին քշեց ամպերը և հանդարտեց: Մի քիչ ցրտեց: Փողոցները դատարկ են, հեռու չերեում է մի ծալրից մինչև մյուսը: Պատահական անցորդների վտտնաձայնը, պարզ լավում է, իսկ չերկրինքը խորն է ու աստղալից, ինչպես ձմեռը:

Կլիմինը դուրս չեկավ, շնչեց լի կրճքով, և զվարթացավ, վորովհետեւ գալիս էր հեռու բացատում, անտառում քնած գարնան շնչառության հոտը:

Ուր գնար: Արդեն մոտ է արշալույսը, նա անձայն սողում է բարձր տների չետեից, և գիշերը կամաց-կամաց գունատվում է, կարծես մեկը լուսավորում է փողոցը հեռու, մեծ լապտերով: Շուտով արդեն կլուսանա: Յեվ առույգ, չերիտասարդ քայլերով գնաց նա ամաչի փողոցներով Չեկա, վորպեսզի մինչև առավոտ իր առանձնասենյակում գահավորակի վրա մի քիչ քնի և վաղը նորից սկսի աշխատել:

Ցանկություն ուներ ուտելու և ավելի շատ քնելու, իսկ գլխումն հռչում էին նախադասությունների կտորներ, ընկերների ձայներն ու դեմքերը. Ռոբեկոնի սեռուռն հալացքը, Զիմանը, վոր կանգնած գծում է թղթի թերթերի վրա, և Կարաուլովը, վոր զինվորական զեղին կոշիկներ հագած, իր ահագին վոտքերով քմծծաղ տալով հանդարտ հատակին և խփում:

Քաղաքը քնի խոր լուծության մեջ է, և նույնիսկ ճրագներ չեն չերեում այս ուշ, գիշերային ժամին: Միայն Չեկայի չերկհարկանի շենքն է, վոր լույս է քցում կապույտ ձնակույտերի վրա, և մուտքի մոտ կանգնած պահակներն են, վոր աշալուրջ են: Իսկ շենքի ներսում, ելեքտրականության մեռելային պայծառ լուսավորությամբ լուսավորված դատարկ սենյակներում սառել են աթոռները, սեղանները և պահարանները, և կարծես քար են կտրել զգայուն քնի մեջ, վորից սթեպիկին այնքան հեշտ է:

Արտակարգ Հանձնաժողովի հերթապահը, քննիչ Գորնիխը, սեղանի վրա կուցած, բան է գրում: Նրա դեմքը մուգ է, լայն, մեծ դուրս ցցված աչտակներով, խորը նստած աչքերով, իսկ ճակատը ծածկված է մազերի փոշոտ փափախով: Առաջին հալացքից թվում է, թե նա տարիքավոր է, բայց լեթե կողքիցն անցնես և նայես բերնի գծագրությունը, չերեսի թեթև ձվաձևությունը, ապա կնկատես, վոր նա դեռևս բոլորովին չերիտասարդ է:

Նա ուզում է քնել, վոտքերը մեկնել սեղանի տակ, գլուխը դնել բազկաթոռի թևին և քնել անհոգ ու քաղցր: Բայց քնել չի կարելի, չե վոր քաղաքում, ընդարձակ քնած շրջանում, վորտեղ այնքան շատ են անտառները, ձորերը և խուլ անհայտ ճանապարհները, մեռակ Գորնիխը չի քնած, իբրև պահակ իր դիրքի վրա: Ամեն ըրպես կարող է հեռախոսը դանդահարել, կարող են կանչել ուղիղ գծի մոտ... Քնել չի կարելի:

Իսկ Գորնիխը չերկու որ է մի ըրպես չի քնել: Անցյալ գիշեր ոպերացիա կար, մի ամբողջ շարք խուզարկություններ, — և, վերադառնալով ձիով դատարկ փողոցներով, Գորնիխը ներս եր շնչում առավոտյան սառն ողը և չերազում եր այն մասին, թե ինչպես պիտի հանվի և պառկի անկողնում, բայց Չեկայում նրան անսպասելի կերպով պահեցին, կարիք չեղավ հիվանդացած ընկերոջ փոխարեն հերթապահություն անել: Պինդ և սիրալիր հայհոյելով, ստանձնեց Գորնիխը հերթապահությունը, և ամբողջ գիշերը մի ըրպես անգամ աչքը չփակեց: Միքանի անգամ հեռախոսը դանդահարեց, հեռադրատնից բերին գաղտնի ծածկագիր հեռագրեր: Բայց քանի անցնում եր գիշերը, հոգնածությունն այնքան ավելի չեր դառնում, Գորնիխի աչքերին տողերը ձուլվում են, նա թողնում է գրելը և ականջ է դնում վիստիլատորի միորինակ աղմուկին, նայում է լուսամուտի կապույտին: Աչքերն իրենց իրենց փակվում են, իսկ վերելից, կողքից նրան գրկում է գեմքերի, ձայների, խշխշոցի, աղմուկի քնքուշ մառախուղը... Վիստիլատորն աղմկում է, և նրա աղմուկը — ինչպես աղմուկը բարձր խոտի, քամուց անհանգստացած, բարձր կանաչ խոտի, վոր խըշխշում է վոտքի տակ... Ոտտի վրայով քայլում է սպիտակ հագուստով մի աղջիկ և խոտը սոսափում ու աղմկում է նրա վոտքերի տակ... Նրա դեմքը մի ժամանակ տեսել է, չերեմն ծանոթ եր. . . Դեռ մանուկ ժամանակ տեսել եր նրան տափաստանի մի գյուղում, բայց վորքան թեթև են նրա շարժումները և ինչ կարմիր ու քաղցր են նրա շրթունքները:

Ականջին հասավ բացվող դռան ձայնը և Գորնիխն իսկույն արթնացավ, հայհոյեց իրեն ննջալու համար, և ջանել քունն անհետ սահեց անցավ և միանգամից մոռացվեց:

Դռան թխկոց: Հեռագիր: Կանչում են:

Վոչ, դա Կլիմինն է: Գորնիխը ճանաչում է նրա քայլվածքը: Բարեկցին: Կլիմինը վառեց փողոցում հանգած ծխախոտը:

Յեվ Գորնիխը Կլիմինի հետևից մտնելով առանձնասենյակ, լսեց չերեք ժողովների մասին, վորոնց ներկա չեր չեղել Կլիմինը, լսեց Զիմանի գեկուցումի մասին, Ռորեչկոյի լեկույթի մասին, Կուսկովի նիստի մասին:

— Իսկ Կարաուլովը ինչ եր ասում, — հուզված հարցրեց նա:

Յեվ մաքառելով առավոտյան քաղցր քնի հետ, ինչպես ճանճը հոտավետ քաղցրավենիքի մեջ, Կլիմինը կրկնեց պատմությունը և վերջացրեց այն քնկոտ հորանջով: Գորնիխը լուռ գլխով արեց: Գնաց իր սենյակը, վերցրեց դարակից ընթացիկ աշխատանքի հաստ թղթապանակը և ուշադրությամբ սկսեց նայել միքանի գործ:

Արդեն անցել է չերկու տարի, չերը հեղափոխությունը 17 տարեկան պատանի բանվոր Գորնիխին խլեց մի խուլ գործարանից, իսկ կուսակցությունն ուղարկեց նրան աշխատելու Չեկա: Նա կարող եր, առանց իր ձեռքին նայելու և առանց վախենալու, վոր ձեռքը կարող է վնասել, մուրճով հարվածել չերկաթի դրին, և նմանապես նա վստահ եր իր վրա և աշխատանքի հետևանքների վրա: Բոլորովին չեր խոսում միտինգներում և բջիջի ժողովներում ել շատ հազվագյուտ դեպքերում:

Բայց նա միշտ լի չեր աշալուրջ տափնասով, չուրաքանչյուր հանցանք կարողանում եր կապել շատերի համար աննկատելի խռովությունների հետ, վորոնք, ինչպես ստորջրյա խոր հոտանքներ, շարունակ չեռում են ժողովրդի մեջ, գլորվում են գյուղերով, շուկայով, դանթարով և մեջ են առնում քաղաքի բազմահազար մեղջանակահոսությունը: Յեվ մեկ-մեկ նրան թվում եր, վոր ինքը և հազարավոր ընկերներ քայլում են բարակ, փխրուն, սառուցե կճեպի վրայով, վորի տակ մոլեղնում է կատաղի ջուրը, պատրաստ ամեն ինչ տանելու և ամեն ինչ խեղդելու... Յեվ այդ եր պատճառը, վոր չերը Կլիմինը պատմեց նրան Կարաուլովի առարկությունների մասին, նա գլխով հավանություն նշան արեց, իսկ, աչքի անցնելով վերջին գործերը և տեղեկատվության ամփոփումները, ինքն իրան ասաց. «Ապրես, Կարաուլով»:

Անկատելի, քնքուշ, բայց և հզոր, հաստատակամ ուժով, դա-

ցում ելին նրանք քաղաքականութեան, կուսակցական կյանքի, ընթացիկ աշխատանքի մասին և շուտով սկսեցին ընկերական դուռով խոսել, վորը մոտեցնում է ահապին յերկրի կոմունիստներին մի համերաշխ ընտանիք կազմելու համար։ Սակայն վոչ միայն սիրո, այլ նույն իսկ մտերմութեան խոսք չեր լինում նրանց մեջ, և ժամանակ ել չկար մտածելու իրենց սպրուսների մասին,—հափազանց տենդային եր աշխատանքը, և հափազանց քիչ ազատ ժամանակ եր թողնում այդ աշխատանքը։ Միայն Սիմկովայի գնալուց առաջ, շտապ հրաժեշտի վաչրկյանին, խորը յերիտասարդ ցանկութունը թելադրեց Կլիմինին համբուրել նրա ժպտացող շրթունքները։

Սիմկովան սակավ եր ժպտում, իսկ նրա հանդարտ ծիծաղը Կլիմինը լսեց միայն այժմ, կայարանի իրարանցման և խառնաշփոթութեան մեջ, չեր ոգնում եր Սիմկովային քաշ տալու գրականութեան հակերը։ Այժմ Կլիմինը նրան առաջվա վրա շատ փոխված տեսավ. նա այլովի եր արեկից, նիհարել, մազերը չեր կարել ելին, շարժումները կարծես ավելի արագ ելին, նա ծիծաղում եր հանդարտ, ուրախ ծիծաղով, և շտապ պատասխանելով նրա հարցումներին՝ Կլիմինը պատմեց նրան կոմկուսի ընթացիկ աշխատանքի մասին, շրջանի դրութեան մասին, վառելափայտի մթերման ծրագրի մասին... Յեվ չեր նրանք ձյունից և ցեխից արծաթի գուլնով փայլող ճանապարհով գնում ելին քաղաք, այն ժամանակ Կլիմինն զգաց, վոր մի ինչ վոր բան, ամենակարեորը նա չի ասել Սիմկովային։

Իսկ կայարանի նեղ հրապարակի վրա խոնաված ամբոխի մեջ, արձակված հողմահար դեմքերով կարմիր գինվորներից և կայարանի անսովոր իրարանցումից գլուխները կորցրած գլուղացիների մեջ, նույնպես յերկու հոգի հանդիպեցին իրար և բարեկամով՝ մեկն ասաց.

— Տես, Ձեկայի նախագահն և... Այ, են կնկա հետ։

— Կնիկն ո՞վ ե։

— Կուսակցական և... Պատասխանողը մի հաստ գլուղացի չեր, շեկ մեծ միրուքով, կառապանի յերկար քուրքով, մտրակը ձեռքին և զգզված փափախով, վորի տակից քրտնքի կաթիլները հոսում ելին ճակատի վրա։

Մյուսը—վաչելուչ հասակով, ուժեղ իրանը պինդ գրկած գեղին կիսամուշտակով, կարմիր գինվորի սև կորդակով, վրան մեծ կարմիր աստղ։ Նրա աչքերը կապույտ են, բերանը գեղեցիկ, զգա-

յական... Թեև կարված են աստղ և յերկու փոքրիկ խորանարդ—աչուամենայնիվ քայլվածքի, կեցվածքի և գլխի ամեն մի շարժումիցն զգացվում եր, վոր հին սպա չե։ Նա հենց նոր է չեկել, իրերի տոպրակը ձեռին, իսկ աչքերն ուշագիր թշնամաբար նայում են Կլիմինին և Սիմկովային, ուսումնասիրում և տպավորում նրանց ամեն մի շարժվածքը։

— Շուտ անենք գնանք... Այստեղ սենյակ եմ ճարել մեկի մոտ... ջնուդ ե։ Բայց ոգնում ե մեզ, փող ե տալիս և յերկու անգամ ազատել ե ինձ, թագցրել ե։ Իսկ Ձեր դոկումենտները, կարգին են։

— Նահանգից եմ գալիս, ինչպես գինսպեց, զինկոմատի տրամադրութեան տակ եմ... Ազգանունս—Ռեպին, Բորիս, ծառայութեան ցուցակի մեջ ել—կարմիր բանակի յերկու տարվա ծառայութուն։ Շնորհակալութուն եմ ստացել, հրամանով...

Նրանք արդեն գնում ելին փողոցով և ժամանակ առ ժամանակ շեկը թեքվում եր կառապանի նստելու տեղից և ասում եր Ռեպինին.

— Իսկ մենք ձեզ չեկինք սպասում... Յես հենց վոր իմացա, վոր ձեզ քար ու քանդ են արել, մտածեցի—պրծավ, ել ձեզ չեմ տեսնի... Իսկ գինվորական ուժ եստեղ հիմա քիչ ե։ Յրված են գլուղներում ու գավոռներում։ Հիմա գլուղացիութունը մեր կողմն և... Դյուղում սերմացու չկա։ Աստված տա—մի լավ կուտացնեն...

Գարնանային յերկինքը կարծես ծանր և յերկար հիվանդութունից առողջացող յերեխայի ուրախացած աչքեր լինել։ Ամեն մի ծառ չռած մերկ ճյուղերով ազահութեամբ վորսում է կապույտ ողբ։ Յեվ մարդկանց դեմքերն ել այնպես են, կարծես բոլորի միաքն ել մեկ ե—վաչելի գարունը, համբուրել նրան, վոր աչքով անտեսանելի չե, բայց և շոշափելի կերպով ամենքին փաղաքշում ե։

Իսկ Ռեպինը, մտաբերելով իրեն ցույց տված հասցեները, մայթով անցնողների մեջ փնտրում է յուրաքանչեքին, աշխատում է մարդկանց դեմքերի վրա ուրիշ մտքեր կարդալ։ «Ովքեր են շատ, թշնամիները թե բարեկամները»։ Վճռական ժամին կգան նրանք մեր չետից, թե վոչ։ Յեվ նայելով Գործկոմի բաժինների նրանք մեր չետից, իրեն այնպես թշնամական, բայց արդեն կարցուցանակներին, իրեն այնպես թշնամական, բայց արդեն կարգավորված կյանքի ամբողջ այս կառուցվածքն զգալով, Ռեպինը կասկածում եր իր մտադրութունների հաջողութեան մասին։

Բայց չեր պարենավորման խանութի մոտ նա տեսավ զգզվ-

Սակայն Մատուսենկոն խիստ շատ և մտածում նրանց մասին, վորոնք բարձր են իրենից իրենց պաշտոնական դիրքով, սկսած Քաղբաժնի պետ Գոլովլևից, վերջացրած Լենինով ու Տրոցկիով: Պետերին նույնպես նա տարբեր կերպով և գնահատում. վոմանք նրան դուր են գալիս, մյուսները վոչ, վոմանցից նա վախենում և և հասկանում նրանց, մյուսներից չի վախենում և չի հասկանում, բայց ընդհանրապես իշխանություն մասին նա շատ և մտածում և իր մանրիկ աչքերով հետևում և նրանց: Աղմկոտ, կոշտ չսավրած կզակով և անկարգ շորերով Գոլովլևին Մատուսենկոն չի սիրում: Մի անգամ Մատուսենկոն ուզեց ողնել Գոլովլևին վերադրուհի հագնելու, բայց սա դուրս պրծավ նրա սիրալիր գրկից, ծաղրական զարմանքով դնեց և վերին աստիճանի վերավորական, անհաճո և վոր գլխավորն է՝ անհասկանալի խոսքեր ասաց:

— Ընկեր Մատուսենկո: Ինչո՞ւ չեք այդպիսի բաներ անում, չե՞ վոր դուք կոմունիստ եք, ո՞վ և խնդրում ձեզ լակել լինել:

«Հայտնի բան և, — դատում և Մատուսենկոն, — Գոլովլևը — գլադիալ, բանվոր և, գրում և քերականական սխալներով և բարկացած ժամանակ անպատշաճ կերպով հայհոյում ե»:

Յեվ թեև Մատուսենկոն չի սիրում և վախենում և Գոլովլևից, բայց Գոլովլևը — իշխանավոր և, իսկ այդ կնշանակի, վոր պետք և չենթարկվել և ժպիտով լսել նրա կոպիտ նկատողությունները... Հաճախ Մատուսենկոն միտք և անում այս տարրերնակ կարգի մասին, վորի պատճառով ինքը մի կրթված, գրագետ, գինվորական աստիճանավորի կոչում ունեցող մարդ, ստիպված և լինում հպատակվել անկիրթ խուլիգան Գոլովլևին:

Ճիշտ և, հանրապետությունը կոչվում և բանվորա-գյուղացիական, իսկ Գոլովլևը — բանվոր և, բայց հոգու խորքում Մատուսենկոն այս բոլոր անունները — «Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Հանրապետություն», բոլոր այս գեվիզներն ու լոգունները — համարում և նույնպիսի պաշտոնական և իրենց ելուծյան մասին վաչինչ չասող անուններ, ինչպիսին և թագավորի տիտղոսը, վորը Մատուսենկոն անգիր գիտե:

Մարտինովի գալը ընդհատում և Մատուսենկոյի խորհրդածությունները, և նրա քաղաքավարի վողջունին Մատուսենկոն պատասխանում և գլուխը խոնարհեցնելով և քաղցր ժպիտով:

Մարտինովը բոլորովին այն չե, ինչ վոր Գոլովլևը, չերեք չի գոռում ու կարմրում և, չեր պետք և լինում մի վորեն պատվեր տալ:

«Ազնվական կրթություն ունի, գիմանդիալում և սովորել», — հարգանքով մատնում և Մատուսենկոն: Իսկ Մարտինովը միշտ ևլ իրեն անհարմար և զգում, չեր ծառայելու պատրաստակամ Մատուսենկոն հանկարծ ստանում և նրա պաշտիկ և անձամբ բերում և տուն:

Շատ և մտածում Մարտինովը հեղափոխության, կոմունիզմի, իր կյանքի և մարդկության մասին և ամենևին չի նկատում, վոր ծառայելու պատրաստակամ, խոնարհ Մատուսենկոն վաղուց արդեն ուսումնասիրել և Մարտինովի ամբողջ ելուծյունը, ուսումնասիրել և և իրատեսակ հասկացել:

Ահա Մատուսենկոն կամացուկ, քնքուշ ձայնով հարցնում և Մարտինովին. «Ինչո՞ւ չեն մարդիկ ասումուն հավատում: Ի՞նչ և իմ պերիալիզմը: Յե՞րբ և լինելու համաշխարհային կոմունիստական Հեղափոխությունը»: Մարտինովը վոգեորվում և, սկսում և պատասխանել հարցերին և Մատուսենկոյի մասին մտածում և. «Ուշիմ տղա լե... Միայն ինքնասիրություն և ինքնավստահություն քիչ ունի»: Յեվ նա չգիտե, վոր Մատուսենկոն շատ ինքնավստահ և, կյանքում իր ճանապարհը գիտե, գաղանի նման սուր դիտում և ամեն բան և Մարտինովի չերկար բացատրություններին բոլորովին ականջ չի դնում:

Աշխարհ, ձմեռնամտին, թվում եր, վոր հնար չպիտի լինի ձմեռն անցկացնել, բայց ահա անցավ, և Մարտինովը նորից կանգնած և կյանքի շեմքին: Գարունը չեկավ և Մարտինովը հանկարծ անսովոր ուրախությամբ զգաց, վոր այդ գարունը, մեծ քրոջ նման, գգվանքով փաղաքեց քնքուշ ձեռքով և համբուրեց տաք համբուրով:

Այսոր Քաղբաժին են գալիս գինկոմները (վերջին շրջաբերական նամակը շատերը ճիշտ չեյին հասկացել) և Համառուսական Չեկայի գումարտակի գինկոմը, մի գեղեցիկ, ջահել տղա, կարմիր շավարով և ֆրանս ֆրենչով, ըստ սովորության ամեն մի փոքր բանի կասկածանքով և վերաբերվում, ամեն մի բանի մեջ տեսնում և Քաղբաժնի բյուրոկրատիզմը և հրաժեշտի ժամանակ անտարբեր ծաղրանքով ասում և. «Շատ բարի, ընկ. Մարտինով, դուք հրամայում եք — մեր գործը կատարեն և .. բայց տիկնոջ, դուք հրամայում եք»: Յերեում և ծառայակամ Մատուսենկոն, թղթեր և բերում ստորագրելու, այդ միջոցին ևլ մի ուսուկուն, թղթեր և ամբողջ և տվել, թե չի գնալու աշխատանքի — ցիլ կանգնել և, թուղթ և տվել, թե չի գնալու աշխատանքի — «վոտնաման չունի» և ցնչեց և տալիս իր թրջված վալինկանի-

ըր... Բայց այս բոլորը, վորոնց մանրամասնություններն իսկ առաջ պարզաբանել ե հեղափոխությունը, այսօր ձանձրալի չե և անհետաքրքիր: Յեվ Մատուսենկոն շուտ-շուտ դուրս ե գալիս մուտքի առաջի փոքրիկ քարե պատշգամբը, վորի ձյունը հալել ե, և գոհունակությամբ աչքերը կիսախուփ նայում ե արևին:

Ճաշից հետո խորհրդային ազմկալից ճաշարանում Մարտինովի համար անսովոր մի ազատ ժամանակ տիրեց. վոչ դասախոսություններ կալին և վոչ ել ժողովներ: Յիսոս և ուրախ փողոցով նա համրաքալ գնում եր տուն, չեր նկատում, թե ինչպես թրջվում են վոտները, և իր ծանր քայլերով խանգարում եր չորացող մայթերի վրա վեզ խաղացող չերեխաներին:

Գնում եր և ըստ սովորության մտածում: Մանկությունից ծանոթ տները, ձանձրացրած ցուցանակները և հայրենի քաղաքի գորշ ցանկապատերը դարձեցնում ելին նրա մեջ հիշողություններ անցած կյանքի մասին, Սիրիի փախած ընտանիքի, գիմնազիական ընկերների մասին, վոր մեծ մասամբ սպիտակ գվարդիականներ են, և տարրինակ բախտի մասին, վոր բերել եր բուրժուական ընտանիքի անհոգության մեջ մեծացած փոքրիկ աղալին քցել կոմունիստական կուսակցության շարքերը, վորի աշխարհահայացքը դարձել եր նրա աշխարհահայացքը, վորի մեծ գործին նվիրված եր նա այնքան ջերմ կերպով, և սակայն կարծես սպալկա մի պատ առանձնացնում ե նրան կուսակցության շարքերից, դարձնում ե նրան միայնակ և ստիպում ե տառապանքով տանջվել:

Մարտինովը մեքենայարար տուն չեկավ, շինելը հանեց և, կարծես քնից արթնացած, նայեց չորս կողմը:

Մահճակալ, անսփույց սեղան, վրան հացի փշրանքներ: Գրքերը աթոռի վրա, դատարկ և թափթփված, ինչպես մի անբնակ սենյակում: Ախր մի ամբողջ տարի Մարտինովը, խորասուզված աշխատանքի մեջ, ապրել եր այս սենյակում: Իսկ այժմ այդ սենյակն ատելի չեր դարձել:

«Հեռանալ վորեւ տեղ,—մտածեց նա բարձրաձայն,—բայց ուր և ում մոտ»: Չէ՞ վոր, չնայելով դեպի հեղափոխություն ունեցած իր անձնվիրությանը, նա կոմունիստների մեջ ընկերներ չունի:

Ամբողջ ձմեռվա ընթացքում մի անգամ միայն Մարտինովը հուր եր չեղել Մատուսենկոյի մոտ, վորը գրեթե գոռով քաշ տվեց նրան իր տունը... Մարտինովն սպիտակ, տանու հացին

քսում եր դեղին կարագը, ագահաբար խմում եր հոտավետ, քաղցր սերուցքով թեյը—այսպես համով վաղուց եր վոր Մարտինովը չեր կերել և միամտաբար զարմանում եր. «վո՞րտեղից ե Մատուսենկոյին այս բոլորը»:

Իսկ կլորեբեա, սիրալի Մատուսենկոն քնքշորեն ծիծաղում եր, կուչ եր ածում իր մանր աչքերն ու հարգանքով, բայց և տան տիրոջ ինքնագոհության վորոշակի նրբությունը հուրասիրում եր Մարտինովին:

— Մեղը համեցեք, ընկ. Մարտինով: Կինս պարենկոմունիստ ե և ծառայում և աշխտեղ նրան շատ լավ պաշտի են տալիս: Այ, ե ծառայում և աշխտեղ կովի կաթն ե... Ընտանիքավոր կաթ վերցրեք, մեր սեփական կովի կաթն ե... Ընտանիքավոր մարդուն թույլ ե տրվում ամեն բան ունենալ: Յես, գիտեք, մարդ եմ, և ինչո՞ւ համար չես ինձ սովից տանջեմ: Չէ՞ տեսես մարդ եմ, և ինչո՞ւ համար չի ասված, հը՛, հը՛, վոր այդ մասին մեր ծրագրում, հը՛, հը՛, վոնչի՛չ չի ասված, հը՛, հը՛, ճիշտ ե, չէ՞, ընկ. Մարտինով: Ես ի՞նչ ե, դուք վոչինչ չեք վերցնում: Գրո՞ւշ, հուրասիրի՛ր մեր պետին,—հանաքով, բայց խստությամբ ասում եր նա կնոջը...

Մարտինովը հայացքով հանդիպում եր Մատուսենկոյի կնոջը, լեքը կրծքով, կարմիր լերեսով, շեկ մազերով մի կին, կնոջը, լեքը կրծքով, կարմիր լերեսով, շեկ մազերով մի կին, վորի բերբերի կանաչ խորքում տեսնում եր վոսկեգույն կրակը, և այդ աչքերը խոսում ելին սիրո քաղցրության, զգայական վալեքների մասին, վոր Մարտինովը գեռես չեր ճաշակել: Ժպիտը բաց եր անում սպիտակ ատամները, և, չերեսը սախարին քսած սպիտակ, չուղով հունցած հացը մոտեցնելով, Մատուսենկոյի կինն ասում եր. «կերեք, խնդրեմ»:

Իսկ Մատուսենկոն իր բարակ ձայնով շարունակում եր գողտրիկ Մարտինովի ախանջները մոտենել զգվելու չափ քաղցր, կոկ խոսքեր, սախարին քսած հացի նման:

Մարտինովը հայացք եր քցում Մատուսենկոյի սենյակին, լուսամուտների վարագույրներին, կլոր սեղաններին, չինական շիրմաներին, գահավորակին ու գորգին, և հիշում եր այնքան թարմ անցյալը, ներկայումս մանկատուն դարձրած սեփական տան հարմար սենյակներում անցրած կուշտ կյանքը, հիշում եր ծանոթ կահ-կարասին, և կարծես այժմ ափսոսում եր այդ բոլորին...

Յեվ Մարտինովը հասկացավ, վոր տեղ չունի գնալու, վոր նույնիսկ Քաղբամանում վոչ վոքի չի գտնի, վոր այնտեղ այժմ դատարկ սեղաններն են և վոտաբորիկ կանաչը, սպասուհիները,

վանում են փոշոտ լինելու մը: Մարտինովը պառկեց իր կոշտ անկողնի վրա, չերեսը կպցրեց բարձին, վոր հտեանի իր անկարգ սենյակը:

Յեվ նորից հիշեց իր անցյալ կյանքը,—վոչ թե վերջին ժամանակվա, հեղափոխութունից հետո, չերբ քաղաքական համոզմունքները տարբեր ճանապարհներով տարան իրան ու ընտանիքի մնացյալ անդամներին, այլ վաղուցվա մանկութունը, տաք սենյակներում տափկնոցի խաղալը, մեռած մոր գգվանքները, տոնածառը և անդադար հոսանքն ալիպիսի հանգիստ ու ուրախ կյանքի, իր կոշտ ճաշերով, ընթրիքներով և առավոտյան թեփրով...

Բայց միթե այդ կյանք եր:

Յեվ բարձի տակից նա հանեց գործած, տաք շապիկը, միակ բանը, վոր մնացել էր նրան իրանց տնից, են տաք շապիկը, վորով նա, զրնգացնելով չմուշկները, վազում էր սահնու,—ախր աչնակը, սահնու տեղում նա ծանոթացել էր նրա հետ... Ախ, կարոտ, կարոտ:

Աչքի անցնելով ամբողջ սենյակը, Մարտինովը տեսավ Լենինի նկարը, վոր նայում էր նրան խելացի և խիստ ծաղրալի աչքերով:

Յեվ պատկերացրեց նա այդ մարդու ամբողջ կյանքը և ամաչեց: Վրան քցեց շինելը, դուրս չեկավ փողոց, վորի վրա զարնանային վերջալույսը փռում էր իր չերփներանգ սփռոցը:

Այժմ նա գնում էր ու չերազում:

Յերազում էր ապագայի արեկոտ քաղաքների մասին, վորոնք կախված են ողումն ինչպես ազվամազի թելեր ջրի մեջ, հասպիսյա պալատների, ապակյա փողոցների մասին, մեզ համար տհաճ՝ բախտավոր, գեղեցիկ կյանքով ապրող մարդկանց մասին:

Յեվ Մարտինովը գգում էր իրեն իբրև կառուցող նրանց կյանքի, վորտեղ վոգեւորված և հրճվանքով կաշխատեն մարդիկ, կշինեն դուրսական, անծուխ գործարաններ, պալատների նման, միայն թե նրանցից ել ավելի գեղեցիկ ու կենսուրախ...

Յեվ, սթափվելով իր չերազանքից, Մարտինովը զարմացած նայում էր փոքրիկ տնակներին, խանութների անճոռնի և ծուռ ցուցանակներին:

Այս բոլորը—շրջապատել են ծանր չեկեղեցուն, վորի լուսամուտները վառվում են վերջին ճառագայթների վոսկով, վորի կտրին թառել են բազմաթիվ աշտարակներ, խղճուկ և անպետք

են սրբերի նկարները, և հասկանալի չե դառնում, վոր այս փոքրիկ լուսամուտներով, խավար շենքերի մեջ մարդիկ չեն աշխատում, չեն ապրում, չեն զվարճանում, այլ ապագայի հպարտ մարդու համար մի անհասկանալի և ստորացուցիչ բան են կատարում, սողում են փոշու մեջ, իրենց իսկ հրեշավոր ցնորքների առաջ, վորոնք ծնունդ են հաղարամյա կեղտոտ և ծանր կյանքի:

Իսկ միքանի մեծ շենքերի վրա, գործարանային կորպուսների, մեծ խանութների և դպրոցների վրա ընկած է առաջին թեք ճառագայթը դուրս չեկող կոմունիստական արևի: Յեվ ամեն բանի մեջ այս արևի արտացոլումն է, հպարտ ֆասադների, ագահարար լույսը հավաքող լաշն հալելու ապակիների մեջ, շենքի ամբողջ նպատակահարմար վալելչության մեջ զգացվում է մեր վստիվան ուրը:

Արևը մայր մտավ, ամեն ինչ աղոտ դուշն ստացավ, և Մարտինովը արթնացավ իր ցնորքից, ցուրտ էր—բարձրացրեց ոճիքը և շտապ գնաց դեպի կարմիր դինվորներին ակումբի կողմը, վորտեղ չերբեմն չերեկոյան նա մի բաժակ թեյ էր խմում առանց շաքարի: Գնում էր և մտածում այն մասին, վոր վաղը պետք կլինի սկսել քաղաշխատակիցների մի գավառից մյուսը փոխադրելու գործը:

Բոլորովին մթնեց, չերեացին միքանի աստղեր, և թեև ցուրտ էր, բայց աչնուամենայնիվ այս գիշեր՝ վարունը մնաց քաղաքում, ջրով լցված սառած փոսերը փայլում էին, իսկ մութ խրավանդներում խոխոջում էին առուները:

Մարտինովը գնում էր արագ քայլերով և այժմ վոչ մի բանի մասին չեր մտածում, լուծ էր միանգամից և առուների խոխոջը, և կտրի ջրի կաթոցը, և չոր ճուղերի խշշոցը, և շոգեկառքի սուլոցը կալարանից: Բայց այս բոլոր ձայներն այժմ ծածկվում էին մի այլ, ցած և անհանգիստ ձայնով. այդ՝ ելեքտրական կալարանի սուլիչն էր գոռում: Մարտինովը հասկանալով, հրճվում էր այս կենդանի չերաժշտությամբ, այս ձայների քմահրճվում էր այն կենդանի չերաժշտությամբ: Փողոցը դատարկ էր, փոքրիկ տնակները հաճ գուգակցությամբ: Փողոցը դատարկ էր, փոքրիկ տնակները հանդարտ, և միայն ակումբի մոտ հանդիպեց Մարտինովին շինելն շտապ վրան քցած մի մարդ, մոտեցավ Մարտինովին, սեւոռած հայացքով նայեց չերեսին, և իրար ճանաչեցին,—հանդիպել էին կուսակցական ժողովներում:

— Կասե՛, հավարի՞ սուլոց ե, — հարցրեց մյուսը...

— Հավարի՞: Ինչո՞ւ, — զարմացավ Մարտինովը և հարցնելիս

արդեն հասկացավ ելեքտրական կաշարանից չեկող մոտիկ և բարձր գոռոցի նշանակութունը: Թվում էր, թե մեկը գոռում, սպառնում, ոգնության էր կանչում...

— Լսում ես,—ասաց մյուսը,—չերկու ընդհատում չեղավ, շուտ գնանք կոմվաշտ:

Մարտինովի համար անհայտ չքացավ գարնան լրիկվա անդորը քաղցրութունը, ամեն բան դարձավ խորհրդավոր և մութ-թշնամական: Յեվ հարյուրավոր լուռ տները նման էին թշնամիների, վորոնք թագերից էին զենքերը լայն սև շորերի ծալքերի մեջ:

«Ձե՞ վոր այսոր պատերազմական դրութունն է»,—մտածեց բարձրաձայն Մարտինովը և հասկացավ, վոր այժմ արագ քայլերով այս ոտար լուռ մարդու հետ նա գնում է դեպի տանջանք, դեպի մահ, վորոնք կախված են վերեկից և ահա պատրաստ են հեղեղելու փոքրիկ լուռ քաղաքը:

Իսկ սուլիչն առաջվա նման վրոնում էր քաղաքի վրա, կաշարանից նրան ձայնակցում էին շոգեկառքերի ուժեղ խումբը և դեպոյի սուլիչը, և վոչ մարդկային ձայների այս կանչերը գլորվում էին հեռու քաղաքից դուրս ձյունապատ անձայն դաշտերով, խաղաղ գլուղների և ավանների վրայով:

Այս հրավերը տանջանքի և մահի չերկյուղիցն ավելի գորավոր էր, և քաղաքի բոլոր ծայրերից հավաքվում էին կոմվաշտ հարյուրավոր մարդիկ, անցնելով նենգ, ծուռ նրբանցքներով, սառը թշնամական, լայն փողոցներով: Յեվ Մարտինովը մտավ կոմվաշտի լայն, լապտերով լուսավորված բակը: Շտապով, խումբ խումբ, մեկը մյուսի հետևից լցվում էին այնտեղ կոմունիստները, արագ դասակներ և ջոկեր էին կազմում:

Մարտինովը նույնպես շարքի մեջ մտավ, դեպի աջ ուղղվեց և նրա հուզված հոգին ել հավասարվեց տողանին:

Կանգնած էր նա ձախ թևում, դարպասի մոտ, նրա կողքով մտնում էին բակը, լապտերը լուսավորում էր մարդկանց չերաները:

Մի քանիսի դեմքերը շփոթված-լարված էին, մյուսները հանգիստ մտահոգ, փոմանք անսահման հուզված, ուրիշների դեմքերին ել վառվում էր վոգեորության հզոր կրակը, վառվում էր պայծառ, ինչպես խարույկը՝ ամառվա հանդարտ գիշերին: Ներս էն գալիս կանաչը և աղջիկներ. մի քանիսը դեռ ժամանակ չեն ունեցել հեռացնելու իրենց չերեսից նազիկ խորամանկության

ժպիտը, ուրիշները, մոռանալով իրենց մասին, մտահոգված փնտռում են աչքերով վորեւ մեկին, մյուսներն ել ջղախորեն և բարձր ծիծաղում են:

Իսկ ահա մեկը—դեռ բոլորովին չերեխա—կարմիր չերեսով, անրեխ, կաշվե բաճկոնի տակից դուրս պրծած առողջ մերկ վզով, անհոգ ժպտով, ձայն էր տալիս ընկերոջն ուրախ.

— Հը՛, Միտկա, ջարդում ենք բանդիտներին, թե չե.—և անհայտացավ մութ շարքի մեջ...

— Ծխում եք, ընկեր,—հարցրեց մեկը Մարտինովին և Մարտինովը տեսավ իր կողքին հանդիստ, հասարակ մի դեմք, վաղուցվանից քիչ ծաղկատար: Ճանաչեց—պարենկոմիցն էր: Ստալմախովը:

Իսկ սա արդեն սղմում է ձեռքը և ասում.

— Բարե, ընկ. Մարտինով, չես ձեռք չճանաչեցի:

Յեվ միանգամից Մարտինովը գորշ մեծ սավանով ծածկեց իր անհանգիստ մտքերը, հուզմունքը և ամեն բան, ինչ վոր խոնված էր հոգու մեջ: Հանգիստ կերպով խոսակցության մեջ մտավ:

— Ձեմ ծխում, ընկեր... Իսկ ես ինչ տալանալ ե, չգիտեմ:

Շարքերում մարդիկ աղմկում էին: Նրանք բոլորն էլ, Մարտինովի նման, շտապով ծածկեցին կասկածները, վախը և հուզումնալից մտքերը գորշ մեծ սավանով:

— Ձգատո,—հնչեց շարքերում:

Լոկեցին շարքերը, ձգվեցին, ինչպես լարեր: Խփիլ աչք լարերին, և հզոր վոգեորությամբ կսկսի չերգել լուրաքանչյուր սիրտ և կծուվի կովի ընդհանուր սիմֆոնիայի հետ...

Ամեն մեկն էլ լսում է, նայում,—շարքերի չերկայնությամբ գնում են չերեք հոգի. Կարաուլովը, Կլիմինը, Ռոբեկոն:

Յեվ վորոշակի, պարզ հնչում է Կլիմինի ձայնը.

— Ընկեր կոմունիստներ: Յերկար խոսելու բան չկա, դուք բոլորդ այսոր կարգացիք լրագրում և լսեցիք չերեկ ժողովում, վոր մի խնդիր կա մեր առաջ—ցանքի համար սերմացու բերել: Սերմացուն բերելու համար—պետք է վառելանշութ: Վառելանշութը ձեռք քցելու համար—պետք են աշխատող ձեռքեր: Պորտաբույծների և պարագլխների ձեռքերը, վոր այժմ անգործուտարույծների և պարագլխների ձեռքերը, վոր այժմ անգործության մեջ են, դուք պիտի հավաքեք ամբողջ քաղաքից: Նրանք լայն մեջ են, դուք պիտի հավաքեք ամբողջ քաղաքից: Նրանք պիտի դառնան աշխատող ձեռքեր: Անհրաժեշտ է կատարել խուզարկութունները—բռնել ամենքին, վորոնց առանց քաղաքի

կլանքին փնտախու կարելի կլինի վերցնել և ոգտագործել վառելափայտ մթերելու համար. այդպիսիներին մենք ալսոր կվերցնենք միջանի որով, և, իդեպ, կմաքրենք քաղաքը հակահեղափոխական տարրից: Ընկ. Կարաուլովը նշանակված է իբրև ղեկավար ամբողջ շուրջկալի, նա ձեզ կբաժանի քաղաքամասերի վրա և կտա հրահանգներ: Աշխատեցեք համերաշխ, չեղեք զգուշ և աշխուրջ...

Հատ հատ ֆրագներով, կարծես հրամանատարությունն անելով, սկսեց խոսել Կարաուլովը: Բայց Մարտինովը նրան չեր լսում: Ամենորյա-սովորական ելին թվում նրան կոմվաշտի մեծ բակը, և հավաքվածների ծանոթ դեմքերը: Կնշանակի ուրեմն, քաղաքործություն չի սպասվում, այլ միայն անքուճ գիշեր: Իսկ մարմինը, ազատված տանջանքի և մահվան սպասումից, ուժգնորեն և անսկասկի հրճվում էր:

Մարտինովը ընկավ մի լեռնակի մեջ, վոր նշանակված էր բնակարանները շրջագալելու համար, նրա հետ ելին իր հաստ հարևանը և Ստալմախովը: Յեվ, չերը նրանք չերեքով անցնում ելին դատարկ փողոցով, Մարտինովը հարցրեց Ստալմախովին.

— Իսկ վճարեղ ե մեր շրջանը, հեռո՞ւ չե:

— Վո՛չ, ենքան ել չե, ելի չորս թաղ կա... Գիտե՞ք, Քրիստոսի ծննդյան լեկեղեցուց մինչև փոստը:

Յեվ Մարտինովը հասկացավ, վոր այսոր ինքը կլինի հին լեկեղեցու մոտի են տանը, ուր առաջ ապրում եր և այժմ ել ապրում ե Նադիա Ռոստովցևան, են տանը, վորտեղ նա անց եր կացրել իր անցյալ կյանքի լավագույն օրերը:

Նադիան նրա սերն եր,—մի սեր, վորին կարելի չե դավաճանել, բայց վորը մոռանալ չերեք չի կարելի: Իսկ ինչո՞ւ, այլ կերպ ասած, ուրախ մանկահասակների ամբոխի միջից, վորոնց հետ մեծացել եր ինքը, Մարտինովը հատկապես նրան ընտրեց: Չե՞ վոր Նադիան են ժամանակ թվում եր, թե տղեղ ե. թուխ, Զե՞ վոր Նադիան են ժամանակ թվում եր, թե տղեղ ե. թուխ, այտոսկրները դուրս ցցված դեմքով, մի քիչ տափակ քթով, և միայն կարմիր շրթունքներն ու մեկ ել չերկար բացվածքներով սև աչքերն ելին, վոր դարձնում ելին նրան տարրերնակորեն հրապուրիչ:

Իսկ հետո դարձավ նա մի հմայիչ աղջիկ, իր ժպիտները միայն Մարտինովի համար պահող, դուրսող դեմքի խելացի և սիրալիր գեղեցկությունը և շարժվածքների գույզ ու խիստ վասիրալիր գեղեցկությունը և շարժվածքների գույզ ու խիստ վասիրալիր գեղեցկությունը... Յեվ այն ժամանակ Մարտինովը հասկացավ, վոր ուրիշ սեր, ուրիշ շրթունքներ իրեն պետք չեն:

Նրանց ընտանիքին չեր սիրում, վորը հպարտանում եր իր զնգապետ-հոր ազնվականությունը, հորը նմանվող չերիտասարդ պճնասեր սպա վորդիներով,—և այնուամենայնիվ չերեկոները Մարտինովի անց եր կացնում Նադիայի մոտ, լսում եր նրա դանդաղ, խելացի խոսքերը, արտասանում եր Նադիայի համար գրված իր առաջին վոտանավորները:

Այնքան ել վաղուց չեր այս, և ինչպես անվերադարձ հեռու չեր թվում այս բոլորը: Յեվ չեթե կա անմահություն, ապա չերեկ մահացած մարդու հոգին, հավանորեն, այսպես ե հիշում իր անցյալ կյանքը:

Նրանց մեջտեղ կանգնեց հեղափոխությունը: Նադիան չեր հասկանում այդ հեղափոխությունը, լսում եր Մարտինովի ջերմ խոսքերը, ժպտում եր և, բարակ մատների մեջ թղթի կա՛ շորի մի կտոր խաղացնելով—նա այդպիսի սովորություն ուներ—պատասխանում եր. «Եղ բոլորը չեղել ե, Վալդիա. ամեն մի հեղափոխություն ել սկսվում ե ուրախությամբ և չերկնքի արքայությունը չերկրի վրա թագավորելու ակնկալությամբ, իսկ վերջն այնքան տանջանքներ ե բերում, վոր այդ հեղափոխություններն իրենց չնչին նվաճումների գինը չեն հանում»:

Յեվ հեղափոխության դարգացման լուրաքանչյուր մոմենտ ավելի ուժեղ եր հափշտակում Մարտինովին, իսկ Նադիան դառնում եր ավելի կրոնասեր, ընկղմվում եր Հովհաննու Հայտնություն ընթերցանության մեջ, սպասում եր աշխարհի վերջին,—և նրանք դառնում ելին միմյանց ավելի ոտար ու անհասկանալի:

Հոկտեմբերյան հեղափոխության ժամանակ Մարտինովը բալլշեիկների հակառակորդն եր և նույն իսկ չերկու շարժով ձերբակալվել եր: Բայց այդ ձերբակալությունը վո՛չ միայն չմոտեցրեց, այլ նույն իսկ ավելի հեռացրեց նրանց իրարից:

Յերբ նա բանտից դուրս լեկավ, Նադիան հանդիպեց նրան իբրև մի նահատակի: Իսկ Մարտինովը միայն հալացքների միջանի տարբերություններ ուներ բալլշեիկներից:

Այնուհետև շուտով Մարտինովը դադարեց այցելել Նադիային,—նրան շատ ծանր եր դալիս այն կուլը ատելությունը, վորով վերաբերվում եր Նադիայի ամբողջ ընտանիքը դեպի Խորհրդային իշխանությունը և հեղափոխությունը:

Քաղաքացիական կռիվը նրանց կարճ ժամանակով բաժանեց իրարից, իսկ հետո, չերբ Մարտինովը, իբրև կոմունիստ, հաղթական Կարմիր բանակի հետ վերադարձավ քաղաք և իմա-

ցավ, վոր Նաղիայի հակահեղափոխական չեղբայրը հրացանազարկ
է արված, չէր վստահանում գնալ նրանց մոտ և փողոցում միայն
հանդիպելով, բարեւում եր Նաղիային, վորն այժմ ավելի գեղեցի-
կացել էր, բայց միշտ տխուր էր, զսպված պատասխանում եր
զլխի շարժումով և ամեն մի հանդիպումից հետո մի հեռք եր
մնում Մարտինովի հոգու մեջ...

Վերջին անգամ Նաղիային տեսավ նա փողոցում, ձմեռը:
Վերելից թափվող ձյան սպիտակ փայլիով վարագույրի չեւեղ
հանկարծ հայտնվեց Նաղիայի վայելչակազմ կերպարանքը, ահա
մոտ է, մոտ է նրա դեմքը, մազերի մեջ ձյունի փաթիլներ, սև
աչքերը խորամանկ—չերկար ճեղքվածքով: Տեսավ Մարտինովին—
աչքերի մեջ վառվեց ուրախութունը, ապա այդ աչքերը պատե-
ցին վշտով—անցավ Մարտինովի կողքից, և հիշելով

սիրելի, միակ, ցանկալի

Նաղիային, Մարտինովը սիրո քաղցր խոսքեր շնչաց, և ուրիշ-
ների համար անխելի, ընկնում էին այդ խոսքերն անդարձ,
խոր ջրհորի մուկ ջրի մեջ, ինչպես մարդարիտներ:

Այսպես մի ամբողջ տարի ապրեցին նրանք միևնույն քա-
ղաքում, բաժանված միայն միջանի թաղով, մոտիկ, բայց և մի-
ևնույն ժամանակ հեռու իրարից...

Ընկերները գնում էին լուռ, արագ, և չուրաքանչյուրը խո-
րասուզված եր իր մտքերի մեջ... Ահա և նրանց այդու ցանկա-
պատը, վորի չեւեղ ցածր կախվել են չեսամանու և ակացիայի
ձյունները:

— Դե, սկսե՞նք անկյունի տնից,—խանդարեց լուռթյունը
Ստալմախովը:

— Անկյունի՞,—այո, ահա կանգնած և կարմիր աղյուսե
տունը, և ծածկված լուսամուտների փեղկերի արանքներից ներս
են ցայտում բարակ գզվող ճառագայթները, ինչպես այն ժամա-
նակ, հնումը...

— Վո՛չ, ընկ. Ստալմախով, չես ես տունը չեմ գա: Խնդրում
եմ ձեզ, դուք գնացե՛ք,—և բռնելով սառը տաքալուսող Ստալմա-
խովի թևից, շնչաց.—դուք չեղձուղ մտե՛ք այդտեղ... Այստեղ
իմ ծանոթներն են ապրում... Ինձ համար անհարմար է... Յես,
իհարկե, ներողություն եմ խնդրում...

— Լավ, լավ... Յես մոռացել էի, վոր դուք... տեղացինե-
րից եք,—փնթփնթաց Ստալմախովը, ուշադրությամբ և ծաղ-
րանքով նայելով Մարտինովի վրա:

— Գնանք, ընկեր,—ասաց Ստալմախովը չերրորդին, և
նրանք սկսեցին ամուր ծեծել դուռը:

Մարտինովի գլխում մեկը մյուսի չետեից սլացան մտքերի
խմբեր և, չերր արդեն ճռուց դռնակը և վախեցած ձայնը հար-
ցրեց. «Ի՞նչ եք ուզում, ի՞նչ կա», Մարտինովը, սրտի խփոցից
շունչը կտրվելով, ինքնասպանություն գործելու վորոշած մար-
դու հուսահատությամբ, մտավ մեծ բակը և Ստալմախովը հետ
նայեց նրան:

Մուկ միջանցքով մտան նրանք Մարտինովին ծանոթ սե-
ղանատունը. այնտեղ, լուսամուտի լուսավոր շրջանի տակ, թեյ
էլին խմում: Այնքան ծանոթ եր Մարտինովին ամեն ինչ այս
սեղանատանը:

Ահա ինքը գնդապետ Ռոստովցիկը, փոքրիկ, չորացած մի
ծերուկ, մաշված ֆրենչով, վորի վրա նոր մահուղը կանաչին և
տալիս ուսերի են տեղերում, վորտեղ չերբեմն կարված են չեղել
ուսադիրները: Այժմ նա ծառայում և զինկոմսոմում և դողդողա-
ցող ձեռքերով շտապում և հանել վկայականը:

Ահա նրա կինը, գեղեցիկ, բարձրահասակ մի կին, գունատ
դեմքով և նուշնալիսի աչքերով, ինչպես Նաղիայինը, և վորը չեր-
բեմն այնքան սիրում եր Մարտինովին: Առանց աչքերը բարձ-
րացնելու շարունակում և նա սրբել բաժակները:

Իսկ այնտեղ, ուղիղ անկյունումը, Նաղիան է... Վաղուց
Մարտինովը չէր տեսել նրան հասարակ տանու հագուստով: Ա-
հա Նաղիան վերկացավ աթոռի վրայից, նա հուզված և և բար-
կացած,—չէ՞ վոր Մարտինովը ճանաչում և այժմ էլ գեռ թան-
գազին դեմքի չուրաքանչյուր գիծը, չուրաքանչյուր շարժումը:

Նաղիան ճրագի հետեից աշխատում և տեսնել ներս մտնող-
ներին, նայում և ուղիղ Մարտինովին: Ճանաչեց, գունատվեց:

Մարտինովը բարեւում և նրան... «Ինչո՞ւ կարիք չկա...»—
Ինչ վոր մի բան խոսում և նրա հոգու խորքից, բայց վո՛չ, նա
արդեն գլուխ տվեց: Նաղիան թեքվում և դեպի մայրը, ինչ վոր
բան և փախում նրա ականջին, և նա չել և նայում Մարտինովի
կողմը:

Իսկ սա՞ ով և Նաղիայի կողքին, այսպես բարձրահասակ, գե-
ղեցիկ, խելացի մոխրագույն աչքերի հանդուգն հայացքով: Ստալ-
մախովը ուշադրությամբ գնում և նրա փաստաթղթերը: Գուցե
սա Նաղիայի փեսացուն է...

— Եղ ի՞նչ է, Վաղիմիր Սերգեևիչ, դուք վո՛չ վորի չէ՞ք

ու աչն տունը, դուրս ելին բերում դարպասներից վախեցած և քնատ տղամարդկանց, հանձնում ելին նրանց պահակներին, իսկ սրանք ել ուղեկցում ելին նրանց մինչև շուրջկալի կենտրոնական շտաբը, ուր նրանց ցուցակագրում եր ու հարցաքննում, պարզում եր նրանց ով լինելը լուսկաց Գորնիխը, վորը չերորդ որն եր, վոր չեր քնել:

Ձահել, ուրախ արեւը դուրս եր գալիս, չերը Մարտինովը, հոգնած, գնում եր տուն: Գլուխը ցավում եր, և ոտար տներ մըտնել դուրս գալուց նրան թվում եր, վոր աղտոտվել և, և աչքերի մեջ փայլում եր զիշերվա ընթացքում ալցեկած սենյակների կալիզդոսկոպը:

Իր բնակարանի մոտ, պատի վրա նա մի պլակատ տեսավ. տրեխներով գլուղացուն պաշտպանում եր կարմիր բլուզով մի կարմիր զինվոր: Գլուղացին վարում եր անբնական կանաչ արտը, և Մարտինովը թշնամանք զգաց դեպի այդ պրիմիտիվը, կոպիտ գունները և վուլգար կոնտուրները:

ԳԼՈՒԽ IV

Կարմիր զինվորների ուսուցչուհի Լիդա Գրաչևան, առանց ուշադրութուն դարձնելու անձրևի ջրերից գոյացած լճակներին, վազում ե փողոցով, վախենում ե ուշանա շարաթորակից և ուրախանում ե, տեսնելով անկյունից ընկերների սև, աղմկալից բազմութունը: Նա կարճահասակ և, նիհար, միշտ տխուր և լուսկաց, իսկ չեթե պեպենոտ չերեսին ել, չերբեմն, խոտի վրայով սահող արևի ճառագայթի նման մի ժպիտ ե փայլում, այդ ել մի բոպե միաչն, հետո նա հանդարտում ե և վախեցած չորս կողմն ե նայում: Նա կարմիր զինվորներին թվաբանութուն ե դասավանդում, և նրա զիլ ձաչնը, վոր մի ժամանակ գեղեցկութուն եր տալիս աչն հեռավոր քաղաքի զիննազիւլի չերգեցիկ խմբին, վորտեղ նա սովորում եր, հնչում ե աչժմ ամեն ուր գլխավոր փողոցի վրա գտնվող խանութի հալելու նման մեծ լուսամուտների լետեվից: Աչնտեղ ե գտնվում նրա դպրոցը:

Աշխարհում ամեն բանից նա վախենում ե: Ծնողները վաղուց մեռել են, և նա մեծացել ե ոտարների մոտ, վորտեղ նրա կերած ամեն մի պատառ հացը չերեսում ելին տալիս: Վախը դարձել եր նրա սովորութունը. վախը բռնում եր նրա կոկորդը, չերը նա խոսում եր մարդկանց հետ, վախն եր, վոր ստիպում եր նրան ամեն չերեկո ծնկաչոք աղոթել անիմանալի, դարձյալ ահանքի վոր, բայց միաչն ամենատես, ամեն բան հերող, բարի մի ելակի:

Սկզբում նա կարմիր զինվորներիցն ել եր վախենում, դասերին կարմրում եր նրանց առաջ, վորոնք լուռ ելին, ուշադիր, բայց կարծես թաքուն մի բան ելին խորհում, և ամեն անգամ սպասում եր, վոր մի խաղ կսարքեն իր զլխին: Նրա ձաչնը դողում եր և կտրվում, նա վախենում եր դաս հարցնել իր աշակերտներին և անձկությամբ սպասում եր դասի վերջանալուն:

Բայց մի անգամ, չերը նա փետրվարի քամուց սառած ձեռքերով տուն եր քաշ տալիս իր պալուկը, նրան մոտեցան չերկու բարձրահասակ կարմիր զինվոր—նրա աշակերտները: Նա ըստ սովորականին վախեցավ, կարմրեց, իսկ նրանցից մեկը, կապու-

տաշյա մի հսկա, քաղցրութեամբ առաջարկեց ողնել, և առանց սպասելու նրա թուլութեան, թեթեկերպով պարկն ուսին քցեց:

Դրանից հետո նա կապկեց իր աշակերտների հետ, նկատեց նրանցից յուրաքանչյուրին, սիրեց իր գործը և աշխատեց իր դասավանդութունը դարձնել ավելի պարզ և մատչելի:

Սկսեց հաճախել կարմիր դորամասի ընդհանուր ժողովներին և ուշադրութեամբ լսում էր գեկուցումներն ու ձառերը, թեև շատ բան չէր հասկանում:

Առաջ նա հեղափոխութունից վախենում էր, վորովհետև ընդհանրապես վախենում էր ամեն մի բարձր, ուժեղ, սիրո և ատելութեան վառ գույներով արտահայտվող բանից, իսկ այժմ սիրելով և հասկանալով իր աշակերտ կարմիր զինվորներին, նա այդ սիրո միջոցով ըմբռնեց հեղափոխութունը: Հեղափոխութունը նա հասկանում էր յուրահատուկ ձևով: Նա կառուցեց իր հեղափոխութունը և իր կոմունիզմը, և Գրիստոսը, նազարեթցի հյուանի վորդին, վորին նա առաջ աղոթում էր, վորպես չերկնալին թագավորի, նոր նշանակութուն ստացավ նրա համար, — նա իջավ չերկիր և դարձավ հովանավորողը բոլոր հեղափոխականների, մարդկային չերջանկութեան համար կովող բոլոր մարտիկներին:

Նա այժմ լցվեց չերկյուղած հարգանքով դեպի կոմունիստները, սկսեց ավելի հաճախ լինել նրանց շրջանում, բայց չերբեմն նրանց արարքները նրան տարակուսանքի մեջ ելին քցում:

Հատկապես շփոթեցնում էր նրան Համառուսական Չեկաչի գումարտակի զինկոմը, վորտեղ նա դպրոցում պարապում էր. «Յեվ ինչպե՞ս են եսպիսիներին կուսակցութեան մեջ պահում», — մտածում էր նա, նայելով նրա ֆրանսո կոշիկներին, կարմիր գալիֆե շալվարին և հաճախ լսելով նրանից մերահիշոց:

Ապրում է Լիզան Սենատորի տանը, ունի իր ձևով լուցկու տուփի նմանող մի չերկար և նեղ սենյակ: Սենյակում կահ-կարասի չկա, միայն մի մահճակալ և — տախտակները վերմակով ծածկված, — մեկ էլ մի մեծ կիսաշոր տուշա, մի տարրերինակ ծաղիկ, վոր նման է քմահաճորեն ամեն կողմ աճած տոնածառի: Տիկին Սենատորը փորձել էր այդ ել հանել սենյակից, բայց ծաղիկը դռնից չէր անցում և դրա համար էլ վողորմաժարար թողնված էր Լիզային: Տուշան սառնամանիքից թոշնել էր, վորովհետև ձմեռը սենյակում շատ ցուրտ էր լինում, և, չերբ Լիզան առավոտն արթնանում էր,

չերբեք չէր իմանում, թե ժամի քանիսն է. միակ սառած լուսամուտից լուսը շատ աղոտ կերպով էր ներս թափանցում:

Սովորաբար Լիզան առավոտյան թեյ չի խմում: Բայց այսօր շաբաթօրյա՜լ գնալուց առաջ, ցանկացավ մի տաք բան խմել: Խոհանոցում տանտերերը քցել ելին ինքնաշեռը, խողովակն աղմկում էր, յուղը թավի մեջ ճնճրթում, տիկին Սենատորը բլթնեք էր շինում, և խոհանոցի բուրմունքները հասնում ելին մինչև Լիզայի սենյակը:

Պետք է մի քիչ ջուր, մի փոքրիկ թեյաման, բայց խընդրելը սարսափելի չէ...

Ախր իրենց ամբողջ ատելութունը դեպի անհասկանալի ուժը, դեպի կարմիր դրոշակները, պլակատները և հիմնարկութունների տարրերինակ անունները, իրենց ամբողջ քենը, վոր պետք է թագցնել անխնա դաժան և անբարտալան կոմունիստներից, քենը, վորը պետք է քողարկել պարկեշտ խոսքերով, պարոնաչք Սենատորներն առանց ծածկելու կարող են միայն անպաշտպան և խեղճ Լիզային ասել, վորն իր աղքատութեամբ ատելութուն է միայն հարուցանում:

Շարունակ աղոթում է ասածուն, բայց ինքն էլ... Եդ կարմիր բանակային լրբերին դաս է տալիս, գչադաներ... Ի՞նչ է սովորցնում: Թալան:

— Յեվ դեռ ասածուն էլ աղոթում է, — մարդու ասածը հաստատում է տիկին Սենատորը, — դե, պարզ է, կոմիսարի հետ է ապրում:

Այսպես ելին դրուցում նրանք խոհանոցում, չերբ Լիզան վախկոտութեամբ բանալով դուռը, խնդրում է. «չի՞ կարելի արդյոք մի քիչ տաք ջուր», և փոքրիկ թեյամանը դողում է նրա ձեռքին:

— Ձե՛ վոր մենք բուրժուաներ ենք, և դուք բուրժուաներից բա՛ն էք խնդրում. թալանեք էլի, թալանեք, — ճղճղալով պատասխանում է տիկին Սենատորը, իսկ Ռաֆայել Անտոնովիչը միաբանելով ձայնակցում է, — Իհարկե, թալանեք, մի բան վոր կապվել էք եդ ավազակների հետ... Բայց կգա ժամանակը, ժողովուրդը... Ժողովուրդը վեր կկենա և ձեր եդ ավազակային խմբին մեկ-մեկ կմորթոտի:

Յեվ միայն «ճշմարիտ չէ», կարող է ասել Լիզան: «Ընշտ չէ կոմունիստները լավ մարդիկ են... Նրանք աղքատների կողմն են...»

Լիզան վերավորանքից լալիս է և շտապով վազում է սանդուղքներով ցած, շտապում է փողոց:

Լիզան շարքի կանգնեց թե չե՝ Քաղբաժնի բջիջը շարժվեց, քալեցին անկարգ, ծիծաղելով և խոսելով, դուրս չեկան գլխավոր փողոցը և իրենց կուսակցական լողունգով ալ-կարմիր դրոշը խառնեցին ուրիշ դրոշակների շղթային։ Ահա դեպուլի բանվորները տանում են 1917 թվից պահպանված իրենց դրոշը. «Սաղա-դություն խրճիթներին, կոխվ պալատներին»։ Ահա տպագրիչները, գորշ դեմքեր, կռացած մեջքեր, իսկ աչնտեղ ահա «Յերխամիությունը», պատանիների փոքր, աղմկալից մի խմբակ, ահա-պին դրոշի տակ, վորի վրա նկարված և անհավանական մեծության մուրճով զնդանին հարվածող մի բանվոր։

Քալում ելին և անհամերաշխ չերգում ելին հեղափոխական լերգեր. մի տեղ աններդաշնակ «Ինտերնացիոնալը», իսկ կողքին կոմունալ ճաշարանի բանվորուհիները ճղճղացնում ելին «Վար-շավյանկան»։

Արեն ստվերավորված եր ամպերով, չերբ Քաղբաժնի բջիջը, Քաղբաժնի մյուս բջիջների հետ, միասին, մոտեցավ քաղաքա-լին սրարտիկին։ Սղոցները և կացիններն աղոտ փալում ելին մարդկանց ձեռքին, քաղաքային պարտեզը թափանցիկ եր, ինչ-պես ժանյակ, սև ագռավները կռկռում ելին բարձր ու մերկ ծա-ռերի վրայից։

Այս անկարգ, իր զանազանակերպության մեջ գեղեցիկ, ծա-ռերի անտերև զանգվածը պետք եր վերածել վառելափայտի համաչափ կտորների։

Մի ժամանակ Մարտինովն այս քաղաքային պարտիզում, ահա այստեղ, հետին ստվերաշատ ծառուղիներում, հուլիսյան ա-նուշաբուր չերեկոներին զրոսնում եր Նադխալի հետ։ Փնտռեց և աչքերով գտավ այն ծառը, վորի կեղևի վրա, դեռ գիմնադրալի 6-րդ դաստան աշակերտ չեղած ժամանակ, դանակով փորել եր նրա անվան սկզբնատառերը։ Այժմ նա պիտի կտրի այդ ծառը և դարձնի վառելափայտ։ Յեվ նրա հոգում կար մի դառն ուրախու-թյուն։

Սղոցները զրնգում ելին, և ծառերը ցնցվում։ Յերբ կտրե-տում ելին, նրանք ծանր վայր ելին ընկնում, ջարդելով իրենց և հարևանների ճուղերը, նրանց մարմինները սղոցում ելին և հեշտությամբ, մի թափով, ճղում ելին կլոր քոթուկները։ Կոճղե-րը պատած ելին անուշահոտ արցունքով. մեռնելիս ծառն անու-շահոտություն եր բուրում, և կաղամախիների գառը հոտը միա-նում եր վողորենու հյութի թարմ և քաղցր բուլբին։

ԳԼՈՒԽ V

— Ծխիր,— լսվեց Ստալմախովի բարձր ձայնը,— մենք ար-ժանի չենք հանգստանալու։ Կես ուրից անցել ե։

Մի չեռչեղ մյուսի չեռից վերջացնում եր աշխատանքը, և պարտեզը լցվեց ծիծաղով և կատակներով։

Մարտինովը նայեց չորս կողմը... Գարնանային պարտիզի միապաղաղ թափանցիկ վարագույրն այժմ չկար։ Չկտրած ծառե-րը կանգնած ելին վորբացած և մենակ։ Առաջ չերկինքը չերե-վում եր հյուսված ճուղերի նաշխերի արանքներից, իսկ այժմ բացված ելին դեպի չերկինք մեծ լուսամուտներ, վորոնցով ու-րախ լուսավորում եր արևը։

Մարտինովը նայեց արևին, աչքերը կկոցեց և լսեց, թե ինչպես մի տեղ բակերի և տների սև կուլտերի մեջ աքաղաղները բարձր կանչում են, և նրանց աղմուկի ալիքն անորոշ կերպով ծփում ու ձայն եր տալիս քաղաքի մի վորեհ այլ ծալում։

Յեվ, աչքի անցնելով ամբողջ պարտեզը, տպավորելով իր ուղեղի մեջ սղոցած փայտի կուլտերի փալող շարքերը և ընկեր-ների խմբերը, Մարտինովն իրեն զգաց իբրև մասնակից մեծ կռվի և աշխատանքի, գտավ իրեն մեծ սիմֆոնիայի ութմի մեջ։ Յեվ փալեց այն միտքը, վոր նա հաղորդակից ե դառնում աշ-խատանքի պրոցեսին, վոր ինտելիգենչիստայի ժամանակն անց-նում ե։

Ստալմախովը մի ուղիղ ջահել վողորենուց իր շինած սա-ժենանոցը ձեռքին մի փայտակուլտից մյուսն եր անցնում և թըղ-թի վրա գրի չեր առնում կատարված աշխատանքը։

— Ստալմախով, արի՛ աչտեղ մեղ մոտ, իմ կարծիքով մենք մի խորանարդ դարսել ենք։ Մարտինովն ասում ե, թե չե։

Սիմկովան Ստալմախովի թևից բռնած քաշ եր տալիս են կողմը, ուր բանվորուհիների մի խումբ դարսում եր չերկար նեղ փայտակուլտը։

Սիմկովան աշխատելուց կաս-կարմիր եր կտրել և գեպի մի կողմ թեքված գլխի թաշկինակի տակից չերեսին եր թափվել

խուճուճ մագերի մի փունջ: Դժվար էր ճանաչել, Վորոնա սովորաբար զուսպ և խիստ Սիմկովան է, կուսկումի անդամը և կուլտուրայի վարիչը:

— Մի խորանարդ չկա, — ասաց Ստալմախովը հաշվելով, — երկու և կես սաժենն ե... ելի զոչալ եք: Ընդհանուր հաշվով իննը խորանարդ արդին պատրաստ ե, — ասում ե նա, նստելով կոճղի վրա և հանելով մախորկաչի ամանն ու ծխախոտի բարակ թուղթը:

— Ծխիր, Սիմկովա, — առաջարկեց նա, — և մի պատմիր, թե Մոսկվայում ինչ լավ բան տեսար։

— Ելի՜... — ծիծաղեց Սիմկովան, — չես ետոր արդեն մի հինգ անգամ պատմել եմ: Շաբաթ որը կուսակցական ժողովում զեկուցում կտամ:

— Բայց, համենայն դեպս, պատմիր... Քո տպավորությունները:

— Տպավորութիւնները...—Նրա մատները ճմռթում ելին ծխախոտի թուղթը և զգուշութեամբ լցնում ելին՝ նրա մեջ մախորկան, լեզվով բարակ թքոտեց նա թուղթը, ծխախոտ շինեց: Իսկ ճակատի վրա հալաքվեցին չերկարութեամբ ձգված կնճիռները:—Վատ տպավորութիւնն է, ինձ ետտեղ, մեզ մոտ ավելի չե դուր գալիս: Իմ տպավորութիւնն այնպես է, վոր Մոսկվայի կոմունիստները և մանավանդ միջին շերտը, վոչ առաջնորդները և վոչ ել մասսան, չեն կառուցում և չեն զգում են ահագին գլուղացիական Ռուսաստանը, վորն այժմ փոթորկվում է մեր շուրջը և ոգնում է ավերմունքին: Իհարկե, Լենինը հասկանում է և հասկանում է, գուցե, մեզնից ել լավ, մեկ ել մի փոքրիկ խմբակ է հասկանում, բայց պատասխանատու աշխատակիցների մեծամասնութիւնը սարսափելի կերպով քաղկենիացել և՛ Վերաբերմունքը դեպի աշխատանքը, նույն իսկ դեպի կուսակցական աշխատանքը—ձեական է, ժամերով վորոշվող: Ուտելիքի և վառելիքի հոգսերից ազատված են, իսկ չե՞ վոր դա մեծ բան է, և նրանց վոչ թե գիտակցաբար, վոչ,—հատկապես անգիտակցաբար թվում է, վոր մեզ մոտ Ռուսաստանում ամեն բան այնքան էլ պատ չե:

— Այ, թեկուզ վերցնենք Մոսկվայի թերթերն ու լրագրերը, — վոգեկորվեց Սիմկովան, — նրանց մեջ ամեն բան աչքան գեղեցիկ և և հոյակապ, պրոլետարիատ և կոմունիստական հեղափոխություն... Իսկ մեզ մոտ հիմա շատ կոմունիզմ ու պրոլետարիատ կա: Գեղեցիկ ակումբներ են շինված, շքեղ կահ-կարասի, կարմիր զրո-

շակներ: Միայն թե եղ շքեղ ակումբները չեն տաքացվում, ժողովուրդ գրեթե չի լինում այդ ակումբներում, և աշխատում են միայն փոքրիկ խմբակներ: Վոչ, այստեղ մեզանում ավելի լավ ե. ախր մենք, գավառական քաղաքներում ապրում ենք, ինչպես ճակատում: Դասակարգալին պաշքարի ճակատ ե մեզանում...

Յեւ մտածմունքի մեջ ընկնելով, նա հայտնւմ եր պարտիզի ցանկապատից լերեացող հեռու բաց-մանիշակագուն դաշտերին: —

— Ուրեմն, ի՞նչ է, դու ասում ես, թե Մոսկվան պետք չի՞:
— Եթե դու ասում ես, որ Մոսկվան պետք չէ, ապա ես ասում եմ, որ Մոսկվան պետք է:

— Վոչ, չես գիտեմ, վոր Մոսկվան պետք է: Ես անհրաժեշտ ե իբրեւ շտաբ, իբրեւ ղեկավարող կենտրոն: Յե՛վ աշխատե՛ղ հսկայական աշխատանք ե կատարվում: Մոսկվան—սիրտն ե, պետական մեխանիզմի շարժիչ գլխավոր անիվն ե, ինչքան ել վոր վատ լինի: Բայց աշխուժմենա՜նք ի՛նչ... Ինձ համար աշխտե՛ղ ավելի լավ ե:

Նրան ուշադրութեամբ լսում ելին: Լիզան նույնպէս բաց չեր թողնում Վորեհ խոսքը, թեև շատ բան չեր հասկանում: Ինչո՞ւ ալստեղ, ալս խաղաղ, հանդարտ քաղաքում ճակատի նման եւ ճակատ գլուղացիները՝ դեմ: Բաց չե՞ վոր բալլճիկները ժողովրդի կողմն են:

Մատուհանկոն, կարծես, ամբողջովին ուշադրութուն եր
դարձել, և չեբր Լիզան հանկարծ մի ծղան վայր գցեց, նա բար-
կացած հոնքերը կիտեց նրա վրա:

[illegible]

— Ահա Կիլմիրնը գալիս է, լետեիցն ել Զիմանը, — առաջ
Ստարաթախովը՝

Լմախուլը:
Կլիմինը մոտեցավ և աչքերով փնտռում էր մեկին, նկատեց

Ստալմախովին և մյուսներին.— «Հը, շրջանի կազմակերպիչ, ինչպե՞ս են ձեր գործերը»,— ձայն տվեց նա հեռվից, իսկ ինքը հետը հետե ավելի ու ավելի մոտենում եր...

Ստալմախովին իր սաժենանոցով «պատվի առավ».— «19 խորանարդ դարսել ենք, Ձերդ գերազանցություն»։ «Իսկ մյուս շրջաններումն ինչպե՞ս ե»։ Կլիմինը ժպտաց, և, ինչպես միշտ, ժպտալու ժամանակ նրա դեմքը ջահելացավ մի քանի տարով։

— Կարմիր զինվորները վանքի պարտիզոնն են որ 34 խորանարդ են դարսել, ապրեն։ Ներդրություն, մոռացա գովել, չե՞ վոր նրանց հետ մեր գերի բռնած բուրժուազիան և աշխատում,— ծիծաղեց նա։ Շարաթորչակն էլ շատ կոգնի, չեթե այսպես գնա— չերեք որից հետո հշելոնները բաց կթողնենք...

Խուքի վերջին նրա ձայնը դողաց։ Ուրախալի չեր, և հավատալը չեր գալիս, վոր հաղթությունը մոտ ե։

— Նուշիսկ պաղարյուն Զիմանն այսօր բարձր տրամադրությամբ մեջ ե,—ասաց ծիծաղելով Սիմկովան։

Զիմանը կանգնած եր կոճղի վրա, սրբում եր պենսնեն և իր ճոճուան ձայնով պատմում եր մի քանի ընկերների, վոր շրջանի տնտեսական դրությունը փայլուն կլինի...

— Վոչ այժմ, մի քսան տարի հետո, իհարկե,—ավելացրեց նա։— Չե՞ վոր մենք տորֆի շերտեր ունենք։ Յեվ չերը չես այժմ հոգս եմ քաշում մի քանի տասնյակ խորանարդ վառելափայտի համար, վորը չգիտեմ ել կվառվի, թե վոչ, այնքան թաց ե... Այն, Կլիմին, թաց ե... Այդ ժամանակ իմ մտքովս մի բան ե անցկենում, վոր այստեղ հողի տակ նիրհում ե այնպիսի քանակությամբ քերմության եներգիա... Ընդամենը քաղաքից հինգ վերստի վրա, հետ ազդեցությունն արդեն կատարված ե... Միայն թե ես տարի բերքը հավաքենք, այնուհետև կսկսենք տորֆի մշակությունը։ Եկսկվատորներ արդեն ունենք, ձեռք եմ բերել Ն.-Յիլանսկում։ Մենք կվերանորոգենք,—խորամանկ-խորհրդավոր տեսքով դարձավ նա դեպի Լիզա Գրաչևայի կողմը և իր առանց պենսնեյի կույր աչքերով չեր տեսնում նրան, այլ միայն նկատում եր նրա դեմքի սպիտակ բիծը և կապույտ շորը։

Շարաթորչակը վերջացավ։ Նորից շարքեր կազմեցին, նորից անցան փողոցներով և չերգեցին։ Լիզա Գրաչևայի կողիկները թրջվեցին, բայց նա այնուամենայնիվ քայլում եր շարքերում և նուշնպես չերգում. «Համարձակ, ընկերներ»։ Նրա կողքին գնում եր Սիմկովան։ Լիզան առաջ ճանաչում եր Սիմկովային, ինչպես

կուլալուսի վարիչ, ինչպես իշխանավոր. մի չերկու անգամ չերկշոտովյամբ «գործով» մտել եր նրա առանձնասենյակը, և Տրոցկու մեծ նկարի տակ, լայն գրասեղանի չետեին, Սիմկովան թվացել եր շատ անմատչելի և խիստ։

Իսկ այժմ Լիզան տեսնում եր իր կողքին մի աղջիկ՝ գլխի թաշկինակի տակից դուրս թափված շեկ խուճուճ մազերով, թարմ կարմրությունն այտերին։

Յեվ Լիզան չերկար պատմում եր դպրոցի, աշակերտների, եր հոգսերի մասին։

Ապա Լիզան հրապարակով գնաց դեպի Սենատորի տունը. հեռվից նկատելի չեր մեծ չերկհարկանի տունը խորհրդային ցուցանակով, տնակների գորշ կույտի մեջ։ Յեվ հեռվից ել տեսավ, թե ինչպես մեկը մեծ կարմիր զինվորի աստղով գլխարկը գլխին դուրս չեկավ դարպասից, և միանգամից ճանաչեց Ռեպինին։

Ծանոթացել եր Ռեպինի հետ նրա Սենատորի տան մեջ հայտնվելու առաջին օրը։ Սենատորը Լիզայի ներկայությամբ հայհոյում եր Խորհրդային իշխանությանը, իսկ Լիզան կանգնած եր, կարմրած և շփոթված, պատրաստ լաց լինելու, և չգիտեր, ինչ առարկություն անի,—չերը հանկարծ դուռը բացվեց և մի կարմրահեր մարդու ուղեկցությամբ ներս չեկավ Ռեպինը։

Սենատորը դեռ ու դեռ ընկավ։

— Ձեզ համար սենյակ, ընկեր Ռեպին, պատրաստ ե,—առում եր նա քսությամբ,— կամենում եք այժմ իսկ մտնել։

Բայց Ռեպինը վորոշեց խառնվել այն խոսակցությանը, վորի վերջին խոսքերին նա վրա հասավ։

— Խորհրդային իշխանությունն ամբողջ ժողովրդին բարիք ե ցանկանում,—կրկին գոռում եր Սենատորը,—բայց միթե չես ժողովուրդ չեմ, միթե նա ժողովուրդ չի.—և Սենատորը մատնե-րով ցույց եր տալիս դեպի կարմրահերի կողմը, իսկ նա հավանություն տալով մոնչացնում եր։

— Իսկ ի՞նչ բարիք են գործել նրանք մեզ։ Լավ պլոկել են մեզ...—և Ռեպինն ի պատասխան շատ չերկար խոսում եր այն մասին, վոր կոմունիստների մեջ շատ կան իրենց կաշվի մասին մտածողներ, վոր կոմունիստները հաճախ սխալվում են, բայց վոր այնուամենայնիվ նրանք... «գաղափարի համար են»... Յեվ նա այնուամենայնիվ նրանք... «գաղափարի համար են»... Յեվ նա աչքը քցում եր Լիզայի վրա, կարծես իր հայացքով ուզում եր ասել. «չե՞ վոր մենք համախոհներ ենք»։

Նոհանրապես նա այնպես գեղեցիկ ու սիրալիր ե, անա

հենց այժմ ել ուժգին սղմում ե իրզայի ձեռքը, իսկ նրա թավ ուժեղ ձայնը կլկլում ե սիրալիր լիլեհեղներով:

— Բարե ձեզ, ընկեր Գրաչեա... Յես կամենում ելի հարցնել ձեզնից, թե ինչպես պետք ե անցնել քաղաքային պարտեզը:

— Քաղաքային պարտեզը: Յես հենց աջտեղից եմ գալիս, աջտեղ շաբաթորչակ կար... վառելափայտ պատրաստելու համար: Գրեթե ամբողջ պարտեզը կտրտեցինք:

— Մի՞թե դուք կուսակցական եք:

— Վնչ, բայց շաբաթորչակին անկուսակցականները կարող են գնալ: Իսկ չես լենթադրում եմ, վոր կոմունիստներին պետք ե ոգնել: Մի՞թե ճիշտ չի:

— Ի հարկե, ի հարկե... Յես ել կգնայի, չեթե վաղորոք իմացած լինելի շաբաթորչակի մասին: Ե՛, իսկ աշխատանք շատ կատարեցիք:

— Այ, շատ, չես մոռացել եմ քանի խորանարդ, բայց գրեթե ամբողջ պարտեզը կտրտեցինք. նույնիսկ ամենապատասխանատու աշխատակիցներն ել աշխատում ելին, և չես աշխատում ելի ընկեր Մարտինովի հետ միասին: Կլիմինն ել եր, Չեկայի նախագահը:

Նա մանրամասնորեն պատմեց Ռեպինին քաղաքային պարտիզի ճանապարհը:

ԳԼՈՒԽ VI

Առավոտվանից փչում եր սառը քամին, բայց լերկինքը մնում եր կապույտ, իսկ բոլոր առարկաների գույները—պայծառ: Մերթ ընդ մերթ, բարձրում, լողում անցնում ելին կապույտ ամպեր, քամին անտեսանելի ձեռքերով տանում եր նրանց լերկնքով, նրանք ծածկում ելին արևը, և այն ժամանակ ամեն ինչ դառնում եր մռայլ և տրտում: Ստալմախովն շտապ գնում եր աշխատանքից մեծ հրապարակով, վորի վրա լայնարձակ փովել եր շուկան:

Հանկարծ նրա ուշադրութլունը գրավեց մի ջահել լերիտասարդ, վոր ցրտիցը կծկվել եր ծակծկված սլուրտուկի մեջ: Ստալմախովը տեսավ քրտից և կեղտից մուգ գորշ գույն ստացած ուժեղ ձեռքերը, պարկը զցած ուսին—հավանորեն դեպոյի բանվոր եր, սովից ստիպված գողացել եր գործիքները և ուզում եր հացի հետ փոխել:

Բայց այս ճակատը, կեպկայի տակից դուրս թափված մազերի այս բրդոտ փափախը Ստալմախովին ծանոթ չերևացին: Յեվ մի անդիմադրելի ցանկութլուն ստիպեց արագ հասնել լիրիտասարդին. ձեռքը դնել նրա ուսին և հարցնել. «Ընկեր, ի՞նչ ես ծախում»: Իսկ նա չեա դարձավ, աչքերը կկոցեց, նայեց չորս կողմը, և հնչեց մի տեսակ խուլ, թխպոտ ձայն.

— Բարե, ընկ. Ստալմախով:

— Գորնիկ, դժե չես: Ի՞նչ ես անում աջտեղ,—բայց Գորնիկն արդեն թեից բռնած քաշում եր Ստալմախովին ամբոխից դուրս...

— Յես եմ, չես... Բայց դու բարձր մի գոռա: Գնանք, շուտ: Նրանք անցան դեպի տախտակներով ամրացրած կրպակները, հին շուկայի մնացորդների մոտ—այստեղ այժմ վաճառատեղից գալիս ելին կարիք հոգալու: Յեկան, և Գորնիկը, չորս կողմը նայելով, բարձր շշնջոցով թավ ձայնով ասաց.

— Ինչ եմ անում: Մեզ համար միշտ աջտեղ գործ կճարվի: Լավ չեղավ, վոր դու ինձ վրա ուշադրութլուն դարձրիր, ախոր չես

հազուադասի և դեմքիս վրա անփուլթ կերպով եմ աշխատել: Իսկ այլ, ձմեռը վոչ վոք չեմ ճանաչում: Լավ չեղավ, վոր այսոր հանդիպեցինք... Այսոր գտիր Կլիմինին և ասա նրան...

Գորնիխը չուր շուրջը հաչեց: Նա չորս կողմը դիտում եր առանց գլուխը ծռելու, միայն աչքերով:

— Ասա, վոր չես այսոր. նրան չերկու ժամ սպասել եմ հանձնաժողովում: Դու չե՛լ հանձնաժողովում մի փնտռի նրան: Նա չերեկոներն այնտեղ չի լինում: Հավանորեն, Կուսկոմում կլինի: Ընկել ե ևս վառելափայտի մթերման գործի չեռնից և Չեկաչի աշխատանքը չերեսի վրա չե թողել: Թեև պետք է այս ել ասել, վոր նրանք առանց նրա վոչինչ չեն կարող անել: Նա լավ կազմակերպիչ է, և բոլորիցն ել չեռանդուն: Բայց այնուամենայնիվ ի դուր նա այժմ Չեկաչում սակավ է լինում: Այսպես ուրեմն դու նրան գտիր, նա կամ Գործկոմում կլինի, կամ Կուսկոմում և կամ Զինկոմատում Կարաուլովի մոտ: Ամբողջ քաղաքը ման արի:

— Եղ ի՞նչ ես եղպես կրակ կտրել, — քնդհատեց նրան Ստալմախովը: — Վաղն առավոտյան նա անպատճառ հանձնաժողովում կլինի: Ենտեղ կտեսնես իրեն և ինքդ ամեն բան, ինչ վոր պետք է, կասես...

Գորնիխն ամուր բռնեց Ստալմախովի ձեռքը: Նրա ցեխոտված դեմքի վրա մի անսովոր վրդովմունք կար:

— Լսիր ինձ, Ստալմախով, և արա... վախենում եմ վաղը ուշ լինի... Այսոր ապստամբությունն է լինելու... Այս գրեթե հաստատ բան է:

— Ապստամբությունն, — հարցրեց Ստալմախովը զարմացած, — բայց ի՞նչ տվյալներ կան...

— Տվյալն է՛ր: Կա չե՛լ, չկա չե՛լ: Այ, շուկայում Ն.-ի հահանգից սայլեր շատ կան: Յես Ն.-ի գլուղացուն մերինից միշտ կաբող եմ տարբերել: Կարծում եմ, վոր նրանք զենք ել ունեն թագ-յրած: Բայց ի՞նչպես խուզարկես, խուզարկելու համար դու պետք է վոր ամբողջ շուկան շրջապատես, իսկ այժմ արդեն ուշ է: Մեկ ել տրամադրությունից կարելի չե դատել: Այստեղ միշտ սպասում են մեր վերջին: Բայց այսոր առետուր անող կանաչք այնպես համոզված են ասում, վոր հատկապես այսոր, և վոչ թե վաղն է նեռի ծառաների — այսինքն մեր — վերջը: — Ստալմախովը ժպտաց:

— Դե՛ղ ծիծաղելի չե թվում, վոր իբրե թե Գորնիխը կանանց դուրս տալուն ախանջ և դնում: Իսկ չես գիտեմ, վոր ավելորդ բան չի լինի, վոր չեկիտը մեկ-մեկ ել կանանց դուրս տա-

լուն ախանջ դնի: Միշտ կարելի չե գլխի ընկնել, թե եղ դուրս տալու տակ դավադրություն սաղմը կա, թե լոկ միայն թշնամական տրամադրությունն է մեր դեմ... Ընդհանրապես գլուղացիներին պետք է ճանաչել: Նրանք հեռու չեն տեսնում, բայց են, ինչ վոր աչքների առաջին է, լավ կտեսնեն, կոգտագործեն ավելի լավ, քան թե չես ու դու... Այսպես ասա, գտիր Կլիմինին, պատմիր նրան, անհանգստացրու, և թող գոնե նա վորեւ միջոց ձեռք առնի: Դե մեր ֆնացած մշուս չեկիտներն անհանգստող մարդիկ են, եսոր չես բոլորի հետ ել կովեցի: Նրանց ասում եմ, վոր պատրաստ պետք է լինել, նրանք վրաս ծիծաղում են: Ծիշտ ե, կծիլի ծալը ձեռքիս չի: Թեկուզ մի փոքրիկ ունկ լինել, չես արդեն կրոնելի: Բռնելու տեղ չկա, բայց ամեն բանից զգում եմ, վերջին տեղեկագրերից, կալանավորների հարցաքննություններից, այնպիսի մանր մունր բաներից, վոր չի կարելի ապացույց համարել, բայց վոր բավական են, վոր չես անհանգստանամ: Եստեղ մի 200 վերստի վրա մի չեկիտ են սպանել, և ինձ թվում է, վոր այս բոլորն իրար հետ կապված են և միևնույն բանն են ասում — մոտավորապես ապստամբություն...

— Սպանե՞լ են: Աղգանունն ինչպե՞ս է, — անհանգիստ հարցրեց Ստալմախովը: — Հո Սուբիկովը չի՞:

— Սուբիկովն է... Նա, չերեի, ջղախուժյուն է արել, գործը փչացրել է և իրեն կործանել: Լավ տղա չեմ, բայց վատ չեկիտ ե: Իսկ դու մի՞թե նրան ճանաչում ես:

— Մենք միասին հիշք ապրում... Դու ավելի մանրամասն պատմիր նրա մահվան մասին... Կարող ե պատահել, լոկ լուրեր են:

— Վոչ, լուրեր չեն: Գործակալական տեղեկություններ են... Նրան վողջ վողջ թաղել են... Բայց դե եղ դատարկ բաներ են, դու, այ, Կլիմինին գտիր, անպայման, լսում ես: Պատերազմական դրություն հայտարարելը հիմա արդեն ուշ կլինի, բայց թող գոնե կոմունիստական վաշտը հավաքեն, ղինված պահեն... Ախր բոլորիս ձտերի նման կմորթոտեն... Դե, շուտ գնա:

Նա ամուր սեղմեց Ստալմախովի ձեռքը:

— Իսկ Սուբիկովին պատահածը, կնշանակի, ճիշտ է:

— Ի հարկե, ճիշտ է: Ի՞նչ արած, մեր գործն այդպես է, ամեն բանի պատրաստ պիտի լինենք... — Յե՛կ Գորնիխը, կուղեկուղ, գզգզված, պարկը ուսին հեռացավ և կորավ ամբողջ մեջ: Կուղե, գզգզված, պարկը ուսին հեռացավ և կորավ ամբողջ մեջ: Ստալմախովը գնում եր դուն սառած ճանապարհի կողմերի

կանգնեցնել ամենակարևոր մի տնտեսական աշխատանք չես, համենայն դեպս, չեմ կարող: Առանց դրան ել ստիպված ենք աշխատել, ամեն ինչի մասին մտածել և նախատեսել ամեն մանր բան: Մեր ընկերներն այն աստիճան չեն կարողանում աշխատել, վոր ստիպված ես ամենքի փոխարեն աշխատել: Ամեն ինչ ծանր են անում, ուշացնում են, իսկ գրությունն այնպես է, վոր չուրաքանչյուր բոլորն պետք է գնահատել և ոգտագործել: Ջիմանի հետ աշխատելը—տանջանք է, նրան վոչ մի կերպ չես կարող տեղից շարժել: Իսկ հիմա չեմ Գորնիխն իր վախերով և կասկածներով... Ընդհանրապես, Ստարմախով, այսոր շատ վատ եմ... Մի չեկիստ ելի ուղարկել տափաստանները կարևոր հանձնարարություններով, իսկ բանդիտները նրան սպանել են, և ահա չեմ կարողանում ներել ինձ, ինչո՞ւ ուղարկեցի նրան: Նա այնպիսի աշխատանքի համար պետքական չեմ, շատ արդեն ջլաչի եր: Խնտելիգենտ եր...

— Յես նրան ճանաչում եմ: Նա իմ ընկերն եր: Մի բնակարանում ելինք ապրում: Ախր նրա մայրն և մնացել...—Ստարմախովի ձայնը հետզհետե ավելի խուլ եր հնչում:—Նա կաշարանից ինձ մի չերկտող եր ուղարկել և խնդրել եր իր մահվան դեպքում աչս նամակը հանձնել քեզ: Ա՛ռ:

Անցավ միքանի բոլոր, մինչև վոր Կլիմինն արագ աչքի անցրեց նամակը, վերջացրեց և խնամքով ծալեց:

— Լսիր, Կլիմին... Վաղը չես կուսկոմում պիտի խնդրեմ, վոր ինձ ուղարկեն բանդիտների դեմ: Յեմ են սրիկաներին, վոր նրան սպանել են... Յես նրանց կաշին կմաշկեմ: Իսկ այժմ խընդրում եմ... Կարդա ինձ համար այդ նամակը, Սերգեյի չուրաքանչյուր խոսքն ինձ համար թանգ է: Կլսեմ և կպատկերացնեմ նրան:

— Կարդամ,—պատասխանեց Կլիմինը: Նրանք նստեցին ցածիկ նստարանի վրա:

Գ Լ ՈՒ Խ VII

«Թանգապին ընկեր Կլիմին: Այժմ չես Ն-սկ կաշարանում եմ: Գլեբովը գնացել է սալի լեռնից, արդեն չորս ժամ է, վոր չկա: Կաշարանը փոքր է, և չես բոլորովին մենակ եմ: Դիտեցի հին, նախապատերազմյան ռեկլամներն ու հաշտարարությունները, վորոնք չեն համապատասխանում ներկա կյանքին, հիացատրանապորտի բարձրացման տեմպի մասին չեղած հրաշալի պլակատով, ապա անցա Որթոչեկաչի բաժանմունքը, և տեսնելով գրիչն ու թանաքը — իմ մեջ ցանկություն առավ չեկավ անկեղծորեն պատմելու ձեզ այն, ինչ վոր մտքովս է անցնում, այն ապրումները, վորոնք այժմ անհանգստացնում են իմ հոգին: Թե ինչու ձեզ հատկապես, ընկեր Կլիմին, դուք, չերեի, կհասկանաք: Հիշեցեք, թե ինչպես Ն-սկի զիվիդիաչի քաղբաժնում դուք, կուսակցության հին անդամ, քաղբաժնի պետ, համերբությամբ ժամերով զբույց ելինք անում ինձ հետ, այն ժամանակ անկուսակցական, ինքնավստահ մի չերեխաչի հետ, վորի գլուխն ամբողջապես լցված եր ամեն տեսակ ինտելիգենտական անհեթեթություններով: Դուք համերբությամբ լսում ելիք իմ անմիտ դատողությունները, վարպետորեն դուրս ելիք կորզում վտարիտ տակի հողը, ապա մղում ելիք դեպի մարքսիզմ, համերբությամբ պատմում ելիք ինձ դասակարգային կովի և սոցիալիզմի այբուբենը: Յես կուսակցության մեջ մտա արդեն գնդում չեղած ժամանակ, բավական ուշ, բայց իսկապես կոմունիստ ելին դարձրել ինձ ձեր դասերը: Իսկ չերե դուք անցաք Ձեկա, չես, ֆրոնտը լիկվիդացիայի չենթարկվելուց հետո, չեկա ձեզ մոտ ծառայելու: Յեմ ձեր ղեկավարության տակ չես դարձա իսկական հեղափոխական և կոմունիստ: Այդ և պատճառը, վոր չես գրում եմ վոչ թե մորս, վոչ թե ինձ ճանաչող և սիրող ուրիշ ընկերներին, այլ հատկապես ձեզ, իմ պետին, վորի առանձնասենյակն աշխատանքի ժամին չես առանց զեկուցման չեմ կարող մտնել:

«Այս նամակը դուք կստանաք միայն այն դեպքում, չերե ինձ սպանեն: Իսկ վոր ինձ կսպանեն, չես գրեթե չեմ կասկածում:

աշխատանքի ժամանակ, վոր աշխատելու կատարեմ, չես կամ-
րապնդվեմ և նորից կդառնամ տոկուն և ուժեղ: Թող ուրեմն այս
գործուղումը լինի իմ փորձաքարը:

Կոմունիստի համար չուրաքանչյուր որը—քննությունն է—
փորձ, վորովհետև մեր բոլորի մեջ ուժեղ ձգողություն կա դեպի
հինը:

Մեր մասին, չերիտասարդ կոմունիստներիս մասին, խոսելն
եղ չարժե: Շատ քչերն են, վոր մի փոքր ազատ են, իսկ մեծա-
մասնությունն այս հին աշխարհը խարաղանում է, փակում է լսո-
ղությունն ու տեսողությունը և պղտորում է ուղեղը: Այդ է պատ-
ճառը, վոր շաղունակ ստիպված ես ինքդ քեզ հսկել: Չես սաշ-
խարհի արդյոք ուղիղ ճանապարհից: Չես շփոթում արդյոք վորեւե
բան: Չես քաղկենիանում արդյոք: Յեւ չես չեմ ցանկանում դառ-
նալ լավիան տոլստոյական-ինտելիգենտ... Թող ուրեմն տեղի ու-
նենա ֆիզիքական տանջանքների, ծանր ջղալին աշխատանքի,
գուցե և մահվան փորձությունը: Այս աշխատանքից չես կամ կվե-
րադառնամ վերածնված և ամրապնդված, կամ ամենևին չեմ վե-
րադառնա:

Բայց կիմանամ, վոր չեթե չես, թուլացածս, շարքից դուրս
չեկա, այնպիսիները, ինչպիսին դուք եք,—կուսակցության ար-
մատներն ու բները,—մնացիք, վոր կոխվը շարունակվում է, և
կոմունիզմը կլինի ամբողջ աշխարհում:

Լավ ապրեք ու աշխատեք:

Ս. ՍՈՒՐԻԿՈՎ

ԳԼՈՒԽ VIII

Կլիմինը վերջացրեց կարդալը և գլուխը հենեց ձեռքերին:

— Ինձ համար ծանր է այս, վորովհետև չես ինձ մեղավոր
եմ զգում այս մահվան մեջ: Յես միշտ նրան շատ ելի գնահա-
տում, և դիվիդիտում նա ամենալավ քաղաքացիներից
մեկն էր: Այնպիսի կոմունիստներ, ինչպիսին նա չէր, քիչ էլին
կուսակցական չերիտասարդների մեջ: Բայց չեկիստի աշխատանքի
համար նա չսովից դուրս ջղալին էր, իսկ չես նրան գերագնահա-
տեցի, վերցնելով նրան աշխատելու Չեկայում: Շատ բան նրա
նամակի մեջ ինձ համար անհասկանալի չէ, շատ բան էլ ուղղա-
կի սխալ: Վերցնենք հենց նրա վերաբերմունքը դեպի գնդակա-
կի սխալ: Վերցնենք հենց նրա վերաբերմունքը դեպի գնդակա-
հարությունները. թեև բուրժուազիան պատկերացնում է Կլիմի-
նին ինչպես մի մարդակեր, բայց չե՞ վոր ամեն մի գնդակահա-
րություն թողնում է իմ մեջ ուղղակի ֆիզիքական մի տհաճ
զգացմունք, նման այն բանի, ինչպես վոր չերեխացությունդ ժա-
մանակ մի չար ցանկություն կստիպեր քեզ սատկացնել և չար-
չարել ապակու վրայի ճանձերին: Չգուցե ես քեզ մի տեսակ կեղ-
տոտ... Յեւ չես միշտ նկատել եմ արյունը, տանջանքներն ու
հառաչանքները և, հավանական է, վոր ապագայում ել կնկատեմ:
Իսկ նա աշխատում էր, ինչպես կախարդված: Յեւ միայն հան-
կարծ տեսավ գնդակահարության սարսափները, ցնցվեց և կորավ:
Իսկ ահա չես, չեթե չհիվանդանամ, գիտեմ, վոր կգնդակահարեմ
անվիրջ, քանի այդ պահանջում է հեղափոխությունը... Յես ափ-
սոսում եմ այդ տղային:

— Բայց այնուամենայնիվ նա ինտելիգենտ էր,—կամաց
ասաց Ստալինովը:—Յես նրան վատաբանել չեմ ուզում, վո-
րովհետև ինտելիգենտները տարբեր են լինում, այնպիսիները,
ինչպիսին նա չէր, ոգտակար են և պետքական են կուսակցու-
թյան համար: Բայց այ, չես չեմ սիրում եղ խոսքերը—կոմու-
նիստ համար: Բայց այ, չես չեմ սիրում եղ խոսքերը—կոմու-
նիստ համար: Մի տեսակ փիլիսոփայությունն է:
Կոմունիզմ: Ի՞նչ կարիք կա նրա մասին խոսելու:—Գիտես, այդ
ինձ համար մի քաղցր խոսք է:

«Իսկ քաղցր խոսք ինձ համար ամբողջ կյանքումս չերկուսնե-
 ի չեղել, մեկն ել «գալակ» խոսքը, չիս քրոջս ելի աղագետ անվա-
 նում: Ծնողներս վաղուց են մեռել, չես նրանց չեմ հիշում, գիտեմ
 միայն, Վոր հայրս կոշկակար է չեղել, իսկ ինձ հետ մնացել է
 քույրս, ինձնից քսան տարով մեծ: Նա ինձ սիրում եր, փաղաք-
 շում, ամենալավ պատաններն ինձ եր տալիս... Նրա դեմքը գե-
 ղեցիկ չեր, կնճռոտած և դեղին, ինչպես պառավի դեմք, բայց
 ինձ համար այդ դեմքը բոլորից գեղեցիկ եր: Հաղիվ լրացել եր
 տասնչորս տարիս, Վոր նա մեռավ խոլերայի համաճարակի ժա-
 մանակ, և այն ժամանակվանից այլևս չիս քաղցր խոսք չեմ ու-
 նեցել, ինչպես Վոր չեմ ունեցել մի տաք տեղ և հարազատ ան-
 կուն:

կշուն։ — Մինչև հեղափոխութիւնը, տասը տարի, լիս մեծացել եմ փողոցում։ Կոշիկ ելի սրբում։ Լրագիրը ելի ծախում... Քարգահու-
թիւնն ելի անում դերձակի մոտ, կազմարարի մոտ, տպարանում
ելի աշխատում։ Թափառել եմ ամբողջ Ռուսաստանում։ Ինչպէս
եմ դիմացել և սովից հեմ սատկել։ Ինչպէս ե, վոր հարբեցող և բոս-
լակ հեմ դարձել։ Չգիտեմ...

յակ չեմ դարձել: Զգրիտեմ...

— Միայն թե, հենց վոր հեղափոխությունն սկսվեց, կարծես մեկն իսկապես ինձ առաց. «Իհ, Ստալինախով, քո կշանքը այժմ ե սկսվում: Ա՛ռ կշանքդ»: Յես են ժամանակ հարավում մի փոքրիկ քաղաքում փոստի ցրէչ էլի, և դե, մահն ես գալիս եզ փոքրիկ հաճելի տները, լսում ես, թե ինչպես են եզ քաղքենի փոքրիկ հաճելի տները, «անարջուն» հեղափոխություն ձեռք բերականերն ուրախանում «անարջուն» հեղափոխություն ձեռք բերու համար և ուզում ես գողալ նրանց վրա. «Հեղափոխությունը խովիս, հեղափոխությունը գտավ փողոցում, մերկ ու քաղցած: Նա ինձ փրկություն ե բերում»: Յեվ վոչ միայն փրկություն, այլև հնարավորություն, անցյալ ամբողջ կշանքիս ընթացքում հոգուս մեջ կուտակված բոլոր ատելությունը վորեք մեկի վրա թափելու: Ինչպիսի ելի չես առում այդ ժամանակ բոլոր կուշտ բուրժուական-բիրն, վաճառականներին, ուսուցիչներին, սպաներին և, ամենից ալեկի այդ անիծյալ քաղքենիներին: Յեվ հեղափոխության մեջ չես ավելի շուտ սկսեցի ատել, քան սիրել:

Չեմ հասկանում, ինչ ես ասում եմ, որ ինչպիսի պրոպագան-

— Յեկ միայն հետո, չերբ ինձ բռնեցեալսն զլուսնսն զայլի համար քոթկեցին, չերբ Մոսկվայում, Հոկտեմբերին կրեմլի գրոհին ելի մասնակցում ու չունկերնեքին գնդակահարում, չերբ չեա զեռ կուսակցութեան մեջ չեյի և քաղաքականապես վրէշնչ

Հելլի հասկանում, այդ ժամանակ հոգնածուլության միջոցին սկսեց ինձ համար ազդոտ կերպով շողալ առաջիկա հեռավոր հանգիստը: Ա՛յ, ինչպես քրիստոնեայի համար չերկնքի թագավորութունը, հեռու, բայց անպայման խոստացված, լեթե վոչ ինձ, գոնե ապագայի մարդկանց, իմ վորդիներին կամ թոռներին... Ա՛յ, եղ կլինի կոմունիզմը:

— Ի՞նչ ե նա, չգիտեմ... Վերջերս մի գիրք վերցրի, Բել-լամի, կոմունիզմի մասին, հեքյաթի նման լաճ եր, և նուշինսկ մինչև վերջը չկաշգացի, աչնքան ինձ դուր չեկավ: Շատ արգեն նման ե հիմիկվանին, իսկ ինձ թվում ե, վուր ապագալումն ուրիշ կերպ պիտի լինի, ենպես վոր մենք նուշինսկ գժվարությամը չերևակայել չենք կարող: Բայց չերը հոգնածությունից միտքդ պղտորվում ե, կամ չերը աշխատանքը վատ ե գնում, կամ պետք ե սեկին գնդակահարել, իսկ չերբեմն ել ամենին չեա հասկանում, թե ինչու, աչն ժամանակ հենց միտս եմ բերում միայն իմ քաղցր խոսքը—կոմունիզմը, և կարծես սեկն ինձ կարմիր թաշկինակով նշան ե անում...

Իսկ քաղաքաբնույթը մեկը կա... ազգանունը Մարտիրոսով: Յես
նրա լեկիցիաները լսել եմ, լսելով ես, ամեն ինչ այնպես պարզ ե
հասկանալի պատմում եմ: Իսկ կոմունիստական հասարակութան
մասին արդեն—կարծես իսկապես նա այնտեղ չեղել է: Բայց ա՛յ,
չես տեսա նրան գործի մեջ, շուրջկալի ժամանակ... պատմելն ել
զզվելի չէ: Միայն տեսնում եմ. ինքն ել, իրեն խոսքերն ել մի
գրող հարժեն: Սուրբիկովն այնպես չէ, իհարկե: Նա իր կյանքը հե-
ղափոխութան վրա չէ դրել: Բայց այնուամենայնիվ այսպես դա-
տելու կարիք չկա:

[illegible]

առաջապահ գնդի վերջը շուտ կգա. չե՞ վոր այս աչքքան պարզ բան է: Նրանց՝ ինտելիգենտների համար հեղափոխությունը մի կողմնակի բան է, մի կուռք, վոր գոհեր է պահանջում, իսկ ինձ համար, որինակ... իսկ չես որինակ. Յես կարող եմ ասել, մի թագավորի ասածի նման. «Պետությունը—չես եմ»...

Նա սկսեց ծիծաղել:

— Բայց, արդեն մութն ընկնում է, իսկ չես խոստացել եմ գնալ մի տեղ... Մնաս բարե, Ստալմախով, խնդրում եմ, գրիր Կարաուլովին, հեռախոսով զանգահարիր, կամ մի այլ կերպ... չես գիտեմ, վոր դու ամեն ջանք գործ կդնես և կգտնես: Կարող ես պատահել, ճիշտ վոր, ստիպված լինենք այս գիշեր կոմունիստական վաշտը հավաքել, ուրեմն դու կանես...

— Կանեմ:

Նրանք ամուր սեղմեցին իրար ձեռք և բաժանվեցին:

Յեվ հենց վոր աչքից չքացավ Ստալմախովի գեմքը, իսկույն և չեթ լարված, քնքուշ հրճվանքով Կլիմինը մտածեց, վոր այժմ պիտի տեսնի Անյուտային:

Բայց այս ուրախությունը անցնում էր հոգսի և զայրույթի միջով, ինչպես գարնան խոտը վերջին սառցի շերտի և սառը սև հողի միջով: Յավալի չեր, վոր Սուբիկովին սպանել էին, և ամեն բոլոր նրա հոգնած ուղեղով լողում անցնում էին Գորնիխի մոռյլ նախազգուշացումները:

Անյուտան գիմավորեց նրան պատշգամբի վրա: Կլիմինն անցնում էր իր փոքրիկ պարտիզի միջով: Արևը ներկել էր արևմուտքը, տաքացած սև հողից բարձրանում էր մառախուղը, իսկ ծառերը կարծես հիվանդությունից նոր ելին վերկացել: Անյուտան հեռվից նկատեց այդ հոգնած, մտատանջ գեմքի ջղալին ցնցումները: Կլիմինը բարձրացավ պատշգամբ, ֆաղաքանքով ձեռքը քսեց նրա փափուկ մազերին, Անյուտան վերկացավ աթոռ-ձեռքը քսեց նրա ձեռքը և ամուր բարևի ժամանակ քնքուշ, ուր վրայից, բռնեց նրա ձեռքը և ամուր բարևի ժամանակ քնքուշ, հարազատ ձայնը հարցրեց. «Ի՞նչ ես պատահել, ինչո՞ւ չես վրդովված»: Անյուտան նրա չետից մտավ սենյակ, նստեց նրա դիմաց աթոռի վրա, իսկ Կլիմինն ինչպես վոր կար, շինելով, կիսատ պառկեց զահավորակի վրա, ձեռքերը գլխի չետին դնելով:

— Վոչինչ,— պատասխանեց նա կտրուկ:

Անյուտան առաջին անգամն էր նրան տեսնում վրդովված: Աշխատանքի ժամանակ տեսել էր նրան չերեմնի մտահոգ և խիստ, չերեմնի շատ բարկացած, բայց վոչ տխուր:

«Չի ուզում խոսել»,— մտածեց նա և տխրեց: Մինչև այժմ նա չեր մտածել իր գեպի Կլիմինն ունեցած սիրո մասին, և չեր բեր չեր փնտռել այդ սերը, ինչպես չեր փնտռել փարթամ կյանք, նուրբ խորտիք և գեղեցիկ հագուստ, այլ ամեն բան ընդունել էր աչքակես, ինչպես վոր կար: Իսկ այժմ, սիրած մարդու գեմքին տանջանք տեսնելով և անզորություն զգալով ոգնելու այդ տանջանքին, նա ցավով գիտակցեց իր գեպի նա ունեցած սերը, և միանգամից վիրավորված զգաց նրա ոտարացումից: Յերկուսն էլ լուռ ելին և այդ սրված լուռության մեջ Կլիմինը հանկարծ զգաց նրա վիրավորված լինելը:

— Լսիր, Անյուտա,— առաջին անգամ նա նրա անունը տվեց, և Անյուտան կարմրեց ուրախությունից և շփոթմունքից,— դու ինձ մի հարցնի, ուշք մի դարձնի... Հիմարություն է, բայց չես զգում եմ, վոր գլխերիս մի փորձանք է զալու: Աշխատում ես, աշխատում ես շատ նման... Ամեն բանի հո չես կարող վերահասու լինել, և այս իմ մեջ մի նախազգացում չե, այլ մի չեկիստ, շատ խելացի և զգայուն տղա, ես ամբողջ շարաթ պնդում եմ, վոր քաղաքում մի գավաղություն կա, վորը մենք գեռես չենք հայտնաբերել: Յեվ, գիտես, չես, ճիշտ վոր, վախենում եմ մի բանից:

Իսկ Անյուտան արդեն նստեց նրա կողքին:

— Շատ ես աշխատել, Կլիմին, ուղղակի շատ ես աշխատել և հոգնել ես: Անհրաժեշտ է վոր թարմանաս: Այս վառելանույթի մթերման գործը վերջանա թե չե,— գնա մի Մոսկվա: Կվերադառնաս և նոր ուժերով կսկսես աշխատել:

— Չե՞ վոր մեր աշխատանքը մի անգամից կատարել չի կարելի, և այդ հանգստյան բոլորներն անհրաժեշտ են... Յես գիտեմ, շատերը մտածում են. ահա Սիմկովան, կաթաքար լինի կարծես, հաստատակամ, միշտ չեռանդուն, չերբեք ել չի չերկրաչում: Այս ինձ վերջերս Բաղրաթնից մի ընկեր ասաց,— չերի դու նրան ճանաչում ես, Մարտինովը:

— Յես, իհարկե, լուծում եմ, վորովհետև թույլերը միշտ պիտի գիտենան և մտածեն, վոր մեկը կա իրենցից ավելի ուժեղ, իսկ չես ինքս իմ մեջ ծիծաղում եմ: Յեթե իմանար, թեկուզ հենց նույն այդ Մարտինովը, թե ինչպես կարող եմ չես չերբեմն չերկրաչել:

— Այ, ճանապարհին, գալիս ելի կապարանից կապարան, և ամեն տեղ կապարաններում, վագոնների մեջ, ամենուրեք միևնույն պատկերն է, միևնույն գանգատները և պարզ նկատելի չե, թե ինչպես է այժմ տառապում ժողովուրդը:

— Մի կայարանում մի մեծ սանդուղք կա, տակից մինչև գլուխ մարդիկ թափված են վրեն: Տղամարդիկ, կանայք, չերեխաներ պառկած են աստիճանների վրա, խառնված չլրենց խղճուկ ու կեղտոտ իրերի հետ, և նրանց դեմքերին հոգսի ու վշտի կընձիռների բարակ վոստայնը, վրան ել ամենուրյա կեղտի հետքը: Իսկ կողքին, բուֆետում սպեկուլյանտը հրուշակ է ուտում, և նրա բերնին է նայում ազահարար մի քաղցած, անտուն անտեր չերեխա և, վողորմութուն ստանալով, հատակի վրա համրում և կեղտոտ գուլնգոլն թղթաղբամները: «Հերիք կանի՞ արդյոք ծխախոտի համար»: Յեվ այդ սարսափելի սանդուղքով զվաճեցի՞ր և զգուշությամբ, ավելի շուտ զզվանքով, ներքև է իջնում մի վորեն պճանամու կոմիսար, և կոմունիստական աստղն ել փայլում է նրա կրծքին, իսկ նա այնպես զգուշությամբ տանջված կեղտոտ մարմինների միջով փոխում է իր փայլուն կոշիկներով մոտները, իջնում է ցած և սպեկուլյանտների հետ միասին հրուշակ է ուտում... Իսկ այդ ամբոխի մեջ վոջլոտ և քաղցած չերեխաներ... Փողոցում ձուռն է գալիս և փչում է ծակող քամին... Յեվ անացուրտ գրանիտե պատշգամբն է դուրս վազում բոլորովին մերկ մի չերեխա և, ինչպես մի փոքրիկ գազան, պատշգամբից ուղղակի միգում է կայարանի պեռոնի փայլուն ասֆալտի վրա: Դու միայն մտածիր, թե քանիսն են նրանցից մրսում և կոտորվում կայարանում:

— Յեվ չերեխաներն էլ չես այդ սանդուղքին, վորի վրայով այնպես զզվանքով, կենդանի և կեղտոտ մարմինների մեջ մաքուր տեղ փնտռելով գնում է և՛ ճարպակալած սպեկուլյանտը, և՛ գեղեցիկ հագնված խորհրդային աշխատավորը, հանկարծ իմ գիտակցութունը լուսավորեց մի պայծառ միտք, վոր նույնը չեղել է և՛ հին Հռոմում, և՛ Հրեաստանում, Քրիստոսի ժամանակներում, և՛ միջին դարերում, և՛ վերջերս կապիտալիզմի ժամանակ: Յեվ այնպես տխրեցի չես: Կարծես, պատրաստ ելի պայռել այդ սանդուղքի վրա, այդ մարդկանց կողքին, ծածկվել նրանց դարավոր կեղտով, ընդունել մարմնիս վրա նրանց վոջլիները, և կպռակել մինչև մահս, չերեխն չես քաշվելով, վորպեսզի ճանապարհ տամ այդ փայլուն կոշիկներին և կիսակոշիկներին:

— Բայց չերեխն հանկարծ այդ ամբոխի մեջ նկատում ես մի դեմք, և նրա վրա այնպիսի հպարտ, մարդկային զայրույթ այդ մաքուր շորերի և փայլուն կոշիկների տերերի դեմ, և միանգամից պարզվում է, վոր այդ զայրույթը—մեր հողթու լիցան գրա-

վականն է: Թող հիմա չլինի, թող լինի չերեխեց, բայց քանի վոր աղքատների ամբոխի մեջ կլինեն այդպիսի դեմքեր, կնշանակի՝ կգա ժամանակը և մենք կհաղթենք:

Նա մի բույս լուեց:

— Այո... Յես կայարաններում գյուղացիների հետ խիստ շատ եմ խոսել: Յես կարողանում եմ նրանց հետ խոսել այնպես, վոր նրանք չերեք չեն կարծում, վոր չես կուսակցական եմ և ամեն բան պարզ ասում եմ: Յեվ ապշում ես, թե վորքան ծանր է, անապատտան և անհասկանալի այս աշխատավոր մարդկանց, գյուղացիների կյանքը մեր բանվորա-գյուղացիական հանրապետության մեջ... Ձե՛ վոր նրանք ապրում են մեր կողքին, աչքերով տեսնում են, ականջներով լսում հեղափոխութունը—և վոջինչ չեն հասկանում: Մի համառուտական միտինգ կազմակերպի մարդ, և հասարակ խոսքերով, ինչպես վոր Ռոբեյլոն է խոսում, պատմի նրանց ամեն բան:

Կլիմինը ժպտաց:

— Պատմի՛ր... Նրանք չեն հասկանա: Միթե քիչ ազիտատորներ և քաղաշխատակիցներ են սպանել այդ «աշխատավոր գյուղացիները» միայն նրա համար, վոր նրանք արդեն շատ անկեղծ և ուղիղ կերպով են քարոզել կոմունիզմը: Մեր գրքերը նրանք չեն կարդում, մեր լրագրերը նրանք ծխախոտի թղթի տեղ են գործածում: Վո՛չ, Անյուտա, այդ բոլորը շատ ավելի բարդ է: Մենք պետք է նրանց կյանքը վերակառուցենք: Ախր նրանք վայրենիներ են, նրանք մեր կողքին են, բայց միջնադարում են գտնվում, նրանք հավատում են կախարդների, և նրանց համար մենք մի տեսակ կախարդներ ենք. վոմանց համար բարի, վոմանց համար չար: Պետք է վոչնչացնել այդ գորշ գյուղորայքը, այդ կեղտոտ փոսերի կույտերը, վորոնց մեջ նրանք պատասպարվում են, պետք է թանգարան տանել արդեն ու ցաքանը:

Յերկուսն ել լուեցին, Կլիմինը բռնեց նրա ձեռքը և անխոս շոյում էր, իսկ Անյուտան կարծես ամբողջովին կենտրոնացավ իր մարմնի այն մասի մեջ, վորին կաշում էր նրա ձեռքը և նրա փամբի այն մասի մեջ, վորին կաշում էր նրա ձեռքը, վոր միայն այտը մոտեցողաքանքներին պատասխանեց նրանով, վոր միայն այտը մոտեցրեց տաք ձեռքին: Մի ծանր և հզոր հույզ բարձրացավ Կլիմինի գոյության խորքից, նա մոռեր սեղմեց այդ սիրելի ցանկալի մարմինը և սկսեց համբուրել նրա ձեռքերը, այտերը և շրթունքները ..

Հանկարծ դուռը ծեծեցին և նրանք լսեցին տանտիրուհու քաղցրավուն ձայնը.

— Ընկերներ, եստեղ ձեզ մոտ մի գլուղացի չե չեկել: Հարցնում ե, թե ընկ. Կլիմինն այստեղ չի: Ասում ե, վոր կարևոր գործ ունի...

— Կանչեք այստեղ, — ասաց Սիմկովան:

Դուռը բացվեց և մութ սենյակը մտավ մի մարդկային կերպարանք: Կլիմինը շրթկացրեց բենդինի վառիչը և նրա անհատատ լույսը լուսավորեց նրանց առաջ միրքավոր գլուղացու մի բոլորովին ոտար դեմք:

Բայց Կլիմինը հարցրեց թե չե, զարմացավ թե չե ոտարականի վրա՝ հանկարծ շատ անգամ լաված ծանոթ մի ձաչն ասաց կամաց և շտապով:

— Ընկ. Կլիմին, հազիվ գտա քեզ, քաղաքումն ապստամբութուն ե սկսվել...

— Ապստամբութուն — միաձաչն հարցրին չերկուսը: Սիմկովան վեր բերեց պատից մաուզերը, արագ լցրեց, անցկացրեց գոտուն...

Կլիմինը բռնեց գլուղացու ձեռքից.

— Այդ դեռ չես, Գորնիխ: Պատմիր, բանն ի՞նչումն ե:

— Պատմելու ժամանակ չկա, չես գլուղացու շորեր հագա, գրիմ արի, մոտ ամբոխի մեջ և պատահամբ. ամեն բան լրտեսեցի... Գիտեմ, վոր այսօր ապստամբութուն պիտի լինի, վոր բանդաները գալու չեն... Հավանորեն, արդեն չեկել են: Յես ուզում եյի տեղեֆոնով զանգահարել, բայց դաշտային տեղեֆոնն արդեն կտրված ե: Իսկ քաղաքայինի մասին խոսելն ել ավելորդ ե...

Սիմկովան վրան քցեց շալը և ժակետկան: Դուռս չեկավ փողոց: Փչում եր մեղմ տաք քամի: Յերկիրն ուրախանում եր զարնան գալու վրա: Մթութւն մեջ խոխոջում ելին առվակները: Իսկ մեծ միրուքով, Գորնիխի ձաչնով, սապատավոր գլուղացին շարունակեց.

— Մենք չերեքով կանենք, ինչ վոր կարող ենք: Կլիմին, դու գնա Չեկա և հավաքիր այնտեղ տղաներին, վորոնց հնարավոր կլինի հավաքել: Ընկ. Սիմկովան թող գնա կոմունիստական վաշտը: Իսկ չես. կերթամ կաշարան: Յերեի քաղաքն արդեն շրջապատված ե, բայց այս տեսքով չես կանցնեմ շրթայից և վոտքի կհանեմ չերկաթուղայիններին: Գլխավորը — կաշարանը չտանք նրանց: Շո՛ւտ:

Գորնիխը հրաժեշտի ժամանակ ամուր սեղմեց ձեռքը և ահա նա արդեն հեռանում եր, վոչ Գորնիխը, այլ մեծ միրուքով բար-

ձրահասակ գլուղացին: Սիմկովան նույնպես հրաժեշտ տվեց, սեղմեց ձեռքը, գնաց, ապա վաղելով հետ դարձավ և համբուրեց տաք շրթունքներով:

Կլիմինը գնում եր արագ թեթե քայլերով դեպի Հանձնաժողովի կողմը, ձեռքով սղմում եր նազանը և, ինչպես միշտ վտանգի ժամանակ, հանգիստ եր, կենտրոնացած, աչալուրջ դիտում եր ամեն բան, ուշադիր կերպով ահանջ եր դնում ամեն բանի, բայց և այնպես կարծես նրանից պոկել էլին մարմնի մի հարազատ և թանգազին կտորը, պոկել էլին արցունով ու ջղերը հետը:

Անդրեևի ձեռքերի կողմը և ժամանակ առ ժամանակ արագ կերպով մի բան ե գրում իր հուշատետրի մեջ:

Ծերունի Մարտինովը չերբեմն վորդուն տանում էր իր հետ գործարան, բայց թույլ չեր տալիս խոսել բանվորների հետ: Թե չերեսներին և թե չետևից նա նրանց անվանում էր հարբեցող, գող և քնձուռտ, և միայն Անդրեևի՝ «խմիկ»-ի մոտ, ինչպես նրան ծաղրելով անվանում էին Սլաբոդկայում, նա ինքը մտնում էր և վորդուն ել հետն էր տանում:

— Անդրեևը գլխով տղա չե,—ասում էր Վալդիալին ծերունի Մարտինովը:—Շատ հպարտն ե, բայց խելք ե, խելք...

Յեվ Վալդիան տեսնում էր, վոր իր հայրը, վորը նույնիսկ ընտանիքում, իր հարազատների վերաբերմամբ աչքան խիստ և տիրակալ էր, չերբեմն տանում է Անդրեևի կողիտ և իրոք կարծես քիչ հպարտ վերաբերմունքը, ուշադրությամբ լսում է նրա բացատրությունները, վորոնք քիմիական՝ ռեակտիվների անուններով և հատուկ տերմիններով կուտակված էին լինում, տեսնում էր, վոր այն չերիտասարդ բանվորին թույլատրվում է տիրոջ անունն ու հայրանունը տալ, մի իրավունք, վոր չունեին նույն իսկ ամենաավագ բանվորները: Յեվ Վալդիան չեր հասկանում նրանց տարօրինակ հարաբերությունները:

Իսկ հետո Անդրեևն անհայտացավ, հայրը մի ինչ վոր բանի վերաբերմամբ չհաշտվեց նրա հետ, թե ինչ բանի—Մարտինովը չգիտեր, բայց հայրը մի քանի որ չարացած էր, հայհույում էր բոլոր ծառայողներին «հետնյալ» խոսքերով, ինչպես քաղաքավարի կերպով արտահայտվում էր կառապանը: Խրճիթում բնակեցրին մի ուրիշին... Մարտինովը մեծացավ, գրավեց ֆուտուբոլով, թեոսոֆիայով, քաղաքակրթության պատմությամբ... Հետո առաջ չեկավ սերը... Ապա—հեղափոխությունը և կուսակցական աշխատանքը: Անդրեևը բոլորովին մոռացվեց: Այժմ նա նստած է աչտեղ, կենդանի, իսկական, ծխամորճը լցնում է ծխախոտով, խոսում է դանդաղ և ընդմիջումներով:

— Իսկ չես, ընկեր Մարտինով, արդեն լսել ելի, վոր դուք կուսակցության մեջ եք: Յերբ այստեղ ելի գալիս, նախորդ վորոշել ելի, վոր կգամ և բուրժուալի տղին կուսակցությունից դուրս կվճռեմ: Կարծում ելի, վոր դուք գլուխ պահելու համար եք մտել: Յեկա և ձեր մասին տեղեկություններ հավաքեցի, թե վոր տեղ և ինչպես եք աշխատում, բայց ամենքն ել ասում են, վոր դուք լավ և ազնիվ աշխատավոր եք. դե ի՞նչ կա, մտածում եմ, թող, ուրեմն, աշխատի...

Մարտինովը գովասանքից խիստ կարմրեց.

— Յես հենց հեղափոխության սկզբից մերոնցից բաժանվեցի: Բոլոր կապերս կտրեցի: Հորս հետ չեյի հաշտվում: Բռնակալ ե... Հակառակ մի խոսք ասել չի կարելի:

— Ասելն ավելորդ ե... Լեռ քարի նման մարդ էր և խղճի կտոր չուներ դեպի մարդիկ: Իսկ մեզ բանվորներին վորքան նեղում էր:

— Իսկ անձամբ դեպի ձեզ նա կարծեմ լավ էր վերաբերվում,—հարցրեց Մարտինովը:

Անդրեևը ժպտաց:

— Իհարկե, լավ, նույն իսկ ծխախոտ էր պատիվ անում: Մի բան, վոր իրեն ձեռնտու չեր: Դուք ներեցեք ինձ, ընկ. Մարտինով, բայց պիտի ասեմ ձեզ, վոր ձեր հայրը սրիկա չեր, և ինչպիսի ճարպիկ սրիկա... Հիշում եք, ինձ Սլաբոդկայում խմիկ էին անվանում, եզ նրա համար էր, վոր չես քիմիան շատ ելի սիրում և գտել ելի կաշին ավելի գիտական և ձեռնտու կերպով աղաղելու միջոցը: Բայց են ժամանակ հիմար ելի, գլուխս համար արտոնություն վկայական չեյի վերցրել, և ձեր հայրն ել գլուխս ձրի չեր գործադրում... Իսկ ինձ մի չերեքանոց բաշխեց: Յես են ժամանակ ինձ համար գրքեր առա:

— Դուք հիշում եք Սլաբոդկայի են ժամանակվա բանվորներին, կովարար ժողովուրդ էր: Աշխատանքը սարսափելի ծանր էր, ոռճիկը քիչ, միակ զվարճությունը—խմելն էր:

— Յես հարբեցողություն չեյի անում, ընդհանրապես մինչև այժմ ել խմել չեմ սիրում, տղաներից ինձ հետու ելի պահում, շարունակ քիմիայով ելի պարապում և գրքեր ելի կարդում: Զրուցընկեր չունեյի, մենակ ձեր հոր հետ ելինք զրուց անում: Զրուցում ելինք, զրուցում,—մեկ ել տեսնես նա գործարանում մի նորություն էր մտցնում: Բանվորների շտառը համարյա կրկնամի կի կրճատել էր: Բանից դուրս էր գալիս, վոր չես նրա մոտ մի տեսակ ինժեներ-կոնստրուկտոր ելի, իսկ որական ստանում ելի տասնհինգ կոպեկ, մեկ ել՝ բացի դրանից նվերներ: Յերբեմն կես մանեթ, չերբեմն մեկ, չերբեմն ել չերեքանոց: Գործարանում ինձ սկսեցին «եժան խմիկ» անվանել: Յեվ ճիշտ վոր եժան:

— Ինչքան ել չես հիմար ելի, բայց և այնպես սկսեցի մի քիչ բան հասկանալ: Եսպես ու եսպես, ասում եմ, պարոն Մարտինով, իմ գլուխների համար չես ուզում եմ արտոնության վկայական վերցնել: Դուք այդ գլուխներն ինձանից կգնեք և չես կըս-

կսեմ սովորել... Յերազում ելի ինժեներ դառնալ: Են ժամանակ քաղաքականութիւնից բան չեղի հասկանում, և դասակարգային վոչ մի գիտակցութիւն չուենելի: Միայն ուզում ելի սովորել և կարգալ:

— Նա վոր ինձ հետ համաձայնութեան գար, գուցե և չես նրան ահագին ոգուտ տալի, և ալժամ ել ինժեներ լինելի: Բայց ձեր հայրը շատ ժլատ եր և ալդ ժլատութիւնը նրա տունը քանդեց, պատասխանելու փոխարեն նա սկսեց ինձ հայհոյել: Իսկ չես չեմ սիրում, չերր ինձ հայհոյում են: Խոսք խոսքի վրա՝ սաստիկ կովեցինք: Նա չեւ ինձ դուրս արեց: Են ժամանակ չես շատ աղքատութիւն քաշեցի: Մալրս սովից մեռավ: Հետո չեւ գնացի Իվանովոգնեսենսկ, ծանոթացա լավ տղաների հետ, սկսեցին կարգալու տալ «Պրավդա»-ն, աչքերս բաց արին, եդտեղ ել չես խելքի չեկա:

— Սարսափելի չե հիշել, թե ինչպես ելին մեզ ճնշում և ինչպես ելին կառավարում... Բայց հիմա վերջացավ: Հինն ել չի լինի: Սերգեյ Զախարիչը հիմա գուցե ճափոնիայումն ե, գուցե Ամերիկայում: Իսկ նրա գործարանում չես համարչա թե տեր եմ:

— Իսկ դուք միթե ալստեղ եք աշխատում.—հարցրեց Մարտիրոսը:

— Ինչպես չե, գործարկումի նախագահն եմ: Արդեն չերկու ամիս ե:

— Ե՛, ինչպէս ե աշխատում գործարանը:

— Հայտնի բան ե,—վատ: Բանվորները սարսափ են անում, որապահիկը վատն ե և անկանոն ե տրվում, վարձատրութեան սխառեմը հիմար ե, մեքենաները հին են և ջարդոտված: Ձեր հորը չես հայհոյում ելի, և նրան սաստիկ չեմ սիրում, բայց վատ չի լինի, վոր նրանից բան սովորենք.. Սովորենք եդ...—Նա լոնց, բատ չերկուսթին հարմար բառ եր ուզում,—եդ տեր լինելը... Նա և անխիղճ եր, և խորամանկ, և սիրում եր իր քսակը, բայց գործարանն ավելի չեր սիրում: Որ ու գիշեր գործարանումն եր անցկացնում: Հիշում եք: Յուրաքանչյուր մեքենային ծանոթ եր,—գիտեր, թե ամեն մի բանվոր ինչպես ե աշխատում: Յեւ վոր գլխավորն ե,—ըմբռնողութիւն ունեւր... Մի տեսակ՝ գործի տիրոջ, առևտրականի ընդունողութիւն: Ալդ բանը ներկայումս մեր մեջ պակսում ե:

Այ, թեկուզ հենց վերցնենք մեր գիրեկտորին: Ինժեներ ե և ԺՏԳՊ-ից ուղարկված, ինքն ել կոմունիստ... Բայց առանձնասենյակից նույն իսկ չի դուրս գալիս: Յեւ անկուսակցական մասնագետների առաջ տեղի չե տալիս: Ծանաչում եք նրան:

Նա կուսակցական մի ընկերոջ ազգանուն տվեց, կուսկոմի-անդամ, կուս-ժողովներին հաճախ ճառախոսող:

— Իսկ չես վատ քաղաքագետ եմ: Մի խոսքով, վոնց վոր խիմիկ ելի, ենպես ել մնացել եմ: Իհարկե, չես ամեն բան հասկանում եմ, նրա բոլոր սխալները, բայց... վոչ մի կերպ չեմ կարողանում նրան բռնել: Դեմ առ դեմ դեռ ես կարողանում եմ նրա հետ վիճել, իսկ չեթե ժողովումն ե լինում, նա ինձ մի անգամից նեղն ե լծում: Յես չգիտեմ, չերր կարելի չե ձայն խնդրել, չերր չի կարելի, իսկ նա միանգամից.—«քվեարկութեան կարգով» և խոսում ե, խոսում: Զգում եմ,—վոր նա սուտ և ասում և կեղծում ե, բայց բռնել նրան չեմ կարողանում: Յեթե ձայն ել խնդրում ես, ապա խոսում ես ծուռ ու մուռ, կարծես լեզուդ կապ են քցել:

— Ե՛, իսկ ձեր քիմիան ինչպէս ե:

Անդրեէի դեմքը մռայլվեց:

Վոչ մի պես... Քաղաքականութեան եմ տվել ինձ: Այստեղ արդեն քիմիայի տեղ չի մնում: Սիրտս ցավում ե—բանվորական գործով չգրադվել չի կարելի: Յեթե մենք դանդաղենք, չե՞ վոր բուրժուազիան մեզ կենդանի կենդանի կուլ կտա: Ահա ալսպես ուրեմն քիմիային վերջ տվի:

Նա մտածմունքի մեջ ընկավ: Լուսթիւն եր տիրում. պահադիրը բարձր խռոպոցում եր. քնել եր, լուսամուտի շրջանակին հենված:

— Յեկեք քնենք ընկ. Մարտիրոս, թե չե չես տեսնում եմ, հոգնել եք: Ծուտով իմ փոխվելու ժամանակը կգա: Կնստեմ, կկարգամ... «Անցողիկ շրջանի եկոնոմիկա»-ն, լավ գիրք ե:

Իսկ Մարտիրոսը նշում եր և մտածում, վոր կուսակցական բանվորներից շատերը կարող կլինեին ավելի պատասխանատու կուսակցական աշխատանք կատարել և գլուխ տանել ալն կոմունիստական ավելի մեծ տակտով, քան թե մի քանի կուսակցական ինտելիգենտներ, բայց կուսակցութեան մեխանիզմն սակայն ե կառուցված, վոր առաջ են գնում նախագահութիւն անել, գեղեցիկ խոսել և ժողով կառավարել իմացողները: Յեւ անել, պեղեցիկ խոսել և ժողով կառավարել իմացողները: Յեւ նա համեմատում եր Անդրեէին, նրա անկապ, բայց խելացի խոսվածքն ալն պատասխանատու կոմունիստի, կաշկզործարանի գիրեկտորի ճոճման լեռնթիւնների հետ, վորն ալնքան ինքնավստահ ե և միաժամանակ կոպիտ, չի հասկանում դասակարգային կոիվը և կուսակցութեան հիմնական սկզբունքները, և իր

Խոհանոցում տիկին Սենատորը թավաներով աղմուկ էր հանում, միջանցքում լսելի էր Ռաֆայել Անտոնովիչի զգուշ և ճոճաճաճ քայլվածքը... Բայց ամբողջ ժամանակ փակված դռներից Ռոբեյկոյի ականջին ելին հասնում շուկաներ, ինչ վոր խուլ խոսակցություններ, և նա, առանց իրեն հաշիվ տալու, ականջ էր դնում: Հանկարծ դուռը թխկացրին, և մի յերկշոտ կանացի ձայն հարցրեց

— Ընկ. Ռոբեյկո, կարելի՞ չե մտնել:

— Մտե՛ք,—պատասխանեց նա, և սենյակի շեմքին տեսավ մի կանացի կերպարանք: Դա Լիզա Գրաչևան էր:

— Դուք այնպես ուժեղ եք հագնում, ընկ. Ռոբեյկո, վոր չես իմ սենյակից լսում եմ: Յես — չե՞ վոր այստեղ ձեր կողքին եմ ապրում, պատի մյուս կողմը: Յես ձեզ համար կաթ եմ բերել... Մի բաժակ: Գուցե, չես մի ուրիշ բանով ել կարող եմ ձեզ ոգնել:

Ռոբեյկոն նայեց կիսաբաց դռան միջով նախասենյակից ընկած լույսի շողքին: Այս աղջիկը հիմա կերթա, դուռը կփակի և նորից սենյակը կմթնի, նորից նա կմնա մենակ: Այս մտքերով հասկացավ Ռոբեյկոն, թե վոր աստիճան նա մենակ է... Նա ճիշտ է, կմեռնի. նա, իհարկե, վոչ մի բանի կարիք չունի, կաթով այլ ևս չես ոգնի, բայց նորից մենակ մնալ նա չեր ցանկանում:

— Շնորհակալ եմ ձեր կարեկցության համար,—ասաց նա սիրալիր.—եկեք տրականությունը վառե՛ք, թե՛ կխմենք:

Լիզան չխկացրեց անջատիչի կոճակը և զարմացած մնաց: Նրա բարձի չերեսն ամբողջովին արյուն էր, վորը հազալու ժամանակ հոսել էր կոկորդից: Ռոբեյկոն ինքն ել այդ բանը չեր նկատել և միայն այժմ տեսավ...

— Տեր Աստված,—ասաց Լիզան,—յերևի, դուք ձեզ շատ վատ եք զգում... Յես ձեր բարձի չերեսը կփոխեմ: Ձեզ մոտ այս չերկուռ որ է վոչ վոք չի չեղել,—ասաց նա, պտուտելով նրա սընդուկի մեջ:—Յես միքանի անգամ ուզում ելի մտնել, բայց վախենում ելի:

Ռոբեյկոն ժպտաց:

— Միթե չես այդքան արդեն սարսափելի չեմ:

— Վոչ, այժմ դուք սարսափելի չեք, բայց, այ, չերբ ձեր վերարկուն հագնում եք... Ձեր տեսքն այն ժամանակ շատ հպարտ է և անմատչելի:

Ռոբեյկոյին դուռ էր գալիս նրա հոգատարությունը, և նա ծիծաղեց սիրալիր և շփոթված: Իսկ Լիզան տեսավ նրա շփոթված ծիծաղը, նրա բարակ նիհար վիզը ձգված ջղերով, խղճաց նրան և ամենակին չվախեցավ, վորովհետև տեսնում էր նրան անողնական, հիվանդ, զրկված իր իշխանությունից և ուժից:

— Դուք վերտեղ եք աշխատում.—հարցրեց նա:

— Յես կարմիր բանակումն ուսուցչուհի չեմ: Բայց արդեն չերեք որ ե, չեմ աշխատում, մեր գումարտակը գնացել է վանքի կողմերը փաշտ կտրելու:

— Արդեն գնացել է.—հարցրեց Ռոբեյկոն վողեկոված:— Կարաուրովը դրան հակառակ էր... Կնշանակի, փաշտը ժամանակին կպատրաստենք:—Ռոբեյկոն նույնիսկ նստեց անկողնու վրա և գլուխը բարձի վեպից բարձրացրեց: Լիզան սկսեց պատմել այն բոլորը, ինչ վոր լսել էր շաբաթորյակում կոմունիստների խոսակցություններից փաշտ պատրաստելու գործի ընթացքի մասին: Յեվ Ռոբեյկոյին հետզհետե տիրող վողեկությունից զգաց, թե վորքան կարևոր և թանգ են նրա համար այդ լուրերը:

Յերեկոյան ուշ վերադարձավ Լիզան իր սենյակը: Հրաժեշտի ժամանակ Ռոբեյկոն խնդրեց նրան ավելի հաճախ անցնել իր մոտ: Նրան արթնացրեց նախասենյակից լավող կոշիկների թխկոցը և մի բարձրաձայն խոսակցություն: Փողոցում և սենյակում տիրում էր կապույտ խավարը:

Լիզան միանգամից անհանգստացավ: Ծանր դռների լստեից բառերը չեր ջոկում, բայց լսում էր կոպիտ ձայներ, բարձր բացականչություններ և շատ վոտքերի դոփշուն: Դողդոջուն ձեռքերով հագավ վոտնամանները, մոտեցավ դռանը և կամաց բացեց... Տեսավ նախասենյակում, խոհանոցում զինվորական շինեկներով ինչ վոր գյուղացիների, վորոնցից մի քանիսի ձեռքին նկատեց հրացաններ, կացիններ և նիզակներ: Այդ կեղտոտ ու բրդոտ հողմահար կոպիտ դեմքերի մեջ նրա աչքը միանգամից տալավորեց չերեք ծանոթ մարդու կերպարանք:

Ռոբեյկոն շապիկ վարտիկով, չերեսի լայնությունը անցնող արյունալի վերքով կանգնած էր կապած ձեռքերով, բորիկ վոտքերով սառը հատակի վրա:

Ռեպինը—ուղիղ Ռոբեյկոյի դիմաց: Լիզան կողքից տեսավ նրա արծվի քիթը: Նա, ինչպես միշտ, մաքուր սափոված էր, բայց սաղավարտի փոխարեն նրա գլխին դրված էր կապույտ ժապավենով սև փափախ. նա ծխում էր, կկոցում էր աչքերը և

պարզ լսվում էին հրացանաձգության ձայներ։ Յերբեմն համա-
չափ թխկթխկացնում էր գնդացիքը։ Ժամանակ առ ժամանակ
փչում էր քամին, և Լիզան, մի զինվորական բլուզով, գգաց, վոր
մըսում է, և դող անցավ նրա մեջքով և ձեռքերով։

Նա մեքենայորեն առաջ էր գնում, և հանդարտ լալիս էր,
արցունքները զլորվում էին աչտերի վրայով և ընկնում ձյան
վրա։ Ռորենկույի դողացող մարմնին կպչելուց առաջացած սարսափն
ալժմ անցել էր։

Այսպես, ինքն իրեն մոռացած, նա լերկար քայլում էր, բո-
լորովին սառել էր և մեքենայաբար ձեռքերը ծալել էր կրծքին։
Սկսել էր արդեն լուսանալ, նա գնում էր դորշ ցանկապատերի
տակով, վորոնց չհակից սուլում էին ծառերի մերկ ճյուղերը։

Հանկարծ ցնցվեց և կանգ առավ, ինչպես տեղումը միավաժ-
կապույտ ձյան վրա, ուղիղ դարպասի մոտ, նա նկատեց մի բա-
նի տձև կույտ։ Նրան թվաց, վոր նորից տեսնում է մարդկային
մարմնի ուրվագծեր։

Ուղում էր կրկին գոռալ և փախչել, փախչել և գոռալ։ Բայց
նա հաղթահարեց բնագործն պանիկական վախի զգացումը և
մոտեցավ դարպասին, աշխատելով գուշակել սև առարկայի առաջիմ
խավար ուրվագծերը։ Հետզհետե ավելի մոտեցավ, վտառները թաղ-
վում էին ձյան խոր կույտերի մեջ, — և հանկարծ միանգամից
տեսավ, ճանաչեց և մի խուլ ճիչ արձակելով, նստեց։

Պատահում էր հագուստ, վորի արանքներից կապտին է
տալիս մարմինը, կանացի հագուստ, կանացի մարմին, մերկա-
ցած ձախ կրծքից վերև սև վերք, դեռ ու գեն ընկած մերկ թևեր
և դեմք... Ամուր կկոցած աչքեր, կծոտած շրթունքներ, արձակ-
ված, ձյան մեջ կոխկրտած գանգուր մաղեր։ Սիմկովայի դեմքն էր։

Լիզան ալժմ աչքիս չէր գոռում և չէր լալիս, խոնավ ձյան
վրայով սողալով մոտեցավ դիակին, բարձրացրեց մեռած գլուխը,
ձեռքի ափերով շոշափեց սառն աչտերը։

Իսկ չերկինքը հետզհետե կապտում էր մինչև կեսը, ամեն
ինչ գունավորվում էր — և ծայրամասի փոքրիկ տնակները, և գորշ
ճանապարհը, և մոխրագույն ծառերը։ Յերկնքի մի ծայրը քանի
գնում ավելի պաշտառ ալ գուշն էր ստանում, կարծես այնտեղ
վառվում ու բոցավառվում էր մի խարույկ։ Այն կողմում, վոր-
տեղից պիտի բարձրանար արևը, և՛ ձյան կույտերը և՛ տների
կտուրներն իրենց սպիտակ-կապտավուն գուշնին ավելացնում
էին մաքուր և գրեթե աննկատելի վարդապուշն ցուր։

Լիզան հետզհետե ավելի պարզ էր տեսնում Սիմկովայի դեմ-
քը, տանջանքի և զզվանքի գրիմասները, այդ գունատ դեմքը,
մեռած կկոցված աչքերով, վորոնց նա նորերս տեսել էր լեցուն
կյանքի խնդությամբ։ Նրան թվում էր, վոր մարդկային կյանքը
հասել և իր վախճանին։ Մնացել են միայն դատարկ, մեռած
տնակները, գնդացիի անդադար ու համաչափ, նույնպես կարծես
մեռած, թխկթխկոցը։

Յեվ բուժ վարանման մեջ նայում էր նա գարնանային արև-
վաժաղի պարզ և ուրախ գեղեցկությանը... Ո՛ւմ է պետք ողի այս
հրաշալի հստակությունը, այս արևը։ Յեվ ինչո՞ւ գնդացիի ձալ-
ներն ընդմիջվում են չեկեղեցու ուրախ զանգահարության հետ։

Իսկ զանգերն ուրախանում էին... Բաղաքի վրա տարած-
վում էր զատկական զանգահարությունը և նրա ձայնը խառնվում
էր գնդացիների թխկթխկոցին և հրացանաձգության թնդունին,
վորն ալժմ արդեն վորոտում էր քաղաքի չերկու ծայրերում։

Այս զատկական զանգահարությունը հիշեցրեց Լիզային աս-
տու մասին... Աստված, հրե և նա։ Իր մեջ նա նրան այլևս չէր
զգում... Չորս կողմը նայեց... փոքրիկ տնակներ լուսամուտի փակ
փեղկերով, կապույտ ձյան կույտեր, սպիտակավուն չերկինք։ Գրն-
դացիի թխկթխկոց և զանգերի զողանջ։ Քիչ առաջ կենսուրախ,
գեղեցիկ և խելացի աղջկա դիակ։ Ո՛ւր և Աստված։ Թերևս զան-
գերի զատկական զողանջի՞ մեջ, վորով քահանաները, հանուն աս-
տուծո, վողջունում են բռնության և մահվան այս ուրը։

Կոմունիստներն իրավացի չեն, կյանքը — կռիվ է, և լեթե
այնտեղից, այս փոքրիկ տնակների և գորշ ցանկապատերի չետից
պարզորոշ լսվում են հրացանաձգության ձայները, կնշանակի
կռիվը դեռ չի վերջացել... Հեռեպես, լեթե կոմունիստները շա-
րունակում են կռվել, ուրեմն կյանքը դեռ ընթանում է։

Լիզան փերկացավ ձյան վրայից։ Չոգեց։ Ծածկեց Սիմկովա-
յի մարմինը, համբուրեց նրա սառը ձակատը, վտառի թաթերն
այնպես էին սառել, վոր դժվարությամբ վտառի կանգնեց, և,
վորքան կարող էր արագ գնաց դեպի այն կողմը, վորտեղից շատ
մոտիկ լսվում էին հրացանաձգության ձայները։

Զիմանի փոքրիկ, նիհար սրաքիթ դեմքին նկարված էր մի սարսափելի տանջանք: Մի աչքը լալն հռված հր, իսկ մյուսի մեջ խրված էր կոտրված ակնոցի ապակու կտորը:

— Սա չէլ ճշտապահությամբ հավաքում եր մթերքների բաշխումը,— խոխոցող շնչաց Ստարմախովը, ընկավ քոթուկի վրա և ձեռքերով ծածկեց չերեսը:

Իսկ հրաձգությունը հետզհետե մոտենում էր: Բակում մի-
բանդիտ վերապորովեց և ճշալով նստեց ձյան կուլտի վրա: Վերա-
վորեներին դուրս ելին բերում և դնում սալի վրա, մյուս սալի
մեջ լցնում ելին հրացանների կուլտը: Չեկալի շենքի դռնից դուրս
վազեցին յերկու սպա և մեկը, վոչ զինվորական, ակնոցով և հա-
գին շատ լավ նոր մուշտակ, ձեռքին միքանի թղթապանակ թըղ-
թերով լիքը, իսկ սպաների ձեռքերին նագաններ: Նրանց համար
բերին աչն կառքը, վորով քիչ առաջ Կլիմինը գնացել էր Սիմ-
կովալին զմամորերու: Ստալմախովի և Կլիմինի մասին թվում
էր, թե բոլորովին մոռացել էին: Հանկարծ քափ ու քրտինքի
մեջ կորած ձիու վրա նստած, բակը մտավ Ռեպինը, նրա դեմքը
գունատ էր, հուզված և չարացած:

— Քաջ տուր այստեղ գերիներին, — գոռաց նա, — վճարտեղ եմ:

Գոռգոռոցով և հայհոյանքներով դուրս քաշեցին կլիմինին և և Ստալմախովին: Ստալմախովը պաղ տտեխությամբ նաչում եր Ռեպինի մոխրագույն չար աչքերի խորքը և ուզում եր մի բան ասել: Բայց լավեց գնդակի պայթյունը, և, անմտորեն թափահա-
րելով ձեռքերն ու վոռքերը, ընկավ նրա մարմինը ձյան վրա: Յերկրորդ պայթյունը—և յերկրորդ մարմինն եր թպտտում ձյան վրա, մեռնող առաջինի կողքին: Բակը դատարկվեց: Սալերի և կառքի յետևից քշեց ձին Ռեպինը: Տասնհինգ բոպե անշարժ պառկած ելին բակի մեջտեղում յերկու մեռած մարմիններ, իսկ հրաձգությունն ավելի և ավելի մոտենում եր, և ահա սկսեց հե-
ռանալ մի այլ ուղղությամբ, և գնդակներն սկսեցին ավելի սա-
կավ թռչել դատարկ բակի ուղղությամբ:

Արեւն արդեն կախվել էր կարմիր ամպերի վրա, ամեն ինչ կապույտ գույն էր ստանում... Բակը վազեց Գորնիխն ատրճա-
նակը ձեռքին: Նրա լետեից լերեք հոգի—սև կիսամուշտակներով,
կարմիր ժապավեններով սև փափախները գլխներին, նրանք սեղ-
մել ելին հրացաններն ամուր մուգ դարչնագույն ձեռքերի մեջ:
Գրանք կոմունիստ—լերկաթուղայիններն ելին: Նրանք վրա վա-
զեցին նաչիլու ծածկերը: Իսկ Գորնիխն անմիջապես վազեց դեպի

Գ Ն Ո Ւ Ն XII

Սև հարված հողը և վերջին ձյան կապույտ կուլտերը հյուս-վում ելին իրար հետ մի քմահաճ, հեռու, հեռու տարածվող նկա-րով, և նրա բազմապիսի, ամեն անգամ նոր ձևավորումների հեր-թով փոփոխվելն այնուամենայնիվ միտքինակ եր:

Կարաուլովն աչալուրջ կերպով նայում էր, ուշադրությամբ ականջ էր դնում մթության մեջ և մի առանձին ձևով բռնել էր սանձը, ստիպելով իր ձիուն զգուշությամբ և առանց աղմուկի քայլել:

Առաջից, լայն չերկու վերստանոց կիսաշրջանով, դատարկ հեղեղատներն, առուները և բլրակները բռնած, գնում ելին քա-ղաքի ուղղությամբ, մեկը մյուսի չեռերից, Կարմիր զինվորների չեռեր շղթա: Հրաման էր տրված չաղմկել: Բայց հողի խշխշոցը հազարավոր վոտքերի տակ թվում էր Կարաուլովին ինչպես մի բարձր թնդուն, վորը նման էր տափաստանի հեղեղի միտքինակ ճղփալուն, և դաշտային զգայուն գազանները, աղվեսները, նա-պաստակները և դաշտային մկները շատ վերստների վրա լսելով այդ ձայնը, առանց աղմուկի փախչում ելին նրանից: Իսկ մի-քանի ժամ սրանից առաջ Կարաուլովը նույն այս տեղերով, քշում էր իր փոքրիկ կայտառ ձիւն, արշավում էր քաղաքից դեպի վան-քի կողմը, վորտեղ գտնվում էր Չեկալի գումարտակը:

Գնում էր կարծես թե միայն նրա համար, վոր ստուգել, թե ինչպես է ընթանում փայտ պատրաստելու գործը, կատարված և արդյոք նախազգուշական միջոցներ ձեռք առնելու առթիվ իր տված հեռախոսագիրը: Բայց մի անորոշ նախազգացում հեռաց-րել էր նրան քաղաքից և հրամայել վորքան հնարավոր է մոտ լինել գումարտակին, և նույն անորոշ նախազգացումն էլ ստի-պում էր նրան չերբեմն կանգնեցնել ձիւն և ականջ դնել չեռեր թողած քաղաքին:

Բայց չերեկոյան հանգչող չերկնքի տակ ամեն բան հանգիստ էր, և առաջվա նման չերկրի վրա թաքավորում էր վաղ գարնան չերե-կոյան հոտավետ, քաղցր, զով լուսթյունը: Յեվ ահա, չերբ բոլո-

րովին մթնեց, և արևի ալ կարմիր գույնը լուծվեց մուգ կապույտ չերկնքի մեջ և փայլեցին առաջին չերկչոտ աստղերը, Կարաուլովի զգայուն ականջը հանկարծ վորսաց քաղաքի կողմից մեկը մյուսի չեռերից չեկող հրացանի չերեք ձիւ:

Կարաուլովը կանգնեցրեց ձիւն: Անդորր և: Թռչելով, կոռաց ագռավը: Յեվ նորից նա լսեց հեռու-հեռու հրաձգություն,—ան-կարգությամբ իրար վրա թափված ձայների կուլտը:

Նա խթանեց ձիւն, ամբողջ ուժով հարվածեց նրան մտրակով, և ձիւն վազեց արագ և համահավասար շորորով, շրջանցելով մթու-թյան մեջ անտեսանելի խոր փոսերն ու խանդակները:

Տեղ հասնելով, ստուգեց, կատարված և հեռախոսագիրը թե վոչ, և համոզվելով, վոր ամեն բան արված է, բացատրեց գու-մարտակի հրամանատար Սեկեցկիին ոպերացիայի բնույթը և տասնհինգ րոպեից հետո, կարմիր զինվորների լուռ շարքերի առաջ համառոտ պատմեց, թե բանն ինչու է: Իսկ հետո, չերբ դուրս չեկան դաշտը, նա հրամանատարի զինվոր Դանիլովին, վորը լայն կարմիր գալիֆե և կաշվե տուփուրկա հագած մի պճնասեր և գեղեցիկ մարդ էր, բացատրեց ապստամբության քաղաքական նշանակութունը, իսկ սա պատասխանում էր ուժեղ պարանոցի վրա թեթև գրված գեղեցիկ գլխի շարժումով: Մինչ հեղափոխու-թյունը Դանիլովը հանքափոր էր, անգրագետ էր, և մինչև հիմա չեկ վատ էր կարդում, նույն իսկ «կոմունիզմի ալբուբենարանը» մինչև վերջը չեր կարդացել, բայց կարմիր զինվորները նրան սիրում ելին իր «պարզության» համար, վորը գուշակում ելին գեղեցիկ կարված գգեստի տակից, իսկ Կարաուլովը բարյացակամ էր դեպի նա նրա զոչաղության, աղնվության, ուղղամտության համար, և մեկ էլ նրա համար, վոր չերբեմն նրա հետ միասին խմում էր:

Իսկ Սեկեցկին այդ ժամանակ շարունակ գումարտակի մի-ծուրից մյուսն էր քշում ձիւն և կրկին ու կրկին ստուգում էր, արդյոք ամեն բան արված է, ինչպես պետք է... Կարծես ամեն բան արված է, շղթան ցրված է ձիւն կերպով, գնացրերը կենտրոնում են և աջ թևի վրա պարեկներ են ուղարկված, ձիա-վոր հետախուզչներ՝ նույնպես:

Ամեն բան արված է, և շուտով Սեկեցկին կրկին անգամ կընդհարվի թշնամու հետ, և կրկին անգամ մարդկային կյանքե-րի վրա կլուծի աչքան ծանոթ և այնուամենայնիվ ամեն անգամ նոր և հետաքրքրութունը գրավող մարտական խնդիրը: Մի ան-գամ էլ ընդհարվել թշնամու հետ... Բանդիտների հետ...

Միենուէն չե՞, թե ում հետ:

Մի՞թե կրոն, ազգութիւն, դասակարգ, այդ բոլորը գունա-
վոր, վորակական նշաններ, առարկայական նշաններ չե՞ն, վորոնց
միջոցով արտահայտւում է ռազմական գործի մեծ խաղի վերացա-
կանութիւնը: Միեկի մահառիթ խաղի, վորն ինչպես մի հարե-
ցուցիչ դեղ է Սեկեցկիի համար... Յեվ հիշեց նա, թե ինչպես
լոթ տարի սրանից առաջ վառակիր Սեկեցկին—գերմանացիների
դէմ—հարձակման եր տանում իր վաշտը, և նրա մեջ վոգեւորու-
թիւն կար, և չերազում եր նա Ռուսաստանի համար հերոսի
նման մեռնելու մասին: Իսկ հետո հիվանդութիւններից, կոնտու-
զիաններից, վերքերից առաջացած խրամատների անհույս թախիծը
ցրեց այդ վոգեւորութիւնը: Բայց դրա փոխարեն հասունացավ մի
հիվանդագին հետաքրքրութիւն դեպի այդ մահառիթ խաղը, վորն
անա արդեն քանի տարի չե, անընդհատ խաղում է ամբողջ մարդ-
կութիւնը, դեպի ամենահին խաղը, դեպի ամենասիրելի չերեխա-
յական խաղը... Յեվ այժմ գումարտակի հրամանատար Սեկեցկիի
համար միենուէն է—գերմանացիներ լինեն, լեհեր, չեխեր և կո-
զակներ, սպիտակներ, բանդիտներ, միենուէն է... Դիմացը թշնա-
մին է, վորը նուէնպես կցրի շղթաները, կուղարկի հետախույզ-
ներ, հրացանային կրակ շաղ կտա, և սվինամարտերի բոցը դուրս
կնետի: Իսկ տանջանքները, վերքերը և մահը, դրանք միայն
հանրահաշվային նշաններ են, վորոնք ցույց են տալիս կոպող
կողմերի քանակական փոփոխութիւնները:

Յեվ առավոտյան ստացած հեռախոսագիրը Սեկեցկիի համար
կարծես ճիշտ մի թեթե սեղմումն էր լավ ջղային ձիու սանձի,
նա իսկուէն ամբողջովին հարմարվեց, բոլոր հրամանները կատա-
րեց, և ամբողջ որն սպասում եր տագնապի և ամենևին չգարմա-
ցավ Կարաուլովի գալու վրա:

Յեվ այժմ ամեն մի կես ժամը մի անգամ նա մոտենում է
Կարաուլովին, կարճ գեկուցում է գործողութիւն ընթացքի մասին,
բացատրում է իր լինթագրութիւնները և հարցնում և հարգանքով.

— Վորեւ հրաման չունի՞ք, ընկ. բրիգադի հրամանատար:

Յեվ հետզհետե Կարաուլովն ավելի քիչ կասկածամիտ է դառ-
նում, և ինքն իրեն մտածում է «եհ, ես մեկը չի դավաճանի»...

Վոչ, Սեկեցկին չի դավաճանի. դավաճանելը—խաղի կանոն-
ների խախտումն է: Մի անգամ վոր խաղի մեջ քեզ համար տեղ
ես ընտրել, կաց տեղումդ: Այլ կերպ—խաղալն անհետաքրքիր է:

Առաջին վաշտը գնաց ձախ թեկից:

Շարժվում եր մարդկանց մի սե կուշտ, բայց այդ կուշտի
մեջ, սովերների այդ շարքի մեջ կար իր սխտեմը և ներքին
կապը... Յուրաքանչյուրը ճանաչում եր իր հարեանին, իր պե-
տին, յուրաքանչյուրը լսում եր կամաց տրված հրամանը: Քաղ-
ղեկ Սպիցինը քայլում եր շարքի մեջ և հրացանն ամուր սեղմել
եր ուսին:

Յերբեմն շնջալով նա իր մտքերը հայտնում եր իր հարեան
Ֆիդելինին, վորը տափակ քթով, կարճահասակ մի տղա չեր, բաց
կապտագուշն և խելացի հայացքով:

Ֆիդելինն ամեն բան հիշում եր և ամեն բան հասկանում...
Նրա ուղեղն ագահ եր գիտութիւն վերաբերմամբ, ինչպես չոր
աւաղը ջրի: Յեվ Սպիցինը միշտ պարծենում եր իր աշակերտով,
վորն այժմ արդեն Ռ. Կ. Կ. թեկնածու չեր: Բայց չերը մոտակա
գլուղից Ֆիդելինի մոտ ելին գալիս հարազատները, հայրը, վորը,
խորամանկ աչքերով և գորշ միրուքով մի հաստ գլուղացի չեր
կամ լռակցաց, տխուր, չեղբոր նման կապտաչա քուլերը, և
սկսվում ելին չերկար շշուկով խոսակցութիւնները գորանոցի
վորեւ մի անկյունում, —միտգնում ու մոռւլում եր այն ժամա-
նակ Ֆիդելինը, փակվում եր ինքն իր մեջ և ալիս քաղղեկի հետ
չեր խոսում... Իսկ սա սպասում եր և նախորդ գիտեր. կգա
վայրկյանը, տղայի լեզուն կբացվի, և նա, ամբողջապես կարմա-
տակած, աչքերը փայլեցնելով, և աջ ձեռքով միակերպ և ուժգին
շարժումներ անելով, կսկսի խոսել անկանոն բաշխման մասին,
շրջգործկոմի վերցրած կաշառքների, միլիցիայի և պարշտկոմի
գեղձումների, գլուղական կլանքի ամբողջ ցավալի խառնուփնթո-
ութիւն մասին:

Առանց ընդհատելու, Սպիցինը լսում է, իսկ հետո սկսում
է բացատրել և չերկար պատմում է այն մասին, թե ինչպես դժ-
վար է հեղափոխութիւնը Ռուսաստանում, այն մասին, թե գլու-
ղացիներն իրենք չեն կարողանում կովել գեղձումների դէմ, թե
շատերը կպել են մեղանից և գիտակցարար արգելք են լինում:

Յեվ անա նրանց շուրջը հավաքվում են մի խումբ ուշադիր
կարմիր զինվորներ, լսում են, ծխում, հարցեր տալիս... Յեվ քաղ-
ղեկն ամենքի համար ել պատասխաններ է գտնում, ի դուր չե,
վոր ինքն ել գլուղից է:

Անկետայի մեջ, սոցիալական ծագման մասին հարցման վե-
րաբերմամբ Սպիցինը գրում է—«գլուղական բնակիչ»: Նա գլու-
ղական գերձակ է և չի իմանում ինչպես անվանի իրեն, գլուղա-

ցի, թե բանվոր: Բարձրահասակ, նեղ կրծքով, կորացած և ճաղատ, դեմքը գունատ և ծաղկատար, քալվածքը հավասար և թեթև, փոքրիկ աչքերը շարունակ նայում են ուղիղ և բաց:

Կարմիր գինվորները սիրում են նրա զրույցները, միայն թե նրա ձայնը շատ խոպոտ և, շարունակ նրան ձայն են տալիս՝ «բարձր», բայց Սպիցինը շատ բարձր խոսել չի կարող, և Հպիտես ինչու միանգամից կորցնում և խոսքի թելը և սկսում և գործածել ոտար բառեր, վոր անհասկանալի չեն կարմիր գինվորների համար, իսկ ինքն աչք բառերը բացատրում և իր ձևով, մոթ և մոտավոր: Յեվ ահա այժմ շղթալի մեջ, կռվի սպասելու այս հանդարտ և անավոր ըոպներին, մերթ մեկը, մերթ մյուսը մոտենում եր, ծխախոտը կպցնում, սկսում խոսել, խնդրում եր ավելի մանրամասն պատմել:

— Ում վրա լինեք գնում: Յեվ ինչո՞ւ:

Յեվ, զգալով այս գյուղացիական հոգու շփոթմունքը, շփոթմունք այն պատճառով, վոր ահա... վիճակվում և գնալ չուրալինների վրա... գյուղացիների վրա... ուսանելի վրա... լեզրալրների վրա... Սպիցինը զգուշ, բայց հատուկ և սուր խոսքերով խոսում և ապստամբությունների մասին և հիշեցնում և Դենիկինի, Յուդենիչի, Կոլչակի մասին... Յեվ նորից գնում են շղթաները մոթ դաշտով, լեռները կապույտ և և վոչ աստղաշատ, և չուրաքանչուր վերստից ավելի և ավելի բարձր և լավում քաղաքի կողմից հեռու և պարզ հրաձգությունը: Գնում ելին այնքան, մինչև վոր մեկ մարդուց մյուսը, մեկը ջուրից մյուս ջուրը, մեկ դասակից մյուս դասակը, մեկ վաշտից մյուս վաշտը հրաման սլացավ:

— Կանգ առ... Հավասարի՛ր շղթան դեպի աջ:

Դիմացը լեռնում ելին քաղաքի սակավաթիվ լուսները, կողքից վոչ պարզ սպիտակին եր տալիս գետը: Յեվ Կարաուլովի ձին, վոր տանում եր նիրհած Կարաուլովին իր մեջքի վրա, — շղթալից կես վերստ լեռ նույնպես կանգ առավ, — նրա սանձից բռնեց կողքից գնացող գումարտակի գինկոմը, զգուշությամբ կանգնեցրեց, վոր ծերուկը մի փոքր ննջա:

Բայց Կարաուլովն զգայնորեն ցնցեց սանձը, արթնացավ, և կանգնելով ասպանդակների վրա, սուր հայացքով նայեց դեպի առաջ և լարված ուշադրությամբ ականջ դրեց... Միանգամից ճանաչեց տեղը, քաղաքի լուսները, գետակը, ձորը...

Մոտ լեկավ գումարտակի հրամանատարը և շնչալով գեկուցեց, հարգանքով ձեռքը դիմապանակին դնելով:

— Հետախույզները վերադարձան: Նրանք չեղել են քաղաքի ծալրում և տեսել են — դեպի մեր կողմն և գալիս բանդիտների մի մեծ խումբ... Ավելի լավ և մենք նրանց այստեղ սպասենք: Այստեղ դիրքը հարմար և:

— Այդպես և, այդպես, — ասում եր Կարաուլովը:

— Հրաձգությունը կայարանի կողմիցն և, — շարունակեց գումարտակի հրամանատարը, — կնշանակի մերոնցից աչտեղ կան: Յես կապի համար մարդիկ ուղարկեցի աչտեղ: Բայց առաջժմ դեռ վոչ վոք չի վերադարձել:

— Ուղիղ և, ընկեր գումարտակի հրամանատար, — ասաց Կարաուլովը: — Դու, Դանիլով, կոց այստեղ, իսկ մենք մի նայենք դիրքերը:

Բայց դեռ մի քանի քայլ ել չելին հեռացել, վոր դիմացը նկատեցին մի ձիավորի արագ կերպով մեծացող ուրվանկար և ձիու խուլ դոփշուն:

— Կրկին հետախույզ և, — ասաց գումարտակի հրամանատարը:

Իրար մոտեցան լեռեք ձիավոր: Կարմիր գինվորները, լեռ նայելով, տեսան ֆանտաստիկ, բազմազուլես, կենդանի մի կուտակ... Հանկարծ լեռեք գլուխներ անհայտացան, տեսանելի մնացին միայն ձիերի ուրվանկարները, ձիավորներն արագ իջան ձիերից:

— Պառկիր, — լավեց շղթալի մեջ, — ի մարտ:

Յեվ հրամանը դեռ չեր հասել ձախ թևին, աջ թևում — տըկ, տըկ, տըկ... Թխկթխկացրեց գնդացիքը, և մեկը մյուսի լետեից, իրարից առաջ խնցնելով, թռան թեթև ձիերը:

Գրեթե կարիք չեղավ, վոր Կարաուլովը խառնվեր ռազմական գործողության ընթացքին: Նա գլխի շարժումով հավանություն եր տալիս գումարտակի հրամանատարի բոլոր կարգադրություններին, վրա հասնող առավոտվա նվազ լուսի մեջ Կադրություններին, վրա հասնող առավոտվա նվազ լուսի մեջ Կադրությունները, մոտը սղմած շրթունքները, և ավելի ուշադիր եր դառնեալ, ամուր սղմած շրթունքները, և ավելի ուշադիր եր դառնում դեպի նա, ավելի սիրալիր եր նրա ձայնի հնչունը: Սկից-կիի միայն մեկ կարգադրությունը դադարեցրեց Կարաուլովը, — արգելեց քաղաքի ծալրի տնակներին գնդացրով խփել:

— Բայց չե՞ վոր աչտեղից կրակում են, — հարցրեց դարձադած Սեյցկին:

— Միևնույն և, չի կարելի... Բնակիչներին կարող եք ֆուսել, — պատասխանեց Կարաուլովը:

Առաջին վաշտը դանդաղ, տեղից տեղ վազելով, առաջանում էր դեպի քաղաք: Տեղը բաց էր և ցած, շատ ձուլն էր մնացել, վորը զինվորների ծանր քայլերի տակ փափկացել և խոր էր գնում: Նշանոցի համար ձյան կույտերի վրա գտնվող գորշ կերպարանքները հարմար էին:

Առաջանում էին դանդաղ և շատերն սպանվեցին ու վիրավորվեցին, և չեղբ Սպիցինն առավոտյան կապույտ մառախուղի մեջ, բլրակի վրա ցանկապատերի և տնակների մոտ նշմարեց թշնամիների հեռու շղթան, չերկնքի ծայրն արդեն պաշտոն—վարդազույն էր դարձել և արևն ուր վոր է պիտի դուրս գար կոնակաձև, հեռու հորիզոնից: Սպիցինն այժմ վոչ մի բանի մասին չէր մտածում: Փամփուշտակալը կապելով մեջքին աչնպես, վոր պահունակները հարմար և շուտ դուրս հանվեն, նա արագ նշան էր բռնում, հրահանը բաց էր թողնում, հրացանը մոտիկ վորոտում էր և ինչպես մի կենդանի եչակ ցնցվում էր ամուր ձեռքերի մեջ: Ապա կռանալով, տնքոցով վազում էր դեպի հետևյալ բլրակը, նորից ընկնում էր ծնկան վրա, արագ նշան էր բռնում, և նորից հրացանը վորոտում էր: Ֆիդելիտի ձախ ուսը թեթև վիրավորեցին, բայց վոսկրին չէր կպել, և նա մնաց շարքի մեջ: Սպիցինը լուռ կապեց նրա վերքը, և նորից նրանք իրար կողքի տեղից տեղ էին ցատկում և սպիտակ ծուխ ու անտեսանելի սարսափելի գնդակներ էին հղում դեպի ծայրամասի տնակների ու ցանկապատերի կողմը:

Ուղաղ ժամանակ Դանիլովը պատերազմի և կոիֆների մասին չէր ել մտածում, ապրում էր իր բավականության համար, հանդես էր գալիս միտինգներում, գնում էր ֆաղրաթին Մարտինովի հետ կովելու, հակառակ չէր խմելու ու սիրուն աղջկա հետ ժամանակ անցկացնելու: Բայց ահա չեկավ պատերազմը, ներս առավ Դանիլովին, բայց վոչ վորպես պատերազմական գործողությունների զեկավար ինչպես Սեկեցկին էր, այլ վորպես սոսկական մարտիկ: Մարտի մեջ նա միշտ գնում էր առաջին շղթայում, և կարմիր զինվորներն հեռվից տեսնում էին կոմիսարի փայլուն կաշվե բաձկոնը և կարմիր դալիֆեն:

Այժմ ել նույնպես մի քանի անգամ նա առաջարկեց կարաուլովին և Սեկեցկին—մի վաշտ տվեք, սվինամարտի գնամ... Գումարտակի հրամանատարը շվարած ուսերը վեր քաշեց—շուտ չեկավ, կարաուլովը կարճ, բայց խիստ հայհոյեց նրան:

Այն ժամանակ Դանիլովը նեղացավ և գնաց առաջին վաշ-

տը՝ փնտելու իր բարեկամ Սպիցինին, վորին հարգում էր իր զիտակից լինելու համար, թեև չերբեմն և ծաղրում էր, և իր վիրավորանքը նրան պատմելու: Գնում էր շղթայի չետից, չերբեմն ցանկապատերի մոտ ջոկում էր թշնամու փոքրիկ մի սև կերպարանք և կրակում նազանը: Սիրալիր և առույգ բարեկց կարմիր զինվորներին և, մոտենալով առաջին վաշտի թևին, արդեն նկատեց Սպիցինի կոր մեջքը, ուղում նրան ձայն տալ, չերբ հանկարծ ծայրամասի մոտիկ տների կողմը նայելով, տեսավ արագ մոտեցող մի սև բիծ: Սուր հայացքով զիտեց, տեղումը կանգ առավ: Մի քանի գնդակ սուլեց անցավ նրա գլխի վրայով: Իսկ նա դեռ զիտում էր և հանկարծ բարձր կանչեց:

— Ընկերներ, կին և վազում այս կողմը: Զգուշ կրակեք:

Այդ կնոջն արդեն բոլորը նկատել էին: Մազերը քամին ծածանում էր, չերբեմն վայր էր գլորվում, սուր ճիչ էր արձակում և նորից վազում: Նրան հետամտելով, թշնամու շղթայի կողմից նրա վրա գնդակներ էին տեղում: Յեվ հանկարծ Ֆիդելիտի դիլ, ջահել ձայնը բարձր գոռաց, և շղթայի վրայով հեռու տարածվեցին նրա խոսքերը:

— Տղերք, այս մեր վարժուհին է: Այս ընկեր Գրաչևան և:

Մյուսները ձայնակեցին:

— Նա չե, նա ինքն է, վոր կա:

Դանիլովը նազանը ձեռքին դուրս վազեց առաջ:

— Ընկերներ, դե, ապա ազատենք մեր վարժուհուն: Հայդե, նրան ընդառաջենք: Առնջ:

— Պառկեք, ընկեր Գրաչևա: Պառկեք ձյան վրա.—գոռաց Ֆիդելիտը: Լիզան սկզբում չէր հասկանում, թե այս մարդիկ ինչ են ասում: Բայց հետո նա տեսավ. շղթան հեռոցհեռու ավելի մոտ վազեց, և վերջապես, վախն այլևս նրան չէր խանգարում ձանաչելու ծանոթ զեմքերը:

Ահա նրանք ամենքը, սիրելի, հարազատ, ավելի քան հարազատ: Նրանք, վորոնց նա դպրոցում սովորեցնում էր բազմապատկման աղյուսակը, բայց այժմ, զինված սարսափելի հրացաններով, նրանք Լիզային թվում են իրեն զորեղ պատժիչ մի ուժ—հաղթանակող ճշմարտության ուժ: Լիզան վեր ընկավ ձյան մեջ:

— Ինչպես ընկաք այստեղ.—լսեց նա մի խիստ ձայն, և, բարձրացնելով գլուխը, տեսավ վերևում հաղիվ կապտին տվող մուսլ չերկինքը, վոչ պաշտոն կարմիր արիք, նրա կողքին ել բլուրների վրա նստած և գորշ տնակների զանգվածը, լսեց հրա-

ձգության բազմապիսի ձայները և նրանց հետ գնդացրի միորին-
նակ թխկթխկոցը: Իսկ ուղիղ իր դիմացը—սև հողի և սպիտակ
ձյան ֆոնի վրա, գորշ, կարծես անարյուն մի դեմք, փռչող
ունքեր, կնճռոտ աչտեր, նոսր միրուք—ճանաչեց բրիգադի զին-
կոմ Կարաուլովին, բայց չվախեցավ նրանից, ինչպես առաջ, այլ
լավով սկսեց պատմել իր այս գիշերվա ապրումները:

Կարաուլովին առանց հարձուփորձի, լսեց նրա անկապ պատ-
մությունը Ռոբեշկովի մահվան մասին, Սիմկովայի դիակի մասին,
վորը հիմա չեւ դեռևս ընկած է աչտեղ... գորշ ցանկապատի
տակ,—և Կարաուլովի դեմքն անշարժ եր, միայն աչտի վրա
ցնցվում եր մի մկան: Յեւ չերբ գումարտակի հրամանատարն
ընդհատեց կարճ զեկուցումով, վոր կապը կախարանի հետ հաս-
տատված է, վոր աչտեղ ընկ. Գորնիխը կոմունիստական վաշ-
տի 50 լերկաթուղայինների հետ դեռևս գիմանում է,—Կարաուլովը
պատասխանի փոխարեն ընդհատ ընդհատ հրաման տվեց:

— Դանիլով, ավինամարտի գնահ: Այժմ թուլյատրում եմ:
Խորտակիր, եղ շան վորդերներին: Սկսել ձախ թեից: Սեղեցկի:
Խփիր գնդացրով փողոցներին... գերիներ չվերցնել... Իսկ առ
այժմ, առանջ:

ԳԼՈՒԽ XIII

Դաշտերի գորշ-մանուշակագույն հեռուների վրայով, քաղա-
քի մոխրագույն տանիքներին կպչելով, կամաց և ցած լողում
էին ամպերի ծանր, թաց, հանդարտ կույտերը: Նրանք մանր
անձրև էին մաղում, վորն անվստահ եր, վախկոտ, բայց ուրախ,
ինչպես սիրո առաջին շոյանքը, ինչպես պատանու դողող հպու-
մը կանացի մերկ մարմին: Լեռները չեն լերևում—անձրևի մշու-
շապատ ցանցը ծածկել է նրանց, և ամպերի ցած վարագույրի
տակ աշխարհը փոքր է և հեղ, իսկ ողբ գաղջ և խոնավությամբ
հագեցած, կարծես ջրի մանրիկ կաթիլների փալատ թաղանթով
ջերմոցի ապակյա շրջանակի տակ մշուշապատված:

Դանգաղ, ծուլ և քմահաճորեն ուղղությունը փոխող քա-
մին քշում է դաշտերից դեպի քաղաք հին կյանքի քաջքայման և
նորի սաղմնավորման արեցուցիչ բուրմունքը, իսկ քաղաքից
դեպի դաշտերը—աղմուկ, թխկթխկոց, սուլոց և զանգահարու-
թյուն: Այս ել, աչն ել Կոնստանտին Պետրովիչն ըմբռնում է իր
ամբողջ ելությամբ. նա կանգնած է ավազոտ բլրակի վրա,—
աչտեղ խրվել է գետնի մեջ մի մենավոր, հողմահար քար,—նա-
յում է տների և ցանկապատերի կույտին, չեղեղեցիների խմբին,
և տաղտկալի դարձած, իր մանրամասնություններով ծանոթ
անդորր քաղաքի պատկերը թվում է նրան չերագական, հինա-
վուրց խոնացած վարագույրի վրա գունատ թեթևությամբ ասեղնա-
գործած:

Ուժեղ և հանդուգն մեկը կոպիտ կերպով ընդմիշտ կպատուի
այդ վարագույրը, և նրա տակ չերևան կդան նոր, Կոնստանտին
Պետրովիչի համար ոտար, թշնամի և անհասկանալի գեղեցկու-
թյամբ փալով կյանքի բազմերանգ գույները: Կյանքը, ինչպես
հնադարյան վիշապ, տանջանքների և չարչարանքների մեջ մի անգամ
եւ փոխում է կաշին, դեն է քցում հինը, գույնը քցածը, կնճռոտ-
վածը, և նրա տակ չերևան են գալիս նոր կյանքի չտեսնված
նկարի պայծառ բծերը: Այդ պայծառ բծերը չեն արդյոք, վոր
այժմ անձրևի շղարշի միջով թափանցում են գորշ պատկերի վրա

կարծես նրանց լուսավորում ե միևնույն հեռու, դեռ ևս պաղ առավոտյան արևը: Յեվ կոնստանտին Պետրովիչը գլխի չե ընկնում, վոր այս կոմունիստներն են հավաքվում ընդհանուր ժողովի:

Ապստամբությունից հետո այս առաջին կոսսակցական ժողովն է, և կոմունիստների համար չեկեղեցական զանգահարությունը հնչում է, ինչպես թշնամու փողերի ձայն, ինչպես հանդուգն հիշեցում, թե կռիվը չի վերջացել, վոր թշնամին չեռ և նահանջել, բայց չի խորտակված. չուրաքանչյուր վոք լսում է այդ ձայնը, հոնքերը կիտում, բայց հետո հիշում է, վոր հաղթությունը տարած է, վոր ապստամբությունն աշնուամենայնիվ ճնշված է, և խնդակցում է ընկերներին: Իսկ Լիդա Գրաչևան նույնպես չերկչոտ մոտենում է կրկեսի մուտքին և չի վստահանում մտնել: Իզուր Լիդան ամբոխի մեջ ծանոթներ է փնտռում: Կարծես, թե նրանց բոլորին ապստամբության ժամանակ սպանել են, բայց ահա, կարգին շինելով, վոսկեփալ կոճակներով, կրծքին կոմունիստական աստղ, ինքը ընկ. Մատուսենկոն, Քաղբաժնի քարտուղարը, հանում է գրպանից իր կոսսակցական մաքուր տոմսը և ցույց է տալիս շրջկոմի չերիտասարդ և մուսլ քարտուղարին, վոր նստած է կրկեսի մուտքի մոտ և ցուցակագրում է հավաքվածներին...

— Ընկ. Մատուսենկո, ընկ. Մատուսենկո... Դուք գոնե կենդանի չեք, ընկ. Մատուսենկո... Ձեզ գոնե չեն սպանել...

Իսկ ընկ. Մատուսենկոն ինքնագոհ ժպտում է:

— Ի՞նչ ինչու պիտի սպանեն: Յես փոքր մարդ եմ, անշահ, հարևաններին մեջ թշնամիներ չունեմ: Յես ու կինս հրաձգություն ել չենք լսել, վոչինչ... Հանգիստ քնած ենք չեղել մեր մահճակալների վրա, հ'ը, հ'ը: Գիշերը կինս արթնացել է և ասում. «Իլյուշա, կարծես կրակում են. .»: Հերիք է, Գրուշա, ասում եմ, քնի, եզ քեզ թվացել է, հ'ը, հ'ը: Իսկ առավոտը, լսում եմ, ճիշտ վոր կրակում են: Յես տանն սպասեցի, հենց վոր հրաձգությունը դադարեց, գնացի ծառայություն: Քաղբաժնում, բացի ինձնից, վոչ վոք չկար, բայց չես իմ պարտականությունների մեջ թերանալ չեմ կարող...

— Ի՞նչ պիտի անես հիմա, ընկ. Մատուսենկո, ընկ. Միմկովան և ընկ. Մարտինովն սպանված են... Մատուսենկոյի դեմքը վիշտ և ցավ է արտահայտում:— Վորբացա չես, բոլորովին վորբացա... Ահա քեզ, ժողովրդական տգիտություն և վայրենություն... Իսկ դուք ի՞նչ է, միթե մեք կոսսակցության մեջ եք ուղում գրվել:—

հովանավորող տոնով հարցնում է նա Լիդային, — մեզ մոտ ժողովի չեք չեկել: Յեվ, լսելով շաբաթ չերեկոյան ժամերգությանը հրավիրող զանգահարությունը, Լիդան մտածում է այն մասին, վոր ինքն այսօր չեկեղեցի չի գնացել պատարագի, այլ չեկել է կոսսակցական ժողովի... Յեվ ընդհանրապես... Նա չեկեղեցի չի գնա... Նույն իսկ... զատկին, վորովհետև... աստված չկա:

Բայց հրան արդեն դատարկ փողոցներով տանում էլին կոմվաշտը, այնտեղ տոթ, ծխախոտի ծխով լիքը սենյակում, նույնպիսի բողոքող, հայհոյող և բարկացած բնակիչների շրջանում նա մի անքուն գիշեր անց կացրեց, և մնացածների հետ միասին, ուրախ և ծաղրասեր կարմիր զինվորների ուղեկցությամբ ուղարկվեց վանքի անտառը, և այնտեղ նրան վստեղափալտ սրբեյուռ, ճղելու և դարսելու գործի գրին: Յեվ կոնստանտին Պետրովիչը բոցավառվում էր բարկությունից դեպի այդ ոտար, անողորմ ուժը, դեպի բալչեիկները տածած ատելություն խոսքեր եր փոխանակում նա դժբախտության ընկերների հետ վանքի հինավուրց կամարակապ միջանցքներում, խցերում և սեղանատներում, ուր նրանց ոթեան էլին տվել:

Իսկ հետո, թեև շատ դանդաղ և աննկատելի, բայց այնուամենայնիվ գարնան հմալքն սկսեց մտնել նրա հոգու մեջ, և մի տեսակ նոր հիացմունքով լուսավորվեցին նրա համար այն որերը, վոր նա անց էր կացրել թարմ ողում, կանաչ լուակյաց սոճիների տակ անսովոր, բայց վոչ ծանր և թարմացնող աշխատանքի մեջ: Այնքան նման չեղին այդ որերը վերջին տարիների մուսլ-սենյակի կյանքին, և նրա հոգում առաջացնում էլին նրանք ապրումներ, վոր թվում էր թե ընդմիշտ թաղված և մոռացված էլին...

Ձե՞ վոր վաղուց, վաղ պատանեկության որերին չուրաքանչյուր գարնան նա սպասում էր սրտատրոփ... Յեվ արդեն փետրվարի անփալ-փափուկ որերին նա դուրս էր գալիս տնից, կանգնում, նայում էր հանդարտ կախարդական աշխարհին, ձյանը, վորը թվում էր նրան ավելի սպիտակ, քան չերկինքը, լուակյաց, ծածկամիտ և հրճվանքով մի ինչ վոր բանի սպասող ծառերին, և ինքն էլ ինչ վոր մի բանի սպասում էր, և հանկարծ զգում իրեն, իր առողջ, չերիտասարդ, ուժեղ մարմինը, բացի վերևի հագուստից, և իր խորը չարտահայտված մտքերը, բացի վերևի բառերից: Յեվ այս վայրկյաններին կար միայն մի սրտատրոփ և քաղցր ակնկալություն:

Իսկ այժմ գարունը տալվա մյուս չեղանակներից նա դանա-

զանում եր միայն նրանով, վոր տան մեջ նավթալինի հոտ եր գալիս և փեղկերը հանվում ելին, և մեկ ել ճրագը բավական ուշ ելին վառում... Սենյակի առույտ կյանքը, կահկարասիներով սարքված քառանկյունի տարածությունների մեջ, փակում եր նրա առաջ ամեն բան: Յեվ միայն այս որերին, վոր անց եր կացնում սոճու անտառի մեջ, ուր գարունը վոտք եր դնում անվստահ, արահետները դեռ լիքն ելին ջրով և կապտականաչ ձյունով, և միայն հալված ձյուններն ելին ցույց տալիս անցյալ տարվա խոտի չորացած փնջերը, փշտերենների կույտերը, մեկ ել դանդաղ ու քնկոտ կյանքով ապրող արթնացող մրջյունանոցը, այս լերեկոների, լերը նա հոգնած վերադառնում եր աշխատանքից և հալացքով վորսում եր ամպերի մեջ հալչող արևի կարմիր հետքը, այս տարրերնակ ժամանակին նա նորից զգաց գարունը, նա սկսեց ուրախանալ և ցավել, վորովհետև նրա կյանքն արդեն անցել եր, անցել եր հիմար և անմիտ կերպով, իսկ գարունն առաջվա նման ուրախ եր և պայծառ:

Վերադառնալով աշխատանքից կապույտ իրիկնամուտի կախարհական ժամերին, քնելուց առաջ, Կոնստանտին Պետրովիչը թափառում եր մութ վանքում, բարձրանում եր լերկրորդ հարկը, ուր տեղավորված ելին կարմիր զինվորները, լսում եր նրանց խոսակցությունը և ծիծաղը, մի անգամ նույն իսկ հանդիպեց քաղդեկ Սպիցինի շուրջը հավաքված մի խմբակի, և կարմիր զինվորների հետ միասին Կոնստանտին Պետրովիչն ուշադրությամբ ականջ դրեց լերկրորդ ինտերնացիոնալի մասին տեղի ունեցած քաղաքական զրույցին: Կարմիր զինվորների մեջ նա չերեմն նկատում եր կոմունիստների, և նրանցից մի քանիսի հետ անվստահ կերպով խոսակցության եր բռնվում:

Ապստամբության ուրը, փայտի պաշարը պատրաստելու համար մորելիզացիայի լենթարկված բնակիչների մեջ անորոշ լուրեր ելին պտտում. իսկ լերը լերեկոյան նրանց բոլորին, նախապես համբելով, փակեցին մի մեծ, մութ սենյակի մեջ և բակից նրանց ականջին հասավ թմբուկի տապանապալի դռնոցը, այն ժամանակ գալուցիցն ու վախը, ուրախությունն ու տապալակ լցրին սենյակը հոհոցով, կանչերով և թշնամական գոռոցների թնդուններով: Բայց անհա ինքը Կարաուլովը լերկու հարգալից լուռ մարդու ուղեկցությամբ ներս մտավ, և հանդարտած ամբոխի վրա քցեց ելեքտրական փոքրիկ լապտերի ճառագայթը, նրա նվաղ լույսի տակ հայտնաբերեց այդ բոլոր ծեր և լերիտասարդ, գեղե-

ցիկ և տգեղ, խելացի և հիմար դեմքերի վրա—չարախնդություն, հույս և լերկույդ, հասկացավ և վոչ բարձր, բայց ամենքի համար լսելի ձայնով դիմելով վանքի պաշտպանության համար մի դասակի հետ թողնված լերկրորդ վաշտի հրամանատար, սևուլիկ, վալելչատես, քիչ շլիկ, հարգանքով ձեգ կանգնած ժուրերին, ասաց.

— Մի բան լինի թե չե... ձեռաց... հասկացա՞ր:

— Այո, ընկ. կոմիսար,—պատասխանեց ժուրերին, հանդուգն ժպտաց, ծոցեց աչքերը Կարաուլովի վրա, ծոցեց աչքերը բնակիչների անձայն ամբոխի վրա, և ինչպես մի դժոխքի սատանա թվաց նրանց հրեղեն դրեղ մարմնով, ծխոտված դեմքով, դաժան գեղեցիկ աչքերի ծուռ հալացքով և կարմիր զինվորի սաղավարտի սատանայական լեղջուրով:

Այս խավար տագնապալի գիշերը մեծ, տոթ սենյակում վոչ վոք չքնեց. շշնջում, շշնջում, շշնջում ելին, չարախնդությամբ մեկ-մեկ թվում ելին կոմունիստների անունները, հիշելով նրանց սխալները, և հույս ելին դնում, հույս ելին դնում, հույս ելին դնում:

Կոնստանտին Պետրովիչն ել նույնպես քնած չեր, ծածկված եր շինելով, պառկած եր նեղ և կոշտ նստարանի վրա, մի կողքից մյուսն եր շուռ գալիս և ամեն բան մտքովն անցկացրեց: Նա ապստամբության հաջողությանը չեր հավատում և չեր համակրում, հիշում եր չխոսովական խոսվությունը և Կոլչակի շարժումը: Կոմունիստները նրան ոտար ելին մնացել, և նա չեր հավատում այն բանին, ինչ վոր նրանք գրում ելին իրենց կարմիր դրոշակների վրա և ինչի համար վոր անձնագոհությամբ մեռնում ելին: Բայց լեթե ժողովուրդը, բանվորները, կարմիր զինվորները—այդ զինվորական շինելներով գլուղական լերիտասարդները—այսքան տարի հպատակվում են նրանց, ինտերնացիոնալի այդ քարոզիչներին, կիսով չափ վոչ ուսանելից կազմված այդ հեղափոխական աղանդին, ապա, նշանակում ե, վոր մի կենսական ճամարտություն կա նրանցում: Թերևս, լեթե նա փորձած լիներ աշխատել բալչիկիների հետ, գուցե գտած կլիներ այդ ճամարտությունը, բայց նա պառկում եր գահավորակի վրա, կարողում եր գեղեցիկ կազմով գրքերը և... ուտում այդ գրքերը, անցկացրած կյանքի համար քելեխ սարքում:

Յեվ հենց վոր մի վաշտ վանք վերադարձավ, և հայտնվեց, վոր ապստամբությունը ճնշված ե, Կոնստանտին Պետրովիչը ժուր-

բինից մի որով քաղաք գնալու թուլութուն խնդրեց վորպեսզի մաշված վոտնամանները փոխի, և ի դեպ, ինքն իրեն վորոշեց, անցնի Լուսբաժին հարցնելու, գուցե իր համար վորեւ աշխատանք կգտնվի, և մեկ ել ուղում եր նոր աչքերով նայել այդ ատելի դարձած քաղաքին, վոր նրա ամբողջ կյանքն եր կեւել, տեսնել չսիրած, բայց սովորական դարձած Մարգարիտա Սեմյոնովնային, վորից ավելի մոտ համենայն դեպս նա աշխարհում վոչ վոք չունի: Յեւ անա առավոտվանից, այս փոշու նման մանր անձրևի տակ, քաղաք վառելափայտ կրող համրաքայլ սայլերի կողքից գնում ե Կոնստանտին Պետրովիչը, լսում ե գլուղացիներ և սայլերին ուղեկցող կարմիր զինվորների խոսակցութունները ցանքի մասին, այն մասին, վոր վարի ժամանակն ե, իսկ անհավատ կոմունիստներն ստիպում են ճանապարհների այս վատ ժամանակ փայտ կրել, վոր ցանքի համար սերմացու չկա, վոր խաբեբա-կոմունիստները խոստացել էին ցորնի փոխարեն ապրանք տալ, բայց վոչ մեկս, վոչ չերկաթ, վոչ աման-չաման և վոչ ել չիթ ուղարկեցին գլուղը, այլ ոսլայած ոձիքներ, պուգրա և շրթունքի պրմադ...

— Թյո՛ւ, անհավատներ, — ասում ե գլուղացին...

— Եդ վորեւ մեկը դիտմամբ մեր գործը խանգարում ե, — պատասխանում ե շփոթմունքից կարմրած մի կարմիր զինվոր, — այդ մասին անպատճառ պետք ե հայտնել Չեկային...

— Չեկան չի ոգնի: Եստեղ ել, եստեղ ել կոմունիստներ են: Նրանք իրար պահում են:

Իսկ մի ուրիշ կարմիր զինվոր գլուղացիների մի խմբի բացատրում ե.

— Ես փայտը, վոր դուք կրում եք — չերկաթուղու համար ե, իսկ չերկաթուղով սերմացու կբերենք... Յանելու համար, իհարկե: Ես բոլորը մեզ Սպիցինն ե պատմել, քաղղեկը, լավ ընկեր ե... Լրագրից ել եր կարդում...

— Իսկ ով վոր հիմա խոսվութուն ե սարքում, ով վոր խանգարում ե մեզ մեր տնտեսութունը կարգի քցել, նա մեր թշնամին ե, — ասում ե նա ծանր ատելութամբ: — Հարազատ չեղբորս ել չեյի խնայի, թե վոր նա բանդիտ դառնար:

— Վոչ մի բան չեմ իմանում, — վշտոտ ասում ե ամենքից հասակավոր, սպիտակած միբուքով և խուռացած աչքերով մի գլուղացի, — միայն թե հոգիս վկայում ե, վոր սովից բոլորս ել կոտորվելու չենք, չեթե չերկնային թագուհին չոգնի, — և, բլբակի

վրայից նայելով քաղաքի չեկեղեցիների վոսկեզոծ խաչերին, լսելով չեկեղեցու թուլլ գանգահարութունը, նա մորթե փափախը հանում ե ճաղատ գլխից, չերեսը խաչակնքում, իսկ նրա չետից սկսում են խաչակնքել ուրիշներն ել: Յեւ Կոնստանտին Պետրովիչը, Ժողովրդական լուսավորության միխստրության հին շինելը հագին, սափրած, ալժմ ծեր և կնճուռ, իսկ չերբեմն գեղեցիկ չերեսով, նույնպես փոքրիկ խաչ ե անում, նայում ե այս հասարակ, տգետ գլուղացիներին, մոխրագույն քաղաքին, դաշտերի գորշ — մանիշակագույն հեռուններին, այս մառախլապատ որին, և սիրտը լալիս ե կյանքի այս հանդարտ հավետ չքացող կառուցվածքի համար, լալիս ե այս աղիողորմ ճանգահարությանը համաշփ, վորը վհատ կախ քցած թևերով, թռչում ե քաղաքի վրայով, այս աննկատելի հասարակ ժամին, չերը պղտոր-սպիտակ բծի նման արևը հեռացել ե կեսորից և գորշ մանիշակագույն հեռու դաշտերի վրա քցում ե ծիածանի գունատ կամարը...

Յեւ վրադված այս նոր մտքերով, ցրված պատասխանում ե նա Մատուանկուին.

— Ընկ. Կարաուլովի մոտ գործ ունեմ... Յես պայմանավորվել եմ նրան աչտեղ հանդիպել:

Իսկ Կարաուլովը ձիով մոտեցավ կրկեսի շենքին, թեթև վայր ցատկեց ձիու վրայից, ձին կապեց, իսկ ինքն առանց հեռանալու, նայում եր ճանապարհին և հեռվում տեսնում եր սայլերի սև շարքը: Մեկը ծանր ձեռքը դրեց նրա ուսին, և, նա չետ նայելով, տեսավ լայներես, հանգիստ Գորնիխին, հոգնածության թեթև արտահայտութունն աչքերին, ամուր սղմած շրթունքներով:

— Բերո՞ւմ են. — կարճ հարցրեց Գորնիխը, ցույց տալով ճանապարհը...

— Բերում են. — նույնպես պատասխանեց Կարաուլովը: Յեւ չերկուսն ել լեցին: Յերկուսն ել հիշեցին քսանութ ընկերներին, վոր ալժմ պարկած են դադաղներում, կարմիր դրոշների տակ, Արտակարգ Հանձնաժողովի բակում և սպասում են հանդիսավոր թաղման:

— Խեղճ տղաներ, — ընդհատումներով ասաց Կարաուլովը: — Իզուր տեղը կորան: Իսկ չես ու դու իրավացի եյինք: Չեր կարելի գումարտակը քաղաքից դուրս տանել:

Գորնիխը քիչ լեց... Մտածեց և ասաց, — այնպես եր խոսում, կարծես ամուր պատի վրա ծանր, ուղիղ քարեր եր շարում.

— Վոչ. Կարաուլով, մենք չերկուսս ել սխալվում եյինք:

Տեսնում ես, այ, վառելափայտը բերում են: Դու միայն մտածիր,—ավելացրեց նա, իր համար հազվադեպ վողեւորութեամբ,—այս փայտը մեզ հացահատիկ կտա: Ձե՛ վոր գլուղացիական ապրտամբութեան համար հացահատիկը նու՛նն ե, ինչ վոր ջուրը հըրդեհի համար: Ընկերներն իզուր չմեռան... Այ, յես հիմա քննութեւն եմ կատարում և տեսնում եմ, վոր ապստամբութեւնն անխուսափելի չէր... Յե՛վ Գորնիխն սկսեց կարճ պատմել քննութեան հետեանքների մասին:

Յերեկ առավոտ գրավեցին քաղաքը, չերեկ միայն փողոցներում թնդում էին հրացանի ձայները, իսկ այժմ բլրակից չերեկացող բոլոր տնակներն աչնալիս ի հանգիստ ու խաղաղ տեսք ունեն: Բայց Գորնիխը գիտե. չերեկվա բոցը նրանք հանգցրել են: Դիտե, վախենում ե նոր ժայթքումից և կանխում ե աչն: Այս վախն ստիպեց նրան զսպել կլիմովի դիակի վրա իրեն ցնցող հեծեծանքը, հեծեծանք, վոր հետեանք եր համարչա մի շարաթվա քնի բացակայութեան և սարսափելի ջղաչին լարվածութեան, և անմիջապէս ձեռնարկել քննութեան ղեկավարութեանը, և թեև պաշտոնով նա կենդանի մնացած չեկիստներից ավագը չէր, բայց Ձեկաչի ամբողջ աշխատանքի ղեկավարութեւնն ինչպէս չեղավ ինքն իրեն մնաց նրա ձեռքին:

Քաղաքից շատ բանդիտներ չեյին հեռացել: Կոմունիստական վաշտի գրավման ժամանակ մի կարմրահեր վիրավոր դերի չեր ընկել, և Գորնիխը նրան դեմ առ դեմ կանգնեցրեց ուրիշ բանդիտների հետ, հարեան գլուղների գլուղացիների հետ, վոր քաղաքում բռնված էին և այժմ խոնարհ, չերկշոտ և գլխիկոր, կարծես լրջանալուց հետո, և հեշտութեամբ պարզեց նրա ապրտամբութեան պարագլուխներից մեկը լինելը: Յե՛վ Գորնիխը, վոր նախորոք արդեն նշանակել եր նրան գնդակահարելու որն ու ժամը, այժմ նրան ներումն եր խոստանում, սպառնում եր, խընդրում եր և չեր հոգնում հարցաքննութեան հաղար ու մի խորամանկ ձեեր գործադրելուց: Իսկ կարմրահերին չերեհմն թվում եր, թե ինքն ընկել և մի ուշադիր-հանգիստ սատանայի ձեռք, կամ թե, ավելի ճիշտ, մի անխիղճ մեքենայի ատամների տակ, ամբրիկական աչն ճարտարամիտ և ճիշտ մեքենաներից մեկի, վորոնք կենդանի ճղճղան խոզին տաս բոպեշում չերշիկի անխոս սար են դարձնում:

Յեթե Գորնիխն ինքը չեր հարցաքննում, ապա շրջում եր քննիչների առանձնասենյակները, առանց խառնվելու, հետեում

եր քննութեանը, կարգում եր ցուցմունքների արձանագրութեւնները, իսկ չերեհմն եր անցնում եր իր առանձնասենյակը, և չերկար մենակ, փոշոտ գլուխը ձեռքերին հենած, նստում, և թվում եր, թե առանց վորեւ մտածմունքի նաչում ե սեղանի վրա առաջը դրած թղթի թերթին, չերեհմն զգուշ և ժլատ կերպով նշանակում ե մի բառը, մշուսը, և ապստամբութեան ընթացքը նրա համար ավելի և ավելի չեր պարզվում, և այժմ նա հինգ խոսքով պատմում եր Կարաուլովին քննութեան բազմաժամյա և հոգեմաշ աշխատանքի ամբողջ հետեանքը: Հանկարծ Կարաուլովն ընդհատեց նրան:

— Այ, տեսնում ես, այստեղ մի աղջիկ ե կանգնած... Դա մի ուսուցչուհի չե, ապստամբութեան պատճառով խիստ շատ տանջանքներ և կրել, և կարող ե վորեւ ցուցմունք տալ Ռոբիշկոյի սպանութեան մասին: Յես նրան ասել եմ, վոր դա ժողովին քեզ հանդիպելու: Այ, տեսնում ես, մուտքի մոտ կանգնած ե... Ընկ. Գրաչևա, չեկե՛ք այստեղ:

Յե՛վ Գորնիխը նկատեց աղջկա գունատ դեմքը, բաց շագանակագուշն մագերի ձեկատին և այտերին ընկած չերկար ուղիղ փնջերը, կապույտ վախեցած աչքերը և լսեց դողդողացող ձայնը:

— Ուզում եմ ցուցմունք տալ... ընկեր Ռոբիշկոյի սպանութեան առթիւ... Յես ականատես եմ չեղել: Յես նրա հետ մի բնակարանում ելի ապրում և ահա...—Նա սկսեց պատմել Ռեպինի գալու մասին, վորն աչնքան գեղեցիկ, սիրալիր և նենգամիտ եր, պարոնայք Սենատորների մասին, իր նրանց հետ ունեցած հարաբերութեւնների մասին, ապստամբութեան գիշերը քաղաքի մեջ իր կատարած թափառումների մասին, չերեհմն տարվում եր անպետք մանրամասնութեւններով, և աչն ժամանակ Գորնիխը փափուկ և վստահ կերպով հարցեր եր տալիս և նրա պատմութեւնն ուղղում եր դեպի իրեն համար անհրաժեշտ կողմը: Սկըզբում հուզմունքը խանգարում եր նրան խոսելու, նրա խոսակցութեւնն անկապ եր, իսկ հետո հետզհետե ավելի վողեւորից, հետըզհետե նրա ձայնն ավելի համոզեցուցիչ դարձավ, և նա սկսեց նույնիսկ անվստահորեն շարժել ձեռքերը: Իսկ չերը պատմում եր Ռոբիշկոյի սպանութեան մասին, նրա աչքերն արտասուքով լցվեցին:

— Լսիր, Գորնիխ,—ասաց Կարաուլովը, չերը նա Լիզայի մոտից հեռացավ,—նոր չես նաչում ելի քեզ և զարմանում ելի. ինչքան գործնական մարդ ես դու: Այ, որինակ, ինչքան լավ և

հանգիստ դու հարցաքննեցիր այդ որիորդին: Իսկ հետո... Դու արդյոք գիտե՞ս, յեթե քո հիսուն յերդարեակալիները չլինեյին, կայարանը վերցրած կլինեյին, և այն ժամանակ... վատ կլինեիր: Այն ժամանակ յես իմ գումարտակով վոչ մի ոգնութուն չեյի կարող ցույց տալ: Ապստամբության լիկվիդացիան մի ամիս կը քաշեր: Այդ փաստ ե: Յեվ ինչքան ընկերներ ելի կզոհվեյին...

Ապա Կարաուլովը դողդոջուն ձայնով ասաց:

— Այ, հիմա դու ձիու նման աշխատում ես, ամեն տեղ հասնում ես, և՛ Ձեկալում, և՛ վառելափայտ պատրաստելուն ես հետևում, և՛ նուշիսկ լրագրի համար հոգւած ես տվել... Իսկ յես. . . վոչ մի բան չեմ կարողանում: Հենց վոր ես որիորդից լսեցի, վոր Ռոբեյկոյին սպանել են, ել աչքիս բան չերևաց, գազան կտրեցի, և իմ ձեռովը բանդիտների գլուխներն եյի կարում: Իսկ հետո յեւ իմացա, վոր Զիմանն ել, Ստալմախովն ել, Կլիմինն ել... Ախր ամբողջ քաղաքացիական կռիւ ընթացքում յես ու Կլիմինը միասին ենք յեղել... Յեվ այժմ ահա յես վոչինչ չեմ կարողանում անել: Քաղաքն ինձ համար ուղղակի դատարկվել ե: Հայհոյիք ծերուկիս, բայց հիշիր, վոր քեզանից յերեսուն տարով մեծ եմ... Յերեկ ել դարդից մի լավ խմեցի: Դլխավորն այն ե, վոր լուրջ ժամանակս արցունք չի գալիս աչքերիս: Իսկ այ, լակում ես թե չե, կարծես մեկը հոգիդ բաց ե անում, վոռնում ես: Հետո խղճմտանքդ քեզ տանջում ե, բայց են ժամանակ լավ ե լինում: Սպասիր, դու յեւ կփորձես, և կհիշես ծերուկ Կարաուլովին... Այն:

Զանգը դուռաց, շարքերը հանդարտվեցին, և ահա մրցարանի մեջտեղից, կապ ընկնելով և կարմրելով, քաղշրջկոմի քարտուղարն առաջարկեց նախագահ ընտրել... Ծանր, տարակուսանքի մի խուլ աղմուկ գլորվելով անցավ շարքերի վրայով: Ո՛ւմ ընտրեն, յերբ ամենից լավերը, ամենից տոկուններն ու կարողները պառկած են կարմիր դրոշակներով ծածկված դադաղների մեջ: Մեկը Կլիմինի ազգանունը, մեկը անվատան Սիմկովալի անունը տվեց... Բայց քարտուղարն այդ ազգանունները չգրեց:

— Ընկ. Կարաուլովին. — հնչեց Մատուսենկոյի բարակ քաղցրավուն ձայնը: Բայց Կարաուլովը հրաժարվեց... Նա նախագահութուն անել չի իմանում: Ձե՛ վոր այդ մասին ընկերները գիտեն: Բացի դրանից՝ այսօր նա հիվանդ ե...

Յեվ հանկարծ մի տեղից, վերեից, գալլորկայից, մի ուժեղ ձայն աղաղակեց.

— Գորնիխը... ընկ Գորնիխը...

Յեվ անմիջապես իրրեւ պատասխան, պաշտպանեցին նրան գանազան կողմերից.

— Ճիշտ ե... Գորնիխին... ընկեր Գորնիխին...

— Եդ վժիռ Գորնիխն ե. — հարցրին մի քանիսը բարձրաձայն:

Յեվ նորից գալլորկայից նույն ուժեղ ձայնն աղաղակեց ամբողջ կրկեսովը մեկ.

— Գորնիխը... չեկիստը... վորը յեկավ մեզ մոտ դեպո, բոլորիս վոտքի հանեց և մեզ ղեկավարում եր: Քնջ տղա յե:

Կյանքումն առաջին անգամն եր պատահում Գորնիխին այդպիսի մեծ ժողովի նախագահութուն անել... Գորնիխը մի քիչ շփոթվեց, չեր իմանում, ինչ անի, իսկ ժողովը վարժեցրած գիշատիչ դադանի նման, հնազանդ փովել եր նրա վոտքերի մոտ, հանդարտվել և իր բազմաչա հալացքը սեւեւել եր նրա վրա, իր տիրոջ վրա: Յեվ «ժողովը հայտարարում եմ բացված» ընդհանուր դարձվածքի ու որակարգը հայտարարելու փոխարեն, նրա լեզվից դուրս դռնապանն այլ խոսքեր, ծանր և սուր, վորոնք մոտնում եյին լսողների գիտակցության մեջ, ինչպես մեխը մուրճի ծանր հարվածների տակ մոտնում ե փայտի մեջ, խոսքեր, վոր Գորնիխի դորեղ միտքն ու կամքը ձուլել և դարբնել եր այս ճակատագրական շարաթվա ընթացքում:

Իսկ նա խոսում եր այն մասին, թե ինչքան մեծ եր յեղել անցկացած ապստամբության վտանգը, այն մասին, թե կոմունիստները քայլում են բարակ սառույցի վրայով, վորի տակ ալեկոծվում ե կատաղի, գլուղացիական տարերքը, պատրաստ խեղդելու և վոչնչացնելու կոմունիստների աշխատանքը, այն մասին, թե այդ տարերքը պետք ե հպատակեցնել վոչ միայն սվինով և զնդակով, այլ և մթերքի սոցիալիստական փոխանակութուն կազմակերպելով քաղաքի և գյուղի միջև:

— Ընկերներ, մեր դորձն այժմ ավելի ծանր կլինի... Գործկոմում մնացել են ինքնը, իսկ կուսկոմում չորս աշխատավորներ: Քաղաքի յերկու պետերն ել չկան, իսկ Ձեկալի նախագահը, փոխանորդը և յերեք աշխատակիցները: Կենտրոնը մեզ չի ոգնի, նրա վրա հույս դնելն ավելորդ ե: Իսկ աշխատանքն այժմ ավելի բարդացել ե: Հացահատիկ բերելը քիչ, ե: Պետք ե սկսել պատրաստվել ցանքի պաշարի համար, և անցկացնել այն մեր ճանապարհներից դուրի ամբողջ շրջանի մեջ: Իսկ բանդիտները դեռևս վերջնականապես լիկվիդացիայի չեն յենթարկված: Բանից դուրս ե գալիս, վոր մենք ավելի ես պիտի ծանրաբեռնենք մեզ: Վերցնենք

թեկուղ. որինակի համար, ինձ. այ, չես աչժմ նախագահում եմ:
Այդ նրանից ե, վոր մեզ հետ չեն վոչ կլիմինը, վոչ Ռոբեկոն,
վոչ Սիմկովան, վորոնք այս պարտականութունն ավելի լավ կը-
կատարեին... Այսպես կլինի ամեն տեղ, սպանվածների աշխա-
տանքը կընկնի մեր ուսերի վրա: Ծանր կլինի, բայց չեթե մենք
հիշենք նրանց որինակը, ապա մենք աշխատանքը գլուխ կտա-
նենք...

Յեվ չերբ չերգվեց «Ինտերնացիոնալը» և ժողովը անցավ
գործնական խնդիրներին, Գորնիլոը կառավարեց այն հանգիստ,
վստահ և աշալուրջ կերպով, ինչպես ծանր բարձած բեռնակիր
նավի ղեկավարը վոլորապտույտ ծանձաղ գետի վրա:

ԳԻՆԵԸ 70 ԿՈՊ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0311585

11549